

OULUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta

PAREMPAA VASTINETTA VALTION RAHALLE?
– suomalaisten yliopistojen rahoitusmallikeskustelun oikeutukset vuosina 2011–2019

Tiedeviestinnän maisteriohjelma
Pro gradu -tutkielma
Kevät 2020
Anni Hyypiö

1 JOHDANTO	
1.1 Tutkimuskysymyksen esittely	3
1.2 Tutkijapositio ja eettinen pohdinta	4
1.3 Tutkimuksen rakenne	5
1.4 Rahoitusmallin aiemmasta tutkimuksesta	6
2 YLIOPISTOJEN JA VALTION MUUTTUVA SUHDE	
2.1 Akateemisen traditionalismin, autonomian ja elitismin aika	9
2.2 Valtiojohtoinen massayliopistolaitoksen aika	11
2.3 Tulohajautuksen ja tuotantokilpailun yliopistolaitos	15
2.4 Nykyhetki: Uuden lain, kansainvälisyyden ja kilpailun aikakausi	16
3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	
3.1 Oikeus olla olemassa – legitimizeetti ja oikeuttaminen	19
3.2 Boltanskin ja Thévenot’n julkisen oikeuttamisen teoria	21
3.2.1 Julkisen oikeuttamisen maailmat	24
3.4 Oikeuttamisteorian vastaanotto ja kritiikki	31
4 TUTKIMUSAINEISTON KUVAUS	
4.1 Rahoitusmalli tutkimuskohteena	34
4.2 Mikä rahoitusmalli on ja mitä asioita se mittaa?	35
4.3 Miten rahoitusmalli kytkeytyy yliopistojen tulohajautukseen?	37
4.4 Miten tuotosperustaiseen rahoitusmalliin on päädytty?	38
4.5 Kun mallia muutetaan, mikä lopulta muuttuu?	40
4.5.1 OKM2013: Haussa lisää laatua, vaikuttavuutta, tuottavuutta	41
4.5.2 OKM2015: Vahvempaa laatua koulutukseen ja tutkimukseen	42
4.5.3 OKM2017: Pitkäjänteistä kehitystä, laatua, tuottavuutta ja taloudellisuutta	44
4.6 Teoriasta käytäntöön: oikeuttamisen teoria suhteessa aineistoon	45
5 TYÖRYHMÄMUISTIOIDEN OIKEUTUKSET	
5.1 Mallin muutospuhe: mitä mallilla tulisi muuttaa?	49
5.2 Mallin uhkapuhe: mitä tapahtuu, jos muutoksia ei tehdä?	52
5.3 Muistioiden laatuoikeutukset	55
5.4 Muistioiden vaikuttavuusoikeutukset	59
5.5 Muistioiden tehokkuusoikeutukset	62
5.6 Muistioiden profiloitumisoikeutukset	66
5.7 Muistioiden kansainvälisyysoikeutukset	68
6 ACATIIMIN OIKEUTUKSET	
6.1 <i>Acatiimin</i> muutospuhe: yliopisto ei tarvitse korjausta, malli tarvitsee	72
6.2 <i>Acatiimin</i> uhkapuhe: kilpailu tuhoaa tehokkuuden	76
6.3 Vain sitä saa, mitä mitataan – laadun oikeutukset	79
6.4 Kannattaako yleistajuistaa, jos siitä ei makseta? – vaikuttavuuden oikeuttaminen	85
6.5 Nopeammin, enemmän ja halvemmalla – tehokkuuden oikeuttaminen	87
6.6 Kansainvälisyyttä ei voi ripotella pullan päälle – kansainvälisyyden oikeuttaminen	90
6.7 Millainen olisi <i>Acatiimin</i> aineiston pohjalta parempi rahoitusmalli?	92
6.8 Rahoitusmalli 2021–2024 ja siihen reagointi <i>Acatiimissa</i>	95
7 PÄÄTÄNTÖ	100
8 LÄHTEET	106
9 LIITTEET	
LIITE 1: Työryhmien kokoonpanot	112
LIITE 2: Tutkimusaineiston listaus	113

1 JOHDANTO

Raha on vahva perustelu monessa kiistassa. Oli kysymys luonteeltaan sitten filosofinen, moraalinen tai retorinen, rahapuhe tuo argumenttiin lisää vahvuutta ja legitimizeettiä. Raha hallitsee myös yliopistoja koskevaa keskustelua. Keskustelu nuorisotyöttömyyden pienentämisestä kääntyy kuin väistämättä korkeakoulujen aloituspaikkojen kasvattamiseen – kuka uudet paikat maksaa? Keskustelu opintoaikojen lyhentämisestä ja työurien pidentämisestä siirtyy opiskelijoiden valmistumisen nopeuttamiseen – auttaisiko tavoitteessa lukukausimaksujen käyttöönotto? Keskustelu yliopistojen vaikuttavuudesta on lopulta keskustelu tieteen hyödystä – onko turhasta tutkimuksesta veronmaksajan todella pakko maksaa?

Tässä tutkimuksessa käänän asetelman toisinpäin. Raha ei siis ole vain peruste, jolla voi oikeuttaa, vaan perusteltava, jonka käyttöä täytyy oikeuttaa.

“Raha on se porkkana ja piiska, jolla valtio ohjaa nyky-yliopistoa”, totesi Tampereen yliopiston entinen rehtori Jorma Sipilä kirjassaan *Valta yliopistossa* (2007, 112). Tässä työssä tutkin sitä, millä perustein porkkanaa ja piiskaa käytetään.

1.1 Tutkimuskysymyksen esittely

Tutkin pro gradu -työssäni suomalaisten yliopistojen vuosina 2013–2020 käytössä olleiden rahoitusmallien oikeuttamista. Työni käsittelee sitä, millä perusteluilla rahoitusmallia julkisessa keskustelussa oikeutetaan ja mistä arvomaailmoista oikeutukset nousevat.

Rahoitusmalli on laskennallinen malli, jonka perusteella yliopistojen valtiolta saama perusrahoitus jaetaan. Vuonna 2011 yliopistojen rahoitusmalliin laajan kokonaisuudistuksen tehneen työryhmän mukaan muutostyön tavoitteeksi asetettiin laadukkaampi, kansainvälisempi, profiloituneempi, vaikuttavampi ja tehokkaampi yliopistolaitos. Lopputuloksen kerrotaan perustuvan työryhmän näkemykseen hyvästä suomalaisesta yliopistosta vuonna 2020. (OKM2013, 7.) Työni avaa perusteluita näille yliopistoille määritettyjen tavoitteiden takana: miksi suomalaisen yliopiston tulisi olla juuri laadukas, kansainvälinen, profiloitunut, vaikuttava ja tehokas?

Työni käsittelee vuosina 2013–2014, 2015–2017 ja 2017–2020 käytössä ollutta yliopistojen rahoitusmallia ja siihen kytkeytyvää lehtikirjoittelua Professoriliiton, Tieteentekijöiden liiton ja

Yliopistojen opetusalan liiton julkaisemassa *Acatiimi*-lehdessä vuosina 2011–2019. Aineistoni on siten kaksiosainen, ja se koostuu opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamista hallinnollisista muistioista sekä eri kirjoittajien tuottamista lehtiteksteistä. Yhdessä aineistoni puoliskot muodostavat rahoitusmallia koskevat perustelut ja kritiikin. Varsinainen metodini on laadullinen sisällönanalyysi.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisilla perusteluilla suomalaisten yliopistojen rahoitusmallia ja sille annettuja tavoitteita oikeutetaan julkisessa keskustelussa vuosina 2011–2019?
2. Millaisissa kysymyksissä eri aineistojeni välillä syntyy konflikteja tai kompromisseja?

Aineistoni analyysissa hyödynnän ranskalaissosiologien Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot’n kehrittelemää julkisen oikeuttamisen teoriaa. Boltanski ja Thévenot hahmottelevat teoriassaan kuusi oikeuttamisen maailmaa, joihin oikeutuksia toiminnalleen ja valinnoilleen etsivät ihmiset vetoavat. Boltanskin ja Thévenot’n tavoitteena oli rakentaa tutkimusstrateginen viitekehys, joka mahdollistaa monimutkaisissa yhteiskunnissa vaikuttavien erilaisten käytäntöjen kritiikin ja sen oikeuttamistapojen tutkimisen. (Kauppinen 2015, 323.) Tavoitetta voi ajatella eräänlaisena “kiistojen kielio-pin” luomisena. Teorialla voi tutkia paitsi kriisiä, epäjärjestystä ja erimielisyyttä, mutta myös sitä, millä keinoilla ihmiset pääsevät ylipäänsä yksimielisyyteen. (Kauppinen 2015, 323.)

Työhypoteesinani on, että oikeuttamisen analyysi valaisee myös laajemmin yhteiskunnassa käynnissä olevaa yliopistoja koskevaa arvokeskustelua, kertoen jotain siitä, mitä yhteiskunnassa pidetään arvokkaana. (Malmelin 2011, 59.) Merkityksellistä työni kohdalla on myös se, kuinka paljon oikeutukset eroavat rahoitusmallin perusteluissa ja sen kritiikissä. Mihin arvoihin “tulevaisuuden yliopiston” toimintaa kuvaillessa vedotaan? Kuinka erilaisia ovat eri aineistojen käsitykset rahoitusmallista ja sen tehtävistä?

1.2 Tutkijan positio ja eettinen pohdinta

Tutkijan on hyvä tiedostaa oma roolinsa diskurssin rakentajana. Kirjoittaessani yliopistoja koskevista puhetavoista tiedostan, että osallistun myös itse niiden rakentamiseen. En katso tutkijana olevani vain aiheeni ulkopuolinen tarkkailija, vaan tiedostan olevani tekemilläni tulkinnoilla tässä työssä osaltani mukana rahoitusmallikeskustelun muovaamisessa. Olen seurannut yliopistomaailmaa läheltä toimiessani Oulun yliopiston ylioppilaskunnan julkaiseman *Oulun ylioppilaslehden* päätoimittajana tammikuusta 2017 kesäkuuhun 2020. Työni puolesta olen seurannut tarkkaan myös keskustelua

rahoitusmalleista ja niiden vaikutuksista yliopistoihin. Seuraaminen on ollut kuitenkin ulkopuolisen seuranta: en ole kuitenkaan ollut työsuhteessa yliopistoon, ministeriöön tai muihin tähän työhön vaikuttaviin osapuoliin enkä ole osallistunut millään tavalla kummankaan aineiston tuottamiseen.

Tutkielmani luotettavuutta ja toistettavuutta lisää se, että käyttämäni aineistot ovat julkisia. Aineistoon sisällytetyt tekstit on listattu tämän tutkielman liitteeseen (liite 2), ja ne löytyvät kokonaisuudessaan julkisilta verkkosivuilta. Rahoitusmallin dokumentit on ladattu opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivuilta, *Acatiimi*-lehden aineistot taas löytyvät lehden verkkosivuilta. Kuka tahansa voi siis halutessaan tutustua aineistoon ja toistaa tutkimukseni.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Aloitan tutkielmani antamalla tutkimuskysymykselleni kontekstin. Tämän luvun viimeisessä alaluvussa esittelen lyhyesti aiemmat rahoitusmallia ja julkisen oikeuttamisen analyysia koskevan tutkimuksen ja asemoin oman työni suhteessa aiemmin julkaistuun. Seuraavassa luvussa käyn läpi suomalaisen yliopistolaitoksen kehitystä Turun Akatemiasta nykypäivään. Kyseessä ei ole kattava kuvaus koko järjestelmän historiasta, vaan se on laadittu yliopistojen ja valtion suhteen näkökulmasta: mitkä muutokset ovat olleet merkittävimpiä vallankäytön, muutoksen ja uudistusten kohtia.

Luvussa 3 esittelen tutkimuksessani sovellettavan teoreettisen viitekehyksen ja käsitteistön ja luvussa 4 tutkimusaineistoni. Luvuissa 5 ja 6 esittelen varsinaisen analyysini ja sen tutkimustulokset. Viimeisessä päätäntöluvussa kokoon yhteen tutkimukseni tarjoaman uuden näkökulman sekä pohdin, millaisia jatkotutkimuksen mahdollisuuksia tutkielmani tarjoaa.

1.4 Rahoitusmallin aiempi tutkimus

Vaikka suomalaisten yliopistojen tulosohejausta on tutkittu koko sen käytössä olon ajan (Treuthardt 2004, 9), rahoitusmalli itsessään on vielä jokseenkin niukasti tutkittu aihe. Tutkimuksen vähäisyyttä on pidetty yllättävänä¹, onhan rahoitusmallilla konkreettinen ja tuntuva merkitys yliopistojen toimintaan. Täysin tutkimaton alue rahoitusmalli ei kuitenkaan ole. Yliopistojen rahoitusmallien toimintaperiaatteista ovat kirjoittaneet muun muassa Seppo Hölttä ja Jussi Kivistö (2009, 186–205),

¹ Esimerkiksi huhtikuussa 2019 julkaistussa Tieteentekijöiden liiton ja Professoriliiton rahoitusmalliesityksessä todetaan, että mallin vaikutuksia on “toistaiseksi arvioitu tai tutkittu valitettavan vähän. Tämä on hämmästyttävää ottaen huomioon rahoitusmallin keskeisyyden korkeakoulupoliittisena ohjausinstrumenttina.” (Kivistö-Rahnasto et al. 2019, 6.)

näkökulmana rahoitusmallien suhde kansalaisyhteiskuntaan ja valtioon. Höltän ja Kivistön mukaan yliopistojen toimintaan vaikuttavat tehokkuuden, vaikuttavuuden, oikeudenmukaisuuden ja yhteiskunnan relevanssin vaatimukset, jotka näkyvät myös rahoitusmallissa. Nyt yliopistojen rahoituksessa täytyy huomioida julkisen sektorin lisäksi hyvin monenlaisia tarpeita ja odotuksia: “... poliittiset prosessit ja keskitetyn valtionohjauksen tarpeisiin luodut rahoitusmallit eivät enää kykene kannustamaan yliopistoja tehokkuuteen ja tuloksellisuuteen” (emt., 204). Jussi Kivistö on tarkastellut valtion ja yliopiston suhdetta myös agenttiteorian näkökulmasta (2009, 51–72). Taloustieteistä peräisin olevan teorian mukaan valtion ja yliopistojen ohjaussuhteen voi käsittää toimeksiantosuhteena, jossa päämies (valtio) antaa rahoitusta agenteille (yliopistot), jotta ne suorittaisivat niille annettua opetus-, tutkimus- ja palvelutehtäviä. Agenttiteoriaa käyttämällä Kivistö etsii syitä yliopistojen oletettuun tai todelliseen tehottomuuteen ja siihen, kuinka valtion tulisi niihin reagoida (emt., 51). Kansainvälisesti yliopistojen rahoitusta ja rahoitusmalleja ovat tutkineet muun muassa Ben Jongbloed (2004), tuloksellisuuden merkityksestä yliopistojen rahoitukseen ovat julkaisseet muun muassa Jongbloed & Vossensteyn (2001), Dougherty et al. (2014) ja Geuna & Martin (2003).

Timo Näppilä (2018) on tarkastellut vuonna 2017 käyttöön otettua rahoitusmallia Michael Gibbonsin hahmottelemien tiedontuotannon mallien² näkökulmasta. Näppilän mukaan yliopistojen rahoituskriteereissä painottuvat selvästi Moodi 1:n ominaisuudet. Siksi mallissa korostuu perustutkimus ja siihen liittyvä tieteellinen kansainvälinen julkaiseminen: mallin oma toimintalogiikka kannustaa julkaisemaan oman tieteenalan tieteellisiä artikkeleita sekä toimimaan niin, että opetus tuottaa oman tieteen- ja koulutusalan tutkintoja ja opintopisteitä säännöllisesti. (Näppilä 2018, 41.) Allan Seurin ja Hannu Vartiainen selvitys *Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys* (2018) julkaistiin 23.1.2018 yhtenä Talouspolitiikan arviointineuvoston taustaraporttina. Seurin ja Vartiainen selvityksessä³ kirjoittajat arvioivat yliopistojen ohjauksen ja etenkin rahoitusmallin toimivuutta suomalaisen yliopistojärjestelmän rakenteellisen kehityksen kannalta. Kirjoittajien arviona on, että indikaattoreiden perusteella nykyinen rahoitusmalli vaikuttaisi tukevan yliopistojen tuottavuutta ja yliopistot ovat kiinnittäneet aiempaa enemmän huomiota tehokkuuteensa. Malli ei kuitenkaan ole onnistunut yliopistokentälle asetettujen rakenteellisen kehittämisen tavoitteissa. (Seuri & Vartiainen 2018, 100).

² Malleilla Gibbons kuvasi tiedontuotamisen tapoja: perinteisiä toimintatapoja edustava Moodi I kuvaa menneisyyttä ja verkostomaisuutta ja kykyä itseohjautuvuutta korostava Moodi II tulevaisuutta. (Stähle 2012, 20.)

³ Raporttiin perustuva samanniminen artikkeli julkaistiin Kansantaloudellisen aikakauskirjan numerossa 1/2018 (100–131). Tässä yhteydessä viitataan artikkeliin, en raporttiin.

Suomalaisen rahoitusmallin historiallisen taustan ja muodostumisen kannalta merkittäviä ministeriön omia dokumentteja ovat muun muassa *Yliopistojen kokonaisrahoitus ja perusrahoituksen laskennallinen malli: Yliopistolaitoksen tulosohjauksen kehittämistyöryhmän väliraportti* (1995), *Yliopistojen tulosohjauksen kehittäminen: Yliopistolaitoksen tulosohjauksen kehittämistyöryhmän loppuraportti* (1996), *Tutkimuksen perusrahoitustyöryhmän raportti* (1996), *Yliopistojen toimintamenojen rahoitusjärjestelmän kehittäminen* (1998), *Yliopistojen tulosohjauksen kehittämistyöryhmä II* (2002) ja *Yliopistojen tulosohjauksen kehittämistyöryhmä III* (2005). Rahoitusmallissa mitattavista asioista ministeriö on selvittänyt myös tutkimuksen vaikuttavuutta⁴ ja tuottavuutta⁵. Muita rahoitusmallia ja sen mittaamia asioita koskevia selvityksiä ovat esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa toteutettu *Yliopistojen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mittarikehikon kehittäminen: loppuraportti* (2008), Tekniikan akateemisten (TEK) ja Teknologiateollisuuden tilaama selvitys *Tutkimustoiminnan vaikuttavuus yliopistojen rahoitusmallissa* (2014) ja Korkeakoulujen arviointineuvoston (KARVI) selvitys *Korkeakoulut yhteiskunnan kehittäjinä: Korkeakoulujen yhteiskunnallisen ja alueellisen vaikuttavuuden arviointiryhmän loppuraportti* (2013). Yliopistolain uudistuksen vaikutuksia on käsitelty vuonna 2016 julkaistussa *Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi* -loppuraportissa.

Yksi harvoista suomalaisen rahoitusmallin kattavista historiakuvauksista löytyy Jarmo Kallungin pro gradu -työstä (2015). Kari Palosen topologian käsitettä ja Michel Foucault'n diskurssianalyysia metodissaan soveltava tutkielma tarkastelee suomalaisen rahoitusohjauspolitiikan muotoutumista vuosina 1995–2010. Tutkimustuloksenaan Kallunki esittelee viisi rahoitusmallipolitiikkaa säätelevää säännönmukaisuutta. Hän myös esittää, että rahoitusmallipolitiikan sfääriä suojaa sen rajalla oleva kynnys, joka sekä suodattaa että surkastuttaa sfääriin pyrkiviä poliittisia haluja ja impulsseja. (Kallunki 2015, 166.) Tämä sfäärin kynnys ”suoja” yliopistojen rahoitusta impulsiiviselta politiikalta ja lisää rahoitusmallipolitiikan vastustuskykyä muualla yliopistopolitiikassa vaikutusvaltaisille ajattelutavoille, kuten akateemiselle kapitalismille (Kankaanpää 2013) tai kilpailukykydiskurssille (Nokkala 2007). (emt., 166.) Muina rahoitusmallia käsittelevinä opinnäytteinä voi mainita vuonna 2008 Oulun yliopistossa julkaistun Seppo Kirkisen kansantaloustieteen alan pro gradu -työn, jossa Kirkinen tutkii, toteutuuko Suomen, Ruotsin, Saksan, Englannin ja Kanadan yliopistoissa Ben Jongbloedin esittämä ennustus (2004) rahoitusmallien

⁴ *Yliopistojen tieteellinen ja taiteellinen toiminta sekä yhteiskunnallinen vaikuttavuus vuonna 2011: Yhteenvedo yliopistoilta kerätyistä julkaisutiedoista*, 2013

⁵ *Suomalaisen yliopistotutkimuksen tuottavuus ja vaikuttavuus: Opetus- ja kulttuuriministeriön profiiliryhmän raportti*, 2015

muutoksesta panosperusteisuudesta kohti tulosperusteisuutta julkisen vallan ohjauksen vähentyessä. Lopputuloksenaan Kirkinen esittää kehityksen kulkeneen Jongbloedin arvioimalla tavalla.⁶ Kirkinen 2008, 2.)

Oma työni täydentää rahoitusmallitutkimusta huomioimalla sekä rahoitusmallin perustelut että sen kritiikin. Aiemmissa tutkimuksissa huomio on ollut yleensä joko rahoitusjärjestelmässä (Hölttä & Kivistö 2009, Kirkinen 2008) tai yksittäisissä rahoituskriteereissä, ei siinä, millaisten tavoitteiden edistämiseen mallia käytetään ja miten tavoitteisiin reagoidaan. Joistain rahoitusmallia koskevista analyyseista poiketen (kts. esim. Näppilä 2018) työni ei ota kantaa siihen, millainen rahoitusmallin tulisi olla, jotta sille asetettuihin tavoitteisiin päästäisiin. Tarkoitukseni ei ole myöskään yrittää etsiä rahoitusmallin takaa yhtä yksittäistä vallankäyttäjää tai henkilöä, jonka edustama arvomaailma heijastuisi malliin. En myöskään yritä tavoittaa aineistostani totuutta siitä, millainen paras mahdollinen malli voisi olla tai etsiä vastausta siihen, kumpi rahoitusmallikeskustelun osapuolista on perusteluillaan ”oikeassa”. Tämän työn fokus on rahoitusmallikeskustelun rakenteessa ja siinä, millaisia oikeutuksia rahoitusmallikeskustelussa käytetään ja missä yhteyksissä. (Suutari 1996, 75.)

Jarmo Kallungin (2015) pro gradu -työssä kuvataan tarkasti suomalaisen rahoitusmallin kehittyminen 1990-luvulta 2010-luvulle asti. Oma analyysini alkaa tietoisesti vasta tuon jälkeen, sijoittuen vuoden 2013 rahoitusmalliin tehtyyn uudistukseen ja sen jälkeiseen aikaan. Aikaan ja aineistoihin tehtyjen rajausten vuoksi tutkielma keskittyy vain tiettyyn ajanjaksoon, tiettyihin dokumentteihin ja tiettyihin rahoitusmallille asetettuihin tavoitteisiin, eikä se ole sen vuoksi kattava kuvaus suomalaisen rahoitusmallin olemuksesta, yliopistoihin kohdistetusta valtio-ohjauksesta tai edes kaikesta rahoitusmallista käydystä julkisesta keskusteluna tuona aikana.

Rajaus tekee tarkastelusta kuitenkin terävämpää: sen sijaan että työssäni yritettäisiin hahmottaa rahoitusmallikeskustelua koko laajuudessaan, keskityn esittelemään ja kontekstualisoimaan muutaman tärkeimmän tavoitteen oikeuttamista. Vaikka aiheena on rahoitusmalli, prosenttimäärien ja summien sijaan olen kiinnostunut rahankäyttämisen perusteluista. Kysymys on lopulta siis myös vallasta – kuinka rahanjako perustellaan.

⁶ Kirkinen pro gradu -työn julkaisun jälkeen Suomessa toteutettiin yliopistouudistus, jonka yhdeksi tavoitteeksi asetettiin yliopistojen autonomian kasvattaminen. Vaikka asema muuttui juridisesti, yliopistot ovat itse kokeneet todellisen autonomian olevan rajoitettua. Tästä huomiosta lisää analyysiluvussa 6.

2 YLIOPISTOJEN JA VALTION MUUTTUVA SUHDE

Suomen tärkein korkeakoulupolitiikan muotoilija on valtio itse: vain sillä on oikeus asettaa koulutuksen kehittämistä koskevia oikeudellisia normeja (Lampinen 2003, 15). Siksi korkeakoulupoliittisia kysymyksiä pohtiessa on mielestäni perusteltua tarkastella lyhyesti valtion ja korkeakoulujen suhdetta. Tutkimusaiheeni kontekstualisoimiseksi esittelen seuraavissa neljässä alaluvussa suomalaista korkeakoulutusta muovanneet suurimmat muutokset Turun Akatemian avaamisesta 2010-luvulle. Keskityn historiakuvauksessa oman tutkimusaiheeni kannalta kahteen tärkeimpään kysymykseen: millainen valtion suhde yliopistoihin on ollut ja millaisia asioita yliopistoilta on milloinkin odotettu.

Kuten Nevala ja Rinne (2012, 203), käytän termejä “korkeakoulu” ja “yliopisto” pitkälti synonyymeinä. Nämä käsitteet erkaantuivat toisistaan vasta 1990-luvulla, kun ammattikorkeakoulut perustettiin. 1990-luvulla myös “korkeakoulutuksen” sisältö muuttui kattamaan koko kolmannen asteen koulutuksen. 1990-luvulta alkaen puhuttaessa juuri yliopistoista käytän termiä yliopisto.

2.1 Akateemisen traditionalismin, autonomian ja elitismin aika (1960-luvun puoliväliin saakka)

Ensimmäinen nykyisen Suomen alueelle perustettu yliopisto oli Ruotsin vallan alla ollessa perustettu (1640) Turun Kuninkaallinen Akademia, joka Suomen sodan (1808–1809) jälkeen nimettiin uudelleen Keisarilliseksi Turun Akatemiaksi. (Kivinen, Rinne ja Ketonen 1993, 16.) Turun palon jälkeen akademia siirtyi vuonna 1828 Suomen suuriruhtinaskunnan uuteen hallinnolliseen keskukseen Helsinkiin, jolloin se sai sekä uuden nimen että uudet statoot eli perussäädökset. Uuden Keisarillisen Aleksanterin yliopiston tehtäväksi tuli “edistää vapaata tutkimusta ja tieteellistä sivistystä Suomessa sekä kehittää sen nuorisoa kykeneväksi palvelemaan keisaria ja isänmaata” (Kauko 2011, 56, Kivinen et al. 1993, 16). Maan itsenäistymisen jälkeen yliopistokin sai vuonna 1919 jälleen uuden nimen, kun siitä tuli Helsingin yliopisto (Kauko 2011, 56; Pernaa & Tiitta 2007, 64). Itsenäistyminen toi mukanaan muutoksen yliopiston asemaan. Kun suuriruhtinaskunnasta tuli itsenäinen valtio, yliopiston asioita koskeva päätösvalta siirtyi Pietarista Helsinkiin, senaatille tai opetusministerille. Yliopistosta tuli opetusministeriön alainen osa opetusjärjestelmää: ratkaisu tarkoitti aiemmasta erillishallinnosta luopumista ja tuloa hallituksesta ja eduskunnasta riippuvaiseksi laitokseksi (Kivinen et al. 1993, 17).

Helsingin yliopistosta tuli merkittävä näyttämö ajan kielikiistoille ja kansallisen identiteetin rakentamiselle. Jaakko Kaukon mukaan (2011, 56) suomalaisen hallintopolitiikan juuret ovat yliopistojen tiukassa valtiokytköksessä: vaikka yliopistoilla oli 1900-luvun alussa laaja autonomisuus siinä mielessä, ettei valtiovalta puuttunut yliopistojen toimintaan, korkeakoulut edistivät omalta osaltaan suomalaiskansallista projektia. 1800-luvun lopusta 1900-luvun alkuun Suomessa käytiin vilkasta kieli- ja identiteettipoliittista keskustelua. Kiihkeät kielikiistat näkyivät myös maan ainoassa yliopistossa: Aitosuomalaisuuden Liitto ajoi yliopiston suomalaistamista vuonna 1913 perustetun *Ylioppilaslehden* ja vuosina 1922–1944 toimineen Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) kautta. Kieliriitojen ratkaisemiseksi Suomessa perustettiin 1910-luvulta alkaen myös ruotsinkielisiä korkeakouluja. Helsingin yliopistossa erillislailla tehtyjen kompromissien ja uusien ruotsinkielisten yliopistojen perustamisen seurauksena kielikiistely alkoi hiljentyä 1930-luvulle tultaessa.

Kun valtio oli nuori mutta yliopisto vanha, suhteet muotoutuivat epäsymmetrisiksi. Helsingin yliopiston merkitys ajan korkeakoulujärjestelmässä oli huomattavan suuri (Kauko 2011, 57). Kivinen ja kumppanit (1993, 18) arvioivat, että Helsingin yliopiston vahva itsehallinto-oikeus ja sen määräävä asema korkeakoulupolitiikan johdossa estivät Suomen valtiota harjoittamasta määrätietoista korkeakoulu- ja tiedepolitiikkaa. Koko maan korkeakoululaitoksen kehittäminen nojasi Helsingin yliopiston kehittämiseen, jopa niin, että Helsinki määritteli muidenkin yliopistojen tasovaatimukset ja sisällöt. Sen sijaan opetusministeriön rooli oli pitkään pieni⁷, ja valtiollinen korkeakoulupolitiikka alkoi muotoutua vasta 1950-luvulla⁸. Vuonna 1952 aloittaneen Korkeakoulukomitean (1952–1956) tehtäviksi annettiin muun muassa yleissuunnitelman laadinta maan korkeakoulupolitiikan yhtenäistämistä ja korkeakoulujen kehittämisestä. (Kivinen et al. 1993, 22.) Komitean näkemys suunnittelusta oli jokseenkin ristiriitainen: vaikka yhtenäisen ohjelman tärkeys sinänsä myönnettiin, korkeakoulujen autonomiaa pidettiin niin tärkeänä, ettei yhteisellä suunnitelmalla voinut sitoa niiden käsiä. (Kivinen et al. 1993, 23.) Lopullisina suosituksinaan mietinnössään komitea esitti muun muassa alemman opettajakunnan lisäämistä, Helsingin yliopiston opiskelijamäärän rajoittamista, korkeakoulujen sisäisen hallinnon yhdenmukaistamista sekä uuden korkeakoulun perustamista koskevan kysymyksen ratkaisemista alueellisin perustein (Kivinen et al. 1993, 33).

⁷ Aikansa asenteita kuvaa suurlähettiläs Ilkka Pastisen (1928–2018) muistelmissaan kertoma anekdootti. Hänelle opetettiin 1950-luvun alussa, kuinka “varmin tapa vapautua kiusallisesta asiakirjasta on lähettää se lausunnolle opetusministeriöön. Sieltä ne eivät koskaan palaa koska ministeriössä on kaksi virkamiestä ja heistäkin toinen, Pater Salmiseksi [Arvo Salminen, toim.huom.] kutsuttu kansliapäällikkö, ei jouda virkaansa hoitamaan kansanedustajan ja kokoomuspuolueen puheenjohtajan tehtäviinsä” (Lampinen 1998, 47).

⁸ Kiinnostusta valtiollisen korkeakouluohjauksen aloittamiseen olisi ollut jo aiemmin. Kivinen et al. (1993, 18) mainitsevat yhdeksi esimerkiksi ohjaushalusta opetusministeri Uuno Hannulan (1891–1963) Helsingin yliopistolle lokakuussa 1938 lähettämän “paimenkirjeen”, jossa “esitettiin harkittavaksi, mitä voitaisiin tehdä ‘opintoajan lyhentämiseksi, muistiluvun vähentämiseksi ja opiskelijoiden omaperäisen huomio- ja ajattelukyvyyn sekä henkisten lahjojen kehittämiseksi niin hyvin käytännöllisiä tarpeita kuin tieteellisen työhön kouliintumista varten’”. Yliopistossa ministeriön puuttuminen autonomian piiriin kuuluneisiin asioihin närkästyi.

Opiskelijamäärä nousi poliittiseksi ongelmaksi 1930-luvulla, kun valmistuvien ylioppilaiden määrä oli nousemassa opiskelupaikkojen ja opiskeluita seuraavien virkojen määrä suuremmaksi. Ylioppilaiden ylitarjontaa ratkomaan asetettiin Ylioppilastulvan vastustamiskomitea (1935), jonka tehtäväksi nimettiin toimenpiteiden pohdinta ”oppineiston liiallista kasvamista vastaan” (Silvonen 1996, 76–77). Ylioppilastulva pysähtyi sotavuosiin (1939–1945), ja opiskelijamäärien ongelmallisuus tuli uudelleen ajankohtaiseksi vasta 1950-luvulla (Silvonen 1996, 77).

Yliopistokoulutuksen hankkiminen oli pitkään vielä etuoikeus, joka oli mahdollista vain harvoille. Harvojen ja valittujen korkeakoulu oli myös vain harvan naisen kansoittama. Suomalaisen korkeakoululaitoksen historian ajanjaksoa 1800-luvulta 1960-luvulle onkin luonnehdittu muun muassa traditionalistis-elitistiseksi ja akateemis-traditionalistiseksi ajaksi (Kivinen et al. 1993, 39). Uudet tuulet olivat puhaltamassa yliopistojen seinien sisälle suurten ikäluokkien tullessa ylioppilasikään. Elitistisyyttä vähensi myös se, että korkeakoulujen hajasijoittaminen maakuntiin ja uusien alojen mukaantulo vaikutti siihen, että yliopistoista tuli ”harvojen herkusta” yhä arkisempi ja tavanomaisempi valinta yhä isommalle osalle ikäluokasta (Pernaa & Tiitta 2007, 59).

2.2 Valtiojohtoinen massayliopistolaitoksen aika (1960–1980-luvun loppuun)

Yliopistojen käänne pois elitistisestä harvojen etuoikeudesta alkoi suurten ikäluokkien tullessa ylioppilasikään 1960-luvun lopulla. Ikäluokkien kasvaminen ja koulutustason nousu tarkoittivat polttavaa tarvetta uusille opiskelupaikoille. (Pernaa & Tiitta 2007, 53.) ”Ylioppilassuman” taustalla oli monta tekijää. Aiempaa suuremman ikäluokan ohella muutos oli tapahtunut halussa kouluttautua: kun työmarkkinoilla vaikutti olevan mahdollisuuksia erityisesti korkeakoulutetuille, panostaminen koulutukseen näytti tarjoavan reitin sosiaaliseen nousuun (Nevala & Rinne 2012, 205). Yhä suurempi osa ikäluokasta halusikin jatkaa opintojaan korkeakoulussa. (Nevala & Rinne 2012, 205.)

Helsingin yliopisto oli lähes 300 vuoden ajan Suomen ainoa yliopisto. (Lampinen 1998, 113.) Korkeakoululaitoksen laajenemisen ensimmäinen vaihe ajoittui vasta 1950-luvun lopulle (Pernaa & Tiitta 2007, 59). Kehitys alkoi Helsingistä, kun Yhteiskunnallinen korkeakoulu joutui tiloja ja rahoitusta koskevien vaikeuksien ja Helsingin yliopistoon perustetun valtiotieteellisen tiedekunnan aiheuttaman kilpailupaineen vuoksi hyväksymään siirtymisen Tampereelle vuonna 1959 ja muuttamaan vuonna 1960 (Pernaa & Tiitta 2007, 59). Vuonna 1934 Jyväskylän opettajaseminaari lakkautettiin, ja sen tilalle perustettiin Kasvatusopillinen Korkeakoulu. Helsingissä korkeakoululaitos kasvoi erikoistuneilla ja ruotsinkielisillä yksityisillä korkeakouluilla, kuten vuonna 1943 perustetulla

Svenska Medborgarhögskolanilla (myöh. 1964 Svenska social- och kommunalhögskolan) ja vuonna 1945 perustetulla eläinlääketieteellisellä korkeakoululla. Laki Oulun yliopistosta annettiin vuonna 1958, ja ensimmäisiä avajaisia Oulussa⁹ vietettiin syksyllä 1959. Kyseessä oli vasta toinen Suomen valtionyliopisto, sillä muut olivat yksityisiä korkeakouluja (Pernaa & Tiitta 2007, 60).

Korkeakoululaitoksen laajentuessa aiempi ohjaus enää onnistunut entiseen malliin. Ilman vahvaa keskushallintoa ja suunnitelmaa jatkotoimista korkeakoululaitos oli “ryöstäytymässä arvaamattomiin ja säätelemättömiin uomiin” (Kivinen et al. 1993, 40). Osmo Lampinen on luonnehtinut (1998, 46) toisen maailmansodan jälkeistä valtiollista koulutuspolitiikkaa passiiviseksi ja mukautuvaksi. Koulutusjärjestelmän eri osat toimivat erillään, vailla yhteyttä toisiinsa tai muuhun yhteiskuntapolitiikkaan. Vasta 1960-luvun puolivälissä koulutuspolitiikka alkoi kytkeytyä yhteiskuntapolitiikkaan. Samalla koulutuspolitiikasta tuli aiempaa “tavoitteellisempaa” ja “energisempää”, tärkeimpänä toimijana nyt valtio, jonka haluna on sekä vahvistaa että monipuolistaa koulutusta (Lampinen 1998, 47). Koulutuspolitiikan kehittämisessä ohjenuoraksi tuli suunnitelmallisuus, ja sen tärkeimmiksi periaatteiksi “kokonaisvaltaisuus, pitkäjänteisyys ja yhteys muuhun yhteiskuntasuunnitteluun” (Lampinen 1998, 48). Samaan aikaan koulutus ja tiede alkoivat kytkeytyä yhä vahvemmin käsitykseen Suomen kilpailukyvyn vahvistamisesta. 1960-luvulta alkaen koulutuksesta tuli osa hyvinvointiyhteiskunnan rakentamista ja ohjausta. Nähtiin, että kun valtiovalta investoi yliopistolaitokseen, sillä oli myös syytä odottaa rahalleen katetta ja takuita.

Korkeakoulujen ohjaustyön suunnittelua tehtiin läpi 1960-luvun erilaisissa komiteoissa. Sysäyksen vahvalle valtiojohtoiselle uudistustyölle antoi presidentti Urho Kekkosen aloitteellisuus asiassa (Pernaa & Tiitta 2007, 53; Kivinen et al. 1993, 41). Akateemikko Rolf Nevanlinnan kanssa käytyjen keskustelujen innoittamana presidentti Kekkonen asetti helmikuun alussa 1965 filosofian professori, akateemikko Oiva Ketosen (1913–2000) johtaman työryhmän. “Presidentin työryhmäksi” nimetty kokoonpano julkisti suomalaisen korkeakoulutuksen määrällistä kehittämistä vuosina 1967–1981 käsittelevän mietintönsä reilun kahden kuukauden työn jälkeen. Työryhmä oli korkeakouluille myönnettävien resurssien lisäämisen kannalla, tärkeimpänä argumenttinaan se, että korkeakouluihin ja tutkimukseen investointi olisi sijoitus taloudellisen kasvun turvaamiseksi. (Kivinen et al. 1993, 58.) Työryhmä ehdotti, että ohjelma toteutuisi parhaiten “säättämällä laki ylemmän opetuksen ja

⁹ Uuden yliopiston toiminnan käynnistymisessä oli aluksi merkittäviä haasteita. Toiminnan alkaessa sillä ei ollut yhtään vakinaista professoria, hallinnosta vastaavan väliaikaisen konsistorin jäsenistössä oltiin erimielisiä yliopiston kehityssuunnasta eikä omia tilojakaan vielä ollut. Korkeakoululaitoksen suunnittelukomitea totesi, että uusien yliopistojen perustamisessa tarvittaisiin harkintaa ja maltillisuutta. (Kivinen et al. 1993, 35.)

tutkijankoulutuksen kehittämisestä vuosina 1966–1980” (Kivinen et al. 1993, 63). 11. joulukuuta 1965 Johannes Virolaisen hallitus antoi eduskunnalle lakiesitykset korkeakoululaitoksen kehittämisestä vuosina 1967–1981, ja se hyväksyttiin 29.3.1966. Ville Pernaan arvion mukaan (2007, 57) kehittämislaissa oli kyse “sekä volyymiltaan että kestoaltaan huimasta yhteiskuntapoliittisesta operaatiosta”. Kun syksyllä 1965 korkeakouluissa oli yhteensä 43 000 opiskelijaa, lain voimassaolon päättyessä vuonna 1981 opiskelupaikka pitäisi löytyä 75 000 opiskelijalle. Laki merkitsi myös ensimmäistä valtiollisen korkeakoulupolitiikan suunnitelmaa pitkälle ajanjaksolle: se määritteli kehyksen korkeakouluopetuksen laajentumiselle seuraavan 15 vuoden aikana, antaen myös sen vaatimat resurssit (Nevala & Rinne 2012, 205). Kehittämislain on sanottu tarkoittaneen korkeakoululaitoksen syntyä koulutuspoliittisena instrumenttina (Pernaa & Tiitta 2007, 59).

Uuden lain ohella toinen merkittävä muutos koulutuspolitiikassa koski opetusministeriön organisaatiouudistusta (Kivinen et al. 1993, 77). Maaliskuussa 1966 ministeriö siirtyi “tsaarinaikaisesta rootelijärjestelmästä” (Kivinen et al. 1993, 76) osasto- ja toimistojakoon. Samalla ministeriöön perustettiin uusi korkeakoulu- ja tiedeosasto vuonna 1966 ja ministeriön alaiseksi viranomaiseksi korkeakouluja edustava elin, Korkeakouluneuvosto, jonka tehtäväksi tuli antaa lausunto korkeakoulujen budjettiehdotuksista. (Kivinen et al. 1993, 78.) Muutokset vahvistivat edelleen ministeriön asemaa korkeakoulutuksen keskusvirastona.

Korkeakoululaitoksen laajeneminen jatkui 1960-luvulla. Laajenemispyrkimysten perusteena oli uusi laki, jossa opiskelumahdollisuuksien lisäämisen nähtiin tapahtuvan uusia korkeakouluja perustamalla. (Nevala & Rinne 2012, 206.) Korkeakoulutus kytkettiin hyvinvointivaltion rakentamiseen kuuluvaan tasa-arvo-ajatteluun. Sekä peruskoulu-uudistusta että korkeakoulujen hajasijoitusta perusteltiin “koko valtakunnan lahjakkuusreservien” käyttöön ottamisella. (Nevala & Rinne 2012, 206.) Kun Pohjois-Suomi oli saanut oman korkeakoulunsa, vahvistuivat vaatimukset yliopistosta myös valtakunnan itä- ja länsiosiin. Kovin poliittinen taistelu käytiin Itä-Suomessa, jossa sekä Lappeenranta, Kuopio että Joensuu halusivat yliopiston kotikaupungiksi. (Nevala & Rinne 2012, 206.) Kun yksimielisyyttä sijainnista ei syntynyt, vuonna 1966 eduskunta päätti yliopiston jakamisesta kolmeksi korkeakouluksi. (Nevala & Rinne 2012, 207.) Saman vuonna tehtiin päätös Vaasan kauppakorkeakoulun ja Tampereen teknillisen korkeakoulutuksen perustamisesta ja Jyväskylässä Kasvatusopillisen korkeakoulun ja Tampereella Yhteiskunnallisen korkeakoulun muuttamisesta Jyväskylän ja Tampereen yliopistoiksi. (Pernaa & Tiitta 2007, 64.) 1960-luvulla käynnistyi myös muutos, joka merkitsisi yksityisten korkeakoulujen katoamista valtiollistamisen

myötä. Valtiollistaminen ja korkeakoulujen keskittäminen yhden ministeriön alaisuuteen vankistivat ministeriön poliittista painoarvoa. (Nevala & Rinne 2012, 211.)

Valtio-ohjauksen ote maan korkeakouluista tiukentui 1960- ja 1970-luvuilla aikanaan kiisteltyjen hallinto- ja tutkintouudistusten kautta. Vaikka muutoksen askelmerkkejä oli annettu komiteoiden mietinnöissä ja kehittämislain asettamisen yhteydessä, korkeakoulujen laadullinen kehittäminen jäi lopulta niiden itsensä vastuulle. Toimivallan jako oli ollut perinteinen: "... valtioneuvosto kunnioitti korkeakoulujen autonomiaa ja jäi luottavaisesti odottamaan laadullisia uudistuksia" (Kivinen et al. 1993, 82). Kun merkkejä uudistuksista ei näkynyt, keväällä 1968 hallitus tarttui itse toimeen. Korkeakoulujen toiminnan kehittämiseen tuli "valtiojohtoinen ilme" (Kivinen et al. 1993, 83). 1970- ja 1980-luvuilla korkeakoulutus kasvoi, mutta ei enää uusia yliopistoja perustamalla – seuraava uusi korkeakoulu syntyy vasta 1970-luvun lopulla, kun Lapin yliopisto perustettiin Rovaniemelle 1979. Laajenemista tapahtuu uusien alojen, sivutoimipaikkojen ja oppiaineiden perustamisella. Samalla opiskelijamäärä kasvoi nopeasti. Rinne ja Nevala katsovat (2012, 214), että 1970- ja 1980-luvuilla korkeakoulutus oli "tiukasti ja yksityiskohtiin asti ulottuen" valtion valvonnassa. Korkeakoulukentän kasvaminen ja uusien alojen tulo yliopistojen piiriin olivat heidän mukaansa yhteydessä tuolloiseen yhteiskuntapolitiikkaan ja "hyvinvointivaltion vahvistamisen valtavrassassa" (Nevala & Rinne 2012, 214).

Koulutuspolitiikan tuuli kääntyi 1980-luvun puolivälissä. Ville Pernaa (2007, 106) yhdistää muutoksen sisäpoliittiseen, ideologiseen ja henkiseen murrokseen, jonka alku oli halussa kehittää, mutta joka muuttui "eloonjäämistaiseluksi 1990-luvun laman painon alla". Syksyllä 1986 eduskunnalle tuotiin korkeakoulutuksen kehittämistä vuosina 1987–1996 säätelevä laki, joka oli hengeltään samanlainen kuin aiempi korkeakoululaitoksen kehittämislakikin, olihan myös uudessa laissa perustavoitteena korkeakoulujen rahoituksen turvaaminen suunnitelmallisesti ja ennustettavasti. (Pernaa & Tiitta 2007, 106.) Lain kirjaintakin myönteisempi oli Kalevi Sorsan (Sdp) hallituksen periaatepäätös korkeakoululaitoksen määrärahojen nostamisesta vähintään 15 prosenttia vuosina 1988–1991. Keskeinen muutos koski sitä, mihin rahaa pitäisi käyttää: ehdoiksi listattiin rahojen osoittaminen tutkimukseen ja tutkijakoulutuksen esittämiseen, mutta myös korkeakoulujen toiminnan tehostamiseen ja tuloksellisuuden parantamiseen.

Toisesta maailmansodasta 1980-luvulle saakka valtion ja yliopistojen työnjaosta ja niiden välisen suhteen laadusta oli vallinnut sanaton sopimus, jonka mukaan korkeakoululaitos tarjosi kaikille koulutusta kaikille siihen päteville, ja valtiovalta tarjosi sen mahdollistavan rahoituksen (Rinne et al.

2012, 44; Nevala & Rinne 2012, 214). Nyt yliopistojen ja valtion suhteessa tapahtui oleellinen muutos, kun koulutustehtävän toteuttamisesta siirryttiin maksettavan rahan ja sen ehdoista neuvottelemiseen. Muutokseen kytkeytyivät myös ehdolliset rahoitusjärjestelmät tulosvastuineen (Nevala & Rinne 2012, 215).

1980-luvun puolivälin jälkeisiä vuosia onkin pidetty koulutuspolitiikan käännekohtana (Nevala & Rinne 2012, 219). Linjauksissa tavoitteiksi mainittiin laadun parantaminen, avoimuuden lisääminen yhteiskunnan suuntaan, tutkijakoulutuksen kehittäminen ja kansainvälisyyden korostaminen (Nevala & Rinne 2012, 219). Korkeakoulutuksen iskusanoina alkoivat vilahdella laatu, tehokkuus, tuloksellisuus, arviointi ja rakenteellinen kehittäminen. Vaikka näistä viimeisimmällä viitataan positiivissävytteisesti kehittämiseen, Nevala ja Rinne huomauttavat (2012, 220) sen olevan tosiasiallisesti “yliopistolaitoksen saneerausohjelma”, jolla haettiin suurempia ja vaikuttavampia yksiköitä ja päällekkäisyyksien karsimista. Korkeakouluneuvosto julkaisikin vuonna 1993 toimenpideohjelman, jossa rakenteellisen kehittämisen keinoiksi tarjottiin esimerkiksi kääntäjäkoulutuslaitosten lopettamista ja kasvatustieteellisen, lääketieteellisen, hammaslääketieteellisen ja eläinlääketieteellisen koulutuksen supistamista (Nevala & Rinne 2012, 220). Ehdotuksista vain osa lopulta toteutui, syynä etenkin yliopistojen oma vastustus. Periaatteet kuitenkin kirjattiin vuonna 1993 korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelman tarkisteeseen, jota Nevala ja Rinne pitävät (2012, 220) lopullisena päätöksenä 1960-luvulla syntyneen, autonomisen ja kasvavien resurssien kauden päättäjänä.

2.3. Tulohjauksen ja tuotantokilpailun yliopistolaitos (1990-luvulta 2000-luvulle)

1990-luvulla merkittävimmän muutoksen toi tulohjaus, vaikuttaneen niin yliopistojen toimintaan, johtamistyyliin kuin henkilöstöhallintoon (Nevala & Rinne 2012, 221). Tulohjauksessa valtio ja yliopistot neuvottelevat joka neljäs vuosi käytävissä neuvotteluissa yliopistoille määriteltävistä tulostavoitteista, joiden perusteella osapuolten välille laaditaan tulossopimus. (Koski 1996, 177, Nevala & Rinne 2012, 221.) Uudistus on lisännyt yliopistojen päätösvaltaa määrärahojen käytön suhteen. Siirtyminen tulohjaukseen on tarkoittanut siirtymistä jälkikäteisohjaukseen: rahoittajan katse kiinnittyy nyt yliopistojen tuottamiin tuloksiin, ei maksettavaan panokseen (Kallunki 2015, 18). Vaikka rahoituksen maksun muutos lisäsi päätösvaltaa, tulohjauksen toteuttamiseen kuuluvien tulosindikaattoreiden luominen ja arvioinnin lisääminen on katsottu entisestään vahvistaneen korkeakoululaitoksen keskusjohtoisuutta (Nevala & Rinne 2012, 221).

Tulosohjauksen lisäksi 1990-luvun alussa koulutuspolitiikan kenttää muokkasi suuri koulutusreformi. Pääministeri Harri Holkerin (Kok.) hallituksessa opetusministeri Christoffer Taxellin (Rkp) pöydällä oli sekä nuorisokoulutuksen, korkeakoulutuksen ja aikuiskoulutuksen uudelleensuuntaaminen (Nevala & Rinne 2012, 215). Taxellin aloittamassa uudessa linjassa näkyi keskusvaltaisesta säädös- ja normiohjauksesta irrottautuminen, koskien niin koulutusta kuin talous- ja sosiaalipolitiikkaakin (Nevala & Rinne 2012, 216). Koko Suomen koulutusjärjestelmän rakenteen uudistamista linjattiin ylijohtaja Markku Linnan johtamassa työryhmässä¹⁰. Laman keskelläkin¹¹ Taxellin vision keskeisin uudistus, eli ylioppilassummaa purkava ammattikorkeakoulu-uudistus, eteni kokeilun kautta vakinaistamiseen. Vuonna 1991 valtioneuvosto myönsi kokeiluluvan 19 väliaikaiselle ammattikorkeakoululle, myöhemmin määrä kasvoi vielä kolmella. (Nevala & Rinne 2012, 217.) Ammattikorkeakouluja koskeva laki hyväksyttiin vuonna 1995. Tuloksena Suomeen syntyi dualistinen korkeakoulumalli: molemmilla korkeakouluilla on nyt omat lakinsa, omat tehtävänsä ja painotuksensa. (Pernaa & Tiitta 2007, 118.)

Yliopistojen arjessa näkyi 1990-luvun alusta 2000-luvulle valtion budjettirahoituksen vähyys sekä selvä kasvu opiskelija- ja tutkintomäärissä. Perusrahoituksen suhteellinen taso laski lamavuosien aikana merkittävästi, eikä tilanne korjaantunut taloustilanteen elvyttyä. Vaikka yliopistot saivatkin lisää rahaa, kustannustason nousu, opiskelijamäärien nousu ja kilpaillun ulkopuolisen rahoituksen kohdentuminen tutkimus- ja kehittämistoimintaan perustutkimuksen ja -opetuksen sijaan leikkasi nousua. (Nevala & Rinne 2012, 221). Yliopistojen opiskelija- ja tutkintomäärien lisäksi tohtorintutkintojen määrä kasvoi nopeasti: vuosittainen jatkotutkintojen määrä lähes viisinkertaistui 1980-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuun. (Nevala & Rinne 2012, 222.) Tohtorimäärän kasvu herätti myös huolta siitä, sijoittuvatko tohtorit koulutustaan vastaamattomiin töihin tai töihin ollenkaan (Nevala & Rinne, 222.)

2.4. Nykyhetki: Uuden lain, kansainvälisyyden ja kilpailun aikakausi (2010-luvulta eteenpäin)

Nevala ja Rinne ovat todenneet (2012, 222) 2000-luvun alussa korkeakoululaitoksen olleen monilla tavoilla erinäköinen ja myös eri tavalla toimiva kuin vuosikymmen aiemmin. Suunta muutoksille haettiin korkeakoulujen kehittämisohjelmista, usein OECD:n ja EU:n eri maita vertailevista esimerkeistä, suosituksista ja ”hyvistä käytännöistä” (Nevala & Rinne 2012, 222). 1980-luvulla

¹⁰ Linnan työryhmän työskentelystä ja korkeakouluvision valmistelusta tarkemmin kts. esim Pernaa & Tiitta 2007, 108–114, ammattikorkeakoulujärjestelmän rakentumisesta myös Nevala & Rinne 2012, 217–219.

¹¹ Ville Pernaa (2007, 116) huomauttaa, että keskellä lamaakin (kevällä 1993) Esko Ahon (Kesk.) hallitus linjasi osana koulutuksen kehittämissuunnitelmaa koulutuksen lisäämisestä ja sen tason nostamisesta. Perusteena oli, että näillä toimilla maa voisi selvitä lamasta.

alkanut kansallinen koulutuspoliittinen myllerrys toi korkeakoulukentälle kokonaan uuden toimijan omine lakeineen, mutta muutosta tapahtui yliopiston sisällä tulosohjausmalliin siirtymisen, valtion perusrahoituksen vähenemisen ja ulkopuolisen rahoituksen ja projektirahoituksen osuuden kasvamisen, tutkintomäärien kasvamisen ja kansainvälisyyden tärkeyden korostamisen myötä (Nevala, Rinne 2012, 223).

Suomesta tuli Euroopan unionin jäsen vuoden 1995 alussa. Tuolloin valtioneuvosto katsoi, että EU:n jäsenmaat voisivat harjoittaa autonomista koulutuspolitiikkaa eikä EU-jäsenyys vaikuttaisi merkittävästi suomalaisen koulutuksen perusteisiin ja koulutusjärjestelmätasoon. (Nevala & Rinne 2012, 223.) 2000-luvulla äänenpainot muuttuivat, ja opetusministeriö alkoi puhua eurooppalaisesta korkeakoulutusalueesta, Bolognan prosessista ja “suomalaisen järjestelmän harmonisoimisesta” aivan erilaisella äänenpainolla kuin aiemmin (Nevala & Rinne 2012, 223). Bolognan prosessin alkuperäisiä tavoitteita olivat vuonna 1999 julkistetun Bolognan julistuksen (1999) mukaisesti kaksiportainen tutkintorakenne, ymmärrettävät ja vertailtavat tutkinnot sekä niitä tukeva yhtenäinen opintojen mitoitussjärjestelmä (ECTS) (Karvi 2014, 22). Bolognan prosessiin kuuluvan tutkinnonuudistuksen toteuttaminen käynnistyi Suomessa yliopistoissa vuonna 2002, ja sitä koskevat lait ja asetus tulivat voimaan lopulta 2005 (Karvi 2014, 24). Nevala ja Rinne näkevät (2012, 223) “Bolognan prosessin vauhdittaman kehityksen” olleen yhtenä vaikuttimena globalisoitumisen ja kansainvälisen osaamiskilpailun ohella uuden yliopistolain tulossa.

Paljon keskustelua¹² yliopistoyhteisössä herättänyt uusi yliopistolaki hyväksyttiin kesäkuussa 2009, ja se astui voimaan vuoden 2010 alussa. Laki muutti yliopistojen asemaa merkittävästi muuttamalla yliopistot valtion virastoista itsenäisiksi oikeushenkilöiksi. Lain lopputuloksena Suomessa oli kahdenlaisia yliopistoja: julkisoikeudellisia yliopistoja sekä säätiöyliopistoja. Lain yhteydessä nähtiin myös useita yliopistofuusioita. Joensuun ja Kuopion yliopistoista tuli Itä-Suomen yliopisto, Helsingin kauppakorkeakoulun, Taideteollisen korkeakoulun ja Teknillisen korkeakoulun yhdistymisen seurauksena syntyi Aalto-yliopisto. Myös Turun yliopisto ja kauppakorkeakoulu yhdistyivät. (Nevala & Rinne 2012, 224.) Vuonna 2013 yhdistymiset jatkuivat vielä Kuvataideakatemian, Sibelius-Akatemian ja Teatterikorkeakoulun yhdistyessä uudeksi Taideyliopistoksi. Tätä työtä kirjoitettaessa Suomessa toimii 13 yliopistoa ja 24 ammattikorkeakoulua. Yksi 2010-luvulla aktivoituneista

¹² Kts. esim. Tomperi (2009): *Akateeminen kysymys? – yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*, Heinonen, Kekkonen, Lehto, Patomäki & Yliopistokäänne-työryhmä (2016): *Uusi yliopistolaki 2020 sekä Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi*

yliopistopolitiikan keskusteluista koskee myös korkeakouluja erottavan duaalimallin tulevaisuutta. Korkeakoulut ovat jatkuvasti tiivistäneet keskinäistä yhteistyötään esimerkiksi Oulussa, Tampereella ja Lappeenrannassa. Silti molemmilla korkeakouluilla on omat lakinsa ja laissa määritellyt tehtävät.

Alueellisen korkeakouluverkon pieneneminen oli yhteydessä jo 1990-luvulla esitettyihin rakenteellisen kehittämisen suunnitelmiin. Nevala ja Rinne toteavat (2012, 224), että yliopistojen lakkautus valtion aloitteesta ei ollut vuosikymmeniin ”toteuttamiskelpoinen vaihtoehto”, ei vain siksi, että lakkautukset olisivat vaatineet ison päätöksentekoprosessin läpikulkua, mutta myös siksi, että poliittiset riskit olivat liian isot. Lopulta lakkautuspäätöksiä tehtiin yliopistojen omien hallitusten kokouksissa, kuten Oulussa vuonna 2010, kun yliopisto päätti Kajaanin opettajankoulutuslaitoksen lakkauttamisesta ja alan koulutuksen keskittämisestä Ouluun. Tämän mahdollisti yliopistopolitiikan ehdoissa ja asetelmissa tapahtunut merkittävä muutos: opetusministeriön ei tarvinnut nyt vaatia tai käskää lakkautusta, vaan määrän karsimiseen päätyi yliopisto itse ”valtiovallan linjausten ja kannusteiden sekä niihin pohjautuneen ‘oman harkinnan’ seurauksena” (Nevala & Rinne 2012, 224).

Yliopistojen rahoitus on säilynyt merkittävänä keskustelunaiheena läpi 2010-luvun. Vuosikymmenen aikana toteutettujen koulutusleikkausten tarkkaa summaa on ollut vaikeaa esittää, sillä potin voi laskea eri tavoilla riippuen siitä, mitä lukuja laskuihin sisällyttää. *Suomen Kuvalehden* selvityksen (21.3.2018) mukaan Jyrki Kataisen (Kok.) ja Alexander Stubbin (Kok.) sekä Juha Sipilän (Jesk.) vaalikausilla (2011–2019) koulutuksesta leikattiin yhteensä lähes 1,5 miljardia euroa. Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otuksen selvityksen mukaan yliopistojen perusrahoitusta on supistettu vuodesta 2015 vuoteen 2019 142 miljoonaa euroa eli 7,4 prosenttia (Otu 2019, 1).

Alalukujen otsikoissa näkyvät aikakausia määrittävät ominaisuudet: autonomisuus, valtiojohtoisuus, elitistisyys, kilpailullisuus. Mutta mitkä asiat määrittelevät 2010-luvulta alkavaa aikakautta? Olenko valinnut määritteet sittenkään oikein – ehkä kyseessä onkin leimallisesti yritysmäisen yliopiston aika (Kankaanpää 2013), kenties sitten managerialismin aika (Rinne et al. 2012)? Ehkä tulosohjauksen seurauksena (Treuthardt 2004, 2005) käsillä onkin ennen kaikkea arvioinnin, seuraamisen, mittaamisen ja tarkkailun aika? Tarkka määrittely onnistunee vasta ajallisen etäisyyden myötä.

Yksi vahva ehdokas koskee rahaa – sen puute ja sillä tehtävä ohjaus hallitsevat vahvasti yliopistopoliittista keskustelua. Seuraavissa luvuissa osoitan, mikä rahassa oikein puhututtaa.

3 TUTKIELMAN TOOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa esittelen aineistoni analyysissä käyttämäni teoreettisen työkalupakin. Aloitan käsittelyn legitimaatiosta eli siitä, kuinka toimija perustelee omaa olemassaoloaan. Tämän jälkeen siirryn erittelemään sitä, millaisen erityisen merkityksen oikeuttaminen saa Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot'n (1999, 2006) kehittämässä oikeuttamisteoriassa.

3.1 Oikeus olla olemassa – legitimizeetti ja oikeuttaminen

Legitimizeetin käsitteellä on eri tieteenalojen ja koulukuntien käytössä hieman erilaisia painotuksia. Sanakirjamääritelmässä legitimizeetti tarkoittaa laillista tai lainmukaista: jokin on legitimiä silloin, kun sen toiminta tai olemassaolo pohjautuu lakiin. Legitimizeetti voidaan ymmärtääkin joko jonkun toimijan laillisesti vahvistettuna asemana tai vaihtoehtoisesti moraalisisina oikeutuksina, jotka eivät suoraan kumpua lainsäädännöstä. Esimerkiksi politiikan tutkimuksessa ja oikeusfilosofiassa käsite ymmärretään järjestelmän hyväksymisenarvoisuutena kansalaisten silmissä (Tieteen termipankki, 2020). Yksi keskeinen ajatus yhdistää termin eri käyttötarkoituksissakin: oikeus olla olemassa. Legitimizeettiteorioissa katsotaan, ettei valtiolla tai muulla julkista valtaa käyttävällä organisaatiolla ole automaattista, sisäsyntyistä oikeutusta olemassaololleen. Jotta organisaatio saisi oikeutuksen, sen on saatava itsensä ulkopuolelta tulevaa tukea ja hyväksyntää. (Tieteen termipankki, 2020.)

Kysymys vallan legitimizeetistä on vanha: jo Platonin (427–347 eaa.) varhaisessa *Kriton*-dialogissa (399–387 eaa.) pohditaan, voiko kansalaistottelemattomuutta oikeuttaa, onko kansalaisilla moraalinen velvollisuus totella lakia tai mistä valtiovalta saa moraalisen auktoriteetin kansalaistensa käskemiseen.¹³ (Kaarakka 2017.) Legitimizeetin käsitteen ajattelua muutti ja kehitti merkittävästi empiirisen yhteiskuntatieteen synty 1900-luvun alussa (Malmelin 2011, 41). Saksalainen sosiologi, taloustieteilijä Max Weber (1864–1920) irrotti legitimizeetin käsitteen filosofisesta perinteestä. Hän nimesi legitimizeetin sosiaaliseksi ilmiöksi ja todellisuudeksi, jota voidaan myös tutkia. (Weber 1978, 31; Malmelin 2011, 41). Weber näki, että jokaisen järjestelmän täytyy säilyttääkseen oikeutensa olla olemassa (olla siis legitimi) pitää kiinni siitä, että järjestelmään kuuluvat ihmiset pitävät sitä

¹³ *Kritonissa* Platon kuvaa Sokrateen viimeistä yötä ennen kuolemantuomion asettamista. Dialogi selittää, miksi Sokrates valitsi vapaaehtoisesti kuolemantuomion paon sijaan. Sokratekselle pako vankilasta ei käy, sillä hänen mukaansa lain noudattaminen on kaupunkivaltion kanssa tehtyyn sopimukseen (*homologia*) perustuva kansalaisvelvollisuus. Sopimuksen sitoman Sokrateksen oli tehtävä valinta: oli joko noudatettava lakeja tai vakuutettava muut niiden muuttamisen välttämättömyydestä. (Hämäläinen 2019, 43.) Jos lait olivat ateenalaisesta epäoikeudenmukaisia, hän saattoi muuttaa pois omaisuutensa kanssa. Koska Sokrates ei halunnut jättää Ateenaa, hänen ainoa vaihtoehtonsa oli lain totteleminen – pakeneminen olisi merkinnyt kotimaalle tehdyn sopimuksen rikkomista. (Hämäläinen 2019, 43.)

vapaaehtoisen alistumisen arvoisena (Weber 1978, 953–954, Wæraas 2018, 5). Yhteiskuntatieteissä läheinen käsite legitimiille on oikeuttaminen (*justification*). Alan John Simmons on todennut, että oikeuttaminen on eräällä lailla aina ”puolusteleva” konsepti, esitetäänhän oikeutukset aina mahdollisia vastusteluja vastaan. (Simmons 1999, 740). Weber käytti oikeuttamisen käsitettä kuvatessaan byrokraattisen hallinnon toimintaa – hänen mukaansa byrokratian tehokkuus perustui juuri rationalisuuteen ja siihen, kuinka päätösten oletetaan olevan rationaalisen perustelun tulos (Weber 1978, 979; Malmelin 2011, 42). Weber näki, että legitimaation saavuttaminen vaatii vaikuttamista ihmisen mielipiteisiin niin, että järjestelmää legitimoiva ”myytti” saisi hyväksyntää. (Wæraas 2018, 6.) Weberin ajatus yhteiskunnallisesta legitimitetistä poikkeaa vallankäytön muodolliseen laillisuuteen perustuvasta juridisesta legitimitetistä. Samalla se eroaa myös filosofisesta, valtasuhteiden teoreettiseen, universaaliin moraaliseen oikeutukseen perustuvasta legitimitetistä. (Malmelin 2011, 41.) Kari Palosen mukaan (2018, 116–114) Weber käytti termiä legitimiisyysusko (*Legitimitätsglaube*) osoittaakseen, että ”legitiimisyys ei ole mikään reaallinen olio vaan retorinen vetoomus tiettyyn yleisöön, jonka tämä voi, kuten aina retoriikasta puhuttaessa, joko hyväksyä tai hylätä. [...] Tämä tekee instituutioiden, menettelyjen, käytäntöjen jne. ”legitiimisyys” periaatteessa aina kiistanalaiseksi kysymykseksi”. Weberille ei olekaan olemassa ”positiivista” legitimiisyyttä, vaan vain enemmän tai vähemmän uskottavia legitimiisyysperusteita, joiden jatkuvuudelle ei ole mitään takeita (Palonen 2018, 117).

Legitimitetin käsitettä ovat teoretisoineet myös Peter L. Berger ja Thomas Luckmann. He näkevät legitimaation toimivan institutionaalisen tradition elementtien selittäjänä ja oikeuttajana (Berger & Luckmann 1998, 74, 108). Bergerin ja Luckmannin mukaan insituutioitumisen taustalla vaikuttaa totunnaistuminen, vakiintuneen muodon saanut toiminta, joka voidaan jatkossa toistaa yhä uudelleen samalla tavalla ja ”samalla alhaisella suoritusenergialla” (emt., 65). Totunnaistuminen johtaa edelleen instituutioiden syntyyn, kun eri toimijat tekevät toiminnasta erilaisia tyypittelyjä. (emt., 67.) Bergerin ja Luckmannin legitimitettiä tarvitaan instituutioiden maailman uusintamiseen ja merkitykselliseksi tekemiseen aina uusille sukupolville. (1998, 75, 108). Legitimaation tehtävänä ei ole ainoastaan perustella sitä, miksi yksilön pitäisi toimia (tai olla toimimatta) jollain tietyllä tavalla, vaan se myös kertoo hänelle sen, miksi tietyt asiat ovat niin kuin ne ovat. (emt., 109.) Legitimaation ylläpitäminen voi myös vaatia vallankäyttöä. Berger ja Luckmann katsovat, ettei “[v]älikivalloin juurrutettujen määritelmien ei sivumennen sanoen tarvitse olla yhtään vähemmän vakuuttavia kuin ”vapaaehtoisesti” omaksutut vastineensa; yhteiskunnallinen valta on valtaa määrätä ratkaisevat sosialisatioprosessit ja siten valtaa tuottaa todellisuutta.” (emt., 136.)

3.2 Boltanskin ja Thévenot'n julkisen oikeuttamisen teoria

Siinä missä Weber nimesi legitimitietin lähteiksi tradition, legaalisen-byrokraattisen ja karismaattisen auktoriteetin ja Berger & Luckmann sen rooliksi tradition säilyttämisen, erilaisen tulkinnan legitimitietin lähteestä antavat Luc Boltanski ja Laurent Thévenot. Teoksessaan *De la justification. Les économies des grandeurs* (1991, englanninkielinen käännös *On justification. Economies of worth* 2006) Boltanski ja Thévenot esittävät legitimitietin pohjautuvan useammasta arvomaailmasta nouseviin oikeutuksiin (Malmelin 2011, 57). Boltanski ja Thévenot näkevät yhteiskunnan muotoutuvan useista eri arvojärjestyksistä. Koska elämme moniarvoisessa yhteiskunnassa, ihmiset nojautuvat erilaisiin arvojärjestyksiin ja niistä kumpuaviin oikeuttamistapoihin mitatessaan sekä omien että muiden ajatusten ja toimien hyväksyvyyttä. Tällaisista “monimutkaisista yhteiskunnista” voi tunnistaa keskenään kilpailevia oikeuttamistapoja ja näkemyksiä siitä, millainen on legitiimi sosiaalinen järjestys ja mikä on arvokasta. (Kauppinen 2015, 323.) Erimielisyydet taas kertovat Boltanskin ja Thévenot'n mukaan siitä, kuinka ihmisillä on erilaisia kriteereitä ja periaatteita sille, mitä he pitävät oikeutettuna ja mitä taas eivät. (Kauppinen 2015, 324.)

Julkisen oikeuttamisen teoriassa Boltanski ja Thévenot hahmottelevat kuusi oikeuttamisen maailmaa¹⁴, joihin oikeutuksia toiminnalleen ja valinnoilleen etsivät ihmiset vetoavat. Julkisen oikeuttamisen teoria ei ole yleinen, kattava teoria yhteiskunnasta, vaan kiinnostus on arkisen toiminnan keskeyttävissä konflikteissa, kriiseissä, kiistoissa ja näiden rauhanomaisissa ratkaisuissa. Boltanskin ja Thévenot'n katse kiinnittyy konflikteihin siksi, että kiistoissa tavanomainen toiminta kriisiytyy ja sen taustaoletukset tulevat näkyviksi (Lonkila & Lehtonen 2013). Kritiikki on käytäntö, jonka välityksellä sosiaalista järjestystä rakennetaan ja haastetaan. Kritiikin ja kiistojen ollessa läsnä paikalla on myös epävarmuutta siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu –Boltanskista ja Thévenot'sta kiinnostavaa on tarkastella sitä, kuinka ihmiset tulevat toimeen epävarmuutensa kanssa ja kuinka he pystyvät siitä huolimatta toimimaan. (Kauppinen 2015, 320.)

Weberin legitimaatiokäsityksestä poiketen oikeuttamisteorian kontekstissa oikeuttaminen ei tarkoita toiminnan jälkikäteistä rationalisointia tai alibin ja tekosyiden keksimistä (Kauppinen 2015, 322). Boltanskille ja Thévenot'lle oikeuttaminen on sosiaalinen ilmiö, joka syntyy kulloisessakin sosiaalisessa tilanteessa ilmenevästä tarpeesta. Tavat, joilla ihmiset oikeuttavat omaa toimintaansa,

¹⁴ Alkuperäinen ranskankielinen käsite *cité* (suora käännös “kaupunki”) on käännetty englanniksi muotoon *order of worth* (toisinaan myös *city* tai *common world*), ja edelleen suomeksi sekä oikeuttamisen maailmaksi, arvomaailmaksi että valtapiiriksi. Käytän itse tutkimuksessani oikeuttamisen maailmaa, sillä näen sen olevan käytettävissä olevista termeistä selkein.

eivät ole satunnaisia tai mielivaltaisia, vaan niissä on kaikissa oma rakenteensa. (Kauppinen 2015, 322.) Oikeuttamisessa toinen osapuoli yritetään saada yhteiseen hyvään vetoamalla vakuutettua omien argumenttien hyväksymisen kannalle. Kaikki argumentit eivät siis Boltanskin ja Thévenot'n mukaan kiistojen ratkaisemiseen suinkaan käy: on oltava "moraalinen periaate tai arvo, jonka vastapuolikin hyväksyy, sekä yhteinen mittapuu" (Lonkila & Lehtonen 2013). Teorian mukaan oikeutusten tulee noudattaa hyväksyttävyyden rajoja: siksi kritiikkiin vastaamiseksi ei kelpaa esimerkiksi tyly heitto siitä, kuinka vastapuolen naama ei miellytä. (Boltanski & Thévenot 1999, 360.) Jotta yhteisymmärryksen ja sovun saavuttaminen olisi mahdollista, kiistassa mukana olevan henkilön täytyy luopua omasta henkilökohtaisen elämän piiristä kumpuavista perusteista ja löytää argumentit, jotka myös toisen osapuolen on mahdollista hyväksyä. Esimerkkinä Boltanski ja Thévenot käyttävät autokolaria. Jos kiukkuiset kuskit haluavat välttää tilanteen kärjistymisestä väkivaltaiseksi yhteenotoksi, kolaroijien on turhaa perustella tilanteeseen joutumista erilaisilla henkilökohtaisilla syillä, vaan löytää tilanteeseen sopivat, relevantit ja molempien hyväksymät selitykset. (Boltanski & Thévenot 1999, 361; Salminen 2016, 17.) Oman toiminnan oikeuttamisen vastakohta on välinpitämättömyys toisten esittämiä oikeuttamisvaateita kohtaan. (Kauppinen 2015, 322.).

Oikeuttaminen ei ole vain kielellistä, diskursiivista toimintaa, vaan Boltanskin ja Thévenot'n oikeuttamisen maailmoilla on olemassa myös aineelliset edustajat, jotka ylläpitävät maailmoja ja joihin kiistoissa myös vedotaan. (Boltanski & Thévenot 1999, 367; Salminen 2016, 16–17.) He eivät näe näitä aineellisia objekteja vain symbolisen merkityksen kiinnittymiskohtina, vaan pitävät ihmisen ja objektin suhteen huomioimista tärkeänä oikeuttamisen maailmojen ymmärtämisessä. Boltanski ja Thévenot näkevät, että epävarmuuden kanssa painiskelevat ihmiset tarttuvat erilaisiin materiaalsiin tai immateriaalsiin objekteihin (kuten esimerkiksi laitteisiin, tietokoneohjelmiin, sääntöihin tai valtuutuksiin) hyödyntääkseen niitä pysyvinä referentteinä "todellisuustesteissä". Nämä testit taas mahdollistavat legitiimin yhteisymmärryksen syntymisen. (Boltanski & Thévenot 1999, 367; Koskinen 2010, 14.) Ilkka Kauppinen mukaan (2015, 320) toimijoiden väliset aiheet tulee altistaa testeille erimielisyyksien hallitsemiseksi ja käsittelemiseksi – testien tarve tulee sosiaaliseen maailmaan liittyvistä epävarmuuksista.

Oikeuttamisen maailmat voivat olla monenlaisissa suhteissa toisiinsa: niistä käsin voidaan esittää kritiikkiä tai kiistämistä toisia kohtaan, mutta toisaalta niiden välille voi luoda myös kompromisseja. (Boltanski & Thévenot 1999, 374–375; Salminen 2016, 18.) Kiistan osapuolet voivat vedota myös useampaan eri maailmaan kantaansa perustellessa: esimerkiksi päätettäessä siitä, tulisiko

kaupunginosaan rakentaa uusi puisto, voi asian puolesta argumentoija vedota kaikkien asukkaiden hyötymiseen yhteisestä virkistymisestä (kansalaisuuden maailma) sekä luontoalueiden merkitykseen alueella asustaville eläimille (ekologisuuden maailma). Maailmoihin vetoaminen on sidottu tilanteisiin, ei ihmisen identiteettiin tai sosiaaliseen ryhmään. Siksi sama henkilö voi saman päivän aikana tilanteesta ja kiistan luonteesta riippuen vedota useisiin erilaisiin maailmoihin. (Lehtonen & Lonkila 2008, 343.)

Julkisen oikeuttamisen teoriaa on myöhemmin täydennetty Thévenot'n sitoutumisen regiimin teorialla (Thévenot 2002) ja yhteiselämän rakentamisen kieliopeilla (Thévenot 2011). Thévenot näkee ihmisen sitoutuvan häntä ympäröivään maailmaan erilaisilla tavoilla, jonka vuoksi hän myös vetoaa kiistoissa erilaisiin tekijöihin. (Salminen 2016, 18.) Tällaisia "sitoutumisen regiimejä" Thévenot erottelee kolme: julkisesti oikeutettavan sitoumuksen regiimi, tuttuuden regiimi sekä suunnitelmaan sitoutumisen regiimi. Julkisesti oikeutettavan sitoumuksen regiimissä yksilö on sitoutunut yhteiseen hyvään, ja tekee arvionsa sen perusteella oikeuttamisen maailmoissa. (Salminen 2016, 18.) Tuttuuden regiimissä argumentaatio kumpuaa taas "omasta läheisestä hyvästä" ja kytkeytyy argumentointiin välittömien havaintojen kautta. Tuttuuden regiimissä yksilö mukautuu aikaisemmin tapahtuneeseen ja mukautuu ympäristöönsä, suunnitelmaan sitoutumisen regiimissä taas katse on suunnattu kohti tulevaisuutta. (Salminen 2016, 18.)

Henkilö viestii sitoutumisestaan maailmaan yhteisyyden kieliooppien avulla. (Thévenot 2011, 8.) Thévenot'n mukaan jokaisen kielioopin rakenne on samanlainen, perustuen "yhteisen ihmisyyden periaatteelle", tähdäten "yhteisyyden tuottamiseen, muodostaen kuitenkin käsityksen "meistä" omalla tavallaan" (Thévenot 2011, 8). Jokaiseen sitoutumisen regiimiin kytkeytyy yksi kieliopeista. Oikeuttaminen tapahtuu julkisen oikeuttamisen kielioopin säännöillä, tuttuuden regiimissä viestitään lähipiirin arvoa korostavan niin sanotun läheisten sidosten kielioopin avulla, ja viimeisessä, eli suunnitelmaan sitoutumisen regiimissä käytössä on liberaaliin kieliooppi. Siinä esitetyt vaateet puetaan oman edun nimissä tehdyiksi valinnoiksi, jotka olisivat periaatteessa kenen tahansa tehtävissä. (Salminen 2016, 18.) Keskityn omassa työssäni tarkastelemaan julkisen oikeuttamisen kielioopin sääntöjä, sillä läheisten sidosten kieliooppi ja liberaali kieliooppi jäävät aineistossa vähäiseksi.

3.2.1 Julkisen oikeuttamisen maailmat

Boltanskin ja Thévenot'n maailmat ovat yhteiskuntafilosofian klassikkoteoksiin perustuvia teoreettisia ideaalityyppejä. (Malmelin 2011, 57; Lehtonen & Lonkila 2008, 343.) Maailmoja oli

alkuperäisessä hahmottelussa kuusi: kodin, maineen, markkinoiden, teollisuuden, kansalaisuuden sekä inspiraation maailma. (Boltanski & Thévenot 2006, 159–211.) Listaan on ehdotettu lisättäväksi ekologisuuden maailma, jossa olennaista on luonnon monimuotoisuus ja hyvinvointi (Thévenot 2011, 10) ja verkostojen maailma, jossa arvostus kohdistuu joustavuuteen ja sopeutumiskykyyn (Koskinen 2012, 309). Jarkko Salmisen mukaan (2016, 18) oikeuttamisen maailmojen joukko ei ole koskaan lopullinen, vaan niitä voi edelleen syntyä tai löytyä lisää. Lehtonen ja Lankila katsovat (2008, 343–344), että määrän kasvaminen ei silti johda anarkiaan, “täysin sattumanvaraiseen hyvän määrittelymiseen tai äärimmäiseen individualismiin”, vaan vaikutus on jopa päinvastainen: maailmajaollaan Boltanski ja Thévenot pyrkivät näyttämään, miten moraaliset järjestykset säilyttävät muutoksenkin keskellä perimmäisen luonteensa.

Oikeuttamisen maailmoja voidaan ajatella tietynlaisena ajattelua ja toimintaa ohjaavana moraalisenä järjestyksenä. Kullakin maailmalla on omanlaisensa konventiot, joihin nojautuen yhteisen hyvän saavuttamista tavoitellaan. (Lehtonen & Lonkila 2008, 343.) Maailmat määrittelevät omien standardiensa mukaan sen, mitä voidaan pitää arvokkaana ja mikä mittaa ihmisen ”suuruuden” tai ”pienuuden”¹⁵. Vaikka maailmat ovat keskenään erilaisia, niillä on sama perusmalli. Jokaiseen sisältyy jäsenitys siitä, millä henkilön arvoa voidaan “mitata” – vaikkapa tunnettuudella, vauraudella tai tehokkuudella. (Kauppinen 2015, 325.) Jokaisessa maailmassa on myös oma mittarinsa sille, millainen on “julkinen hyvä”. Kaikissa maailmoissa yksilön arvo on yhteydessä siihen, edistääkö hän “julkista hyvää” vai ei, mutta keinot vaihtelevat (Kauppinen 2015, 325). Julkinen hyvä on oikeuttamisteoriassa keskeinen käsite. Boltanski ja Thévenot näkevät nykyisten yhteiskuntien monimutkaisuuden johtuen eri oikeuttamisen maailmojen moninaisuudesta, ristikkäisyydestä ja päällekkäisyydestä, mutta myös siitä, että näkemyksiä tästä “julkisen hyvän” olemuksesta on niin paljon. (Kauppinen 2015, 325.)

Yhdelläkään oikeuttamisen maailmalla ei ole kiistatonta hegemonista asemaa jossain yhteiskunnallisessa sfäärissä. Tämä yhdistettynä maailmojen moninaisuuteen tekee sosiaalisesta elämästä altista kiistoille – ja myös sille, ettei näihin kiistoihin ole helppo löytää ratkaisua. Kiistattomuus vaatisi käytännössä yhteisymmärrystä siitä, että jokin spesifi oikeuttamisen maailma olisi ainoa oikea tapa henkilön arvottamiseen ja julkisen hyvän toteutumisen arvioimiseen. (Kauppinen 2015, 327.)

¹⁵ Lehtonen ja Lonkila kirjoittavat, että Boltanskin ja Thévenot’n teoksen alkuperäiskielisen alaotsikon sana *grandeur* onkin ymmärrettävä laajasti: “se viittaa kokoon ja suuruuteen mutta myös ylevyyteen ja ihmisestä puhuttaessa arvokkuuteen” (Lehtonen & Lonkila 2008, 343).

Seuraavissa alaluvuissa esittelen oikeuttamisen maailmoja tarkemmin. Esittelen ensin kuusi Boltanskin ja Thévenot'n alkuperäistä maailmaa ja lyhyemmin kaksi myöhemmin lisättyä maailmaa.

Teollisuuden maailma (monde industriel)

Teollisuuden maailman perusta tulee ranskalaisen taloustieteilijän Henri de Saint-Simonin (1760–1825) teksteistä. Saint-Simon tuli tunnetuksi työväenluokan puolustajana ja kehittämästään aatesuuntauksesta *saint-simonismista*. Hänen työnsä vaikutti merkittävästi niin taloustieteeseen, politiikkaan, tieteenfilosofiaan, sosialismin teoretisointiin kuin ranskalaiseen sosiologiaankin.

Teollisuuden maailmassa arvo perustuu tehokkuudelle, ja tätä tehokkuutta voidaan mitata ja analysoida erilaisilla mittaristoilla. (Boltanski & Thévenot 1999, 372.) Boltanskin ja Thévenot'n mukaan teollisuuden maailman arvojärjestys jäsentyy yksilöiden tehokkuuden, suorituksen, tuottavuuden ja heidän kykynsä varmistaa normaalista päiväjäestyksestä ja tarpeisiin vastaamisesta. (Boltanski & Thévenot 2006, 204.) Malmelinin mukaan teollisen arvomaailman sisällä valtiokin käsitetään "tarpeiden tyydytykseen luoduksi koneistoksi", jossa yksilöiden arvo on kiinni hänen kyvystään tuottaa oma osansa materiaalisesta hyvästä. Yhteiskunnan hallinto taas nähdään tuottamattomana taakkana niille, jotka tuottavat "todellisia", materiaalisia hyödykkeitä. (Malmelin 2011, 72.) Teollisuuden maailman järjestys rakentuu jonkun systeemin järjestymiselle, rakenteelle, jossa jokaisella asialla on oma tehtävänsä. Tämä on siis "teknisesti ennustettava universumi." (Boltanski & Thévenot 2006, 210.)

Maailmassa tärkeänä pidetään asiantuntijoita. Samat adjektiivit, jotka määrittävät eksperttien ominaisuuksia, kelpaavat myös aineellisten objektien määrittelyyn: asiantuntijat ovat siis arvokkaita silloin kun he ovat tehokkaita, tuotteliaita ja kykeneväisiä toimimaan. (Boltanski & Thévenot 1999, 373.) Vastapainona arvottomia ihmiset ovat silloin, kun he eivät tuota mitään hyödyllistä, tai kun he ovat työttömiä, kyvyttömiä tekemään töitä tai kun he jostain syystä tuottavat huonolaatuista työnjälkeä. Teollisuuden maailmassa yksilöt ovat arvottomia myös silloin, jos sen sijaan he olisivat avoimia tulevalle, he haikailevat menneisyyteen, kieltäytyvät kehittymästä ja pysyvät siten staattisina ja muuttumattomina, joko kykenemättöminä tai haluttomina sopeutumaan. (Boltanski & Thévenot 2006, 205.)

Teollisuuden maailmalle erityistä on se, että maailman piirteitä löytyy Boltanskin ja Thévenot'n mukaan (2006) myös kaikista muista maailmoista. Heidän mukaansa nyky-yhteiskunnassa asioiden

ja yksilöiden suhteita käsitteistetään yleisesti metaforalla teolliseen tuotantoon “valjastetusta organismista, jonka arvoa mittaa tuotannon määrä ja tehokkuus.” (Boltanski & Thévenot 2006, 201–202; Malmelin 2011, 72.) Koko yliopistojen rahoitusmalli onkin periaatteessa teollisuuden maailman logiikan mukainen mittari: se pilkkoo yliopistojen tehtävät mitattaviin suureisiin, näyttää kuinka toimia, jotta haluttu tavoite voidaan saavuttaa. Toisaalta rahoitusmalli on myös menneisyyden mittari, sillä julkaisujen ja tutkintojen laskentakriteerit kertovat menneen työn tasosta. (OKM2017, 39.) Teollisuuden maailmassa katse on taas suunnattu aina tulevaan: ratkaisevia ovat huomispäivän koneet, työntekijät, laitteet, tavat toimia. (Boltanski & Thévenot 2006, 205.)

Inspiraation maailma (monde inspiré)

Inspiraation maailman perusta rakentuu kirkkoisä, Hippon piispa Aurelius Augustinuksen (354–430) teoksen *De civitate dei* (Jumalan valtio) ja etenkin sen armon käsitettä käsittelevän pohdinnan pohjalta. Maailman perusta on tunteissa. Maailmaan sopivat huonosti mittaaminen, määreet, hierarkia, lait ja rajoitteet, ja siksi se on jatkuvassa jännitteessä teollisuuden ja maineen maailman kanssa (Boltanski & Thévenot 2006, 89, 159.) Inspiraation maailmassa henkilön arvo nousee hänen ainutlaatuisuudestaan, omaperäisyydestään, mutta myös siitä, jos hän voi auttaa muita saavuttamaan oma potentiaalinsa. Yksi arvoa määrittävistä piirteistä onkin epäitsekkyyden sijaan. (Malmelin 2011, 70, 72; Boltanski & Thévenot 2006, 88.) Statuksen, maineen ja kunnian sijaan merkityksellistä on kyky kokea inspiraatiota, luoda uutta ja tavoitella täydellisyyttä ja onnea. Henkilön arvokkuuteen ei siis vaikuta ulkopuolelta tuleva ja muiden antama tunnustus, vaan se kumpuaa hänen sisältään: yksilö ei yritä miellyttää muita, vaan toimii “taiteilijan tavoin”, vain itsensä takia (Malmelin 2011, 72).

Inspiraation maailmassa tavoiteltavana asiana pidetään valaistumista. Inspiraation kokemus manifestoituu ihmisessä spontaanisti, intohimona, luovuutena, taiteellisenä herkkyytenä ja mielikuvituksellisuutena. (Boltanski & Thévenot 1999, 370.) Inspiraation luonteeseen kuuluu äkillisyys ja hetkellisyys: se “tulvii yli” tai “pomppaa esiin”, ilmenee “neronleimauksena”, “kipinä”, joka herättää uuden idean. Inspiraation maailmassa arvon tavoittaminen vaatii luopumista tasapainosta ja ominaisuuksista, jotka määrittelevät yksilön identiteettiä muissa maailmoissa. Henkilön tulee rikkoa rutiinit, hyväksyä riskit, kääntää selkensä tavoille, normeille ja pyhimmistä pyhille periaatteille. (Boltanski & Thévenot 2006, 161.) Todellinen seikkailija kääntää tutkiskelevan katseensa itseensä, ja tekee tutkimusmatkan sisimpäänsä. (Boltanski & Thévenot 2006, 162.) Sen sijaan arvottomat etsivät muiden kunnioitusta ja pitävät sosiaalista asemaansa ja menestyksen

ulkoisia merkkejä merkittävänä. He eivät ole omaperäisiä, eivät etsi ja kokeile uutta, vaan toistavat tuttuja rutiineja ja tapoja. (Boltanski & Thévenot 2006, 163–164.) Maailmasta nousevat oikeutukset viittaavat innoitukseen, valaistumiseen, rakkauteen ja intohimoon yleisesti hyväksytyinä ylempinä päämäärinä (Malmelin 2011, 73).

Maineen maailma (monde d'opinion)

Maineen maailman perustana on englantilaisen filosofin Thomas Hobbesin (1588–1679) yhteiskuntarauhan saavuttamista käsittelevä teos *Leviathan* (1651) ja etenkin siinä esitetty näkemys yksilön kunniaista. Tässä maailmassa ihmisen arvo perustuu hänen tunnettuudelleen julkisessa elämässä. (Boltanski & Thévenot 1999, 371). Maineen maailmassa arvokkaana nähdään sellainen yksilö, johon mahdollisimman moni liittää hyväksyntää, ihailua ja kunnioitusta ilmaisevia attribuutteja (Malmelin 2011, 74). “Maineen maailmassa arvokkaita ovat he, jotka erottuvat muista, ovat näkyviä, kuuluisia, tunnistettuja: heidän näkyvyytensä perustuu heidän enemmän tai vähemmän huomiota saavalle, vakuuttavalle, informatiiviselle (*informative*) luonteelleen”, Boltanski ja Thévenot kirjoittavast (2006, 179).

Yksilön arvo kasvaa vaikutusvaltaisten osoittaessa hänelle julkisesti hyväksyntää, tunnustusta ja kunnioitusta. Tässä maailmassa arvoa mitataan näkyvyydellä, joka voidaan arvona rinnastaa yksilön kunniaan. (Malmelin 2011, 74.) Yksilön omilla ominaisuuksilla ei ole maineen maailmassa hierarkisoivaa merkitystä: esimerkiksi huippukirurgi ja tutkimusmatkailija ovat maineen kannalta yhtä lailla arvokkaita. (emt., 179.) Yksilön arvo ei myöskään muutu siitä, kuinka korkeana hän itse näkee oman arvonsa. Ei siis riitä, että yksilö pitää itseään ja tekemisiään erityisen – arvon syntymiseen tarvitaan ulkopuolisen mielipide. Maineen arvomaailman ristiriidat syntyvätkin usein siitä, jos oma näkemys omasta arvosta on ristiriidassa ulkoisen tunnustuksen – tai sen puuttumisen – kanssa. (Boltanski & Thévenot 2006, 102; Malmelin 2011, 74.)

Arvon säilyttäminen vaatii jatkuvaa työtä. Maineen maailmassa muistoilla ja menneellä gloriolla ei ole merkitystä, voivatahan aikanaan merkittävätkin julkisuuden henkilöt vaipua unholaan. (Boltanski & Thévenot 2006, 178.) Tärkeää on se, miten hyvin yksilö tunnetaan nyt. Maineen maailman arvojärjestyksessä arvottomuus kumpuaa Boltanskin ja Thévenot’n mukaan banaaliudesta: siitä, ettei yksilöllä ole joko minkäänlaista imagoa, mikä taas viestii yleisön välinpitämättömyydestä asiaan, tai imago on epäselvä, haalistunut, unohtunut, lopulta kokonaan kadonnut (Boltanski & Thévenot 2006, 185).

Markkinoiden maailma (monde marchand)

Markkinoiden maailman perustana on skottilaisen moraalifilosofin, taloustieteilijä Adam Smithin (1723–1790) teos *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776). Tässä maailmassa määräävä ominaisuus on kilpailu, ja tärkeimpänä tavoitteena muuttaa tuotoksi kaikki siihen sopiva. (Boltanski & Thévenot 2006, 157; Malmelin 2011, 71.) Markkinoiden maailmassa merkittävät henkilöt ovat joko ostajia tai myyjiä ja he ovat arvokkaita ollessaan vauraita. Yhteys toiseen muodostuu erilaisissa kilpailullisissa suhteissa. (Boltanski & Thévenot 1999, 372.) Markkinoiden maailmassa arvokkaana pidetyt asiat ovat myytävissä olevia ja niillä on vahva rooli markkinoilla. (Boltanski & Thévenot 2006, 196, 199.)

Markkinoiden maailman arvojärjestyksessä pahanpohjimmaisena ovat epäonnistujat, paikallaanpysyjät, mahdollisuuden menettäjät, ja tavarat, joita ei himoita tai haluta, vaan jotka jäävät hyllyyn vailla kysyntää. Kuten maineen maailmassa, markkinoiden maailmassa ei muistoilla ja menneellä menestyksellä ole merkitystä. Yhtä merkityksetön on myös tulevaisuus suunnitelmiseen. (Boltanski & Thévenot 2006, 197.) Tässä maailmassa kilpailulle ei tule loppua, vaan voittaja-asema on jatkuvasti altis kyseenalaistuksille, ja vaatii siksi puolustamista (Malmelin 2011, 72).

Kodin maailma (monde domestique)

Kodin maailman pohjana on ranskalaisen teologin Jacques-Bénigne Bossuet'n (1627–1704) autokratiaa puolustava teos *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte* (1709). Tässä maailmassa arvostetaan ajallisesti syvään juurtuneita toimintatapoja ja ennakoitavuutta, paikallisesti läheisyyttä ja paikallisyhteisön arvoa sekä hierarkkisuutta vallankäytössä (Malmelin 2011, 75). Kodin maailmassa arvo syntyy siinä, missä suhteessa yksilö on muihin: onko hän joko *arvokkaampi kuin* joku, vai sittenkin *arvottomampi kuin* joku (Boltanski & Thévenot 2006, 164). Arvojärjestyksen määräytymisessä vaikuttavat sukupolvi, traditio ja hierarkia. Kaikista arvokkain henkilö on aina suhteita määrittävän ketjun alussa: määräävään asemaan voi päästä siis joko hierarkian tai sukupolven huipulla. (Boltanski & Thévenot 2006, 165.) Tässä maailmassa yksilöä ei voi erottaa yhteydestään ”ruumiiseen”, jossa hänellä on oma, jumalallisen hierarkian määräämä asemansa. (Malmelin 2011, 75.) ”Ruumiiksi” voi ymmärtää esimerkiksi perheen, sukulinjan tai säädyn.

Kodin arvomaailman arvoissa ”isällä”, ”isänperinnöllä” ja myös ”isänmaalla” on keskeinen merkitys. Yksilöiden väliset suhteet rinnastuvat perhesuhteisiin, joissa perheenjäsenen arvokkuus syntyy

suhteessa johonkuhun hierarkiassa ylempänä olevaan. Yksilönkin arvo määrittyy siten, millaisen hierarkkisen aseman hän onnistuu saavuttamaan yhteisössään. (Malmelin 2011, 75–76.) Kodin maailmassa arvo linkittyy oman paikan tietämiseen hierarkiassa ja toimimiseen sen mukaisesti. Todellinen arvokkuus edellyttää käytökseltä yksinkertaisuutta, hienostuneisuutta ja ajattelevaisuutta (Boltanski & Thévenot 2006, 166) Arvokkaat käyttäytyvät luonnollisesti koska heidän toimintansa perustuu totuttuihin tapoihin toimia. Se tekee käytöksestä vakaata ja ennustettavaa. (Boltanski & Thévenot 2006, 167.) Arvottomiksi katsotut yksilöt tässä maailmassa käyttäytyvät asemalleen sopimattomasti: keräävät liiallista huomiota, haastavat ja väittävät vastaan, aiheuttavat ongelmia, eivät siis pysyttele heille hierarkiassa määrätystä oikeassa paikassaan. (Boltanski & Thévenot 2006, 176-177.)

Kansalaisuuden maailma (monde civique)

Kansalaisuuden maailman juuret ovat ranskalaisen filosofin Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) teoksessa *Du contrat social ou principes du droit politique* (Yhteiskuntasopimuksesta, 1762). Samaten kuin kodin maailmassa, myös kansalaisuuden maailmassa ”yhteinen hyvä” perustuu vallankäyttäjän auktoriteetin kunnioitukseen. Kodin maailmassa auktoriteetin lähde on henkilöitynyt patriarkaaliseen ”isähahmoon”, mutta kansalaisuuden maailmassa suvereeni valta on Rousseau ehdotuksen mukaan kollektiivista: vallankäyttäjät ovat itsevaltiaan kuninkaan sijaan yksilöt, jotka ovat itse luopuneet omista intresseistään yhteisen hyvän edistämiseksi. (Malmelin 2011, 77.) Malmelinin mukaan yksilön arvoa määrittää hänen sitoutumisensa yhteisen hyvän palvelemiseen tavalla, joka ”kunnioittaa muita ja antaa arvon muille, erityisille tahdon ilmauksille ja niiden järjestäytymiselle” (2011, 77). Henkilöt tai kollektiivit kasvattavat arvoaan, kun he työskentelevät ihmisten yhdistymistä edistävästi ja eristymistä vähentävästi. Tämä toiminta on vapauttavaa, koska se vapauttaa ihmisen itsekkäiden halujen edistämisen ikeestä. (Boltanski & Thévenot 2006, 186.)

Kansalaisuuden maailmassa keskeisiä ovat siis kollektiivit, eivät yksittäiset yksilöt itsessään. Tässä maailmassa yksilöt ovatkin omia henkilökohtaisia ja itsekkäitä tavoitteita ajaessaan merkityksettömiä, merkityksellisiä ja arvokkaita taas edistäessään yhteistä suvereniteettia yhteinen hyvä mielessään (Boltanski & Thévenot 1999, 371). Maailman piirissä arvokkaita ovat yksilöä suuremmat ihmisten yhteenliittymät, kuten osavaltiot, yhteisöt, puolueet, komiteat, tai yhteisön tahtoa edustamaan valitut tahot, kuten vaaleilla valitut luottamushenkilöt, edustajat ja delegaatit. (Boltanski & Thévenot 1999, 372; Boltanski & Thévenot 2006, 188.) Kansalaisuuden maailmassa arvoa edistäviä työkaluja ovat esimerkiksi säännöt ja sovitut työtavat, tai konkreettisemmin esimerkiksi

ammattiyhdistyksen tilat tai äänestyslaatikko. Merkittäviä ihmissuhteita ovat sellaiset, jotka kannustavat ihmisiä kollektiiviseen toimintaan. (Boltanski & Thévenot 1999, 372.)

Koska ihmisellä on taipumusta individualismiin ja itsekkääseen toimintaan, kollektiivin ylläpitäminen on jatkuvaa taistelua (Boltanski & Thévenot 2006, 190). Kansalaisuuden maailmaa hajottavat kaikki toimet, jotka johtavat kollektiivin hajoamiseen ja yksittäisen aseman korostamiseen: mikä tahansa yhteisyyttä pirstaloiva, hajoittava tai rajoittava on arvotonta toimintaa. (Boltanski & Thévenot 2006, 193.) Legitiimien ja oikeudenmukaisten suhteiden rakentuminen yksilöiden välille edellyttää sitä, että yhteiskunnassa vallitsee rauha eikä mikään yksittäinen ryhmä dominoi toista (Malmelin 2011, 77). Näin kansalaisuuden arvomaailma tarjoaa mahdollisuuden päästä kodin, maineen ja inspiroituneen maailmoihin kuuluvan vallankäytön ongelman yli. (Malmelin 2011, 77.)

Ekologian maailma

Ekologian maailma puuttui Boltanskin ja Thévenot'n alkuperäisestä kuuden maailman typologiasta. Ekologisen (tai vihreän) oikeutuksen maailman ajatusta on kehitelty kahdellakin taholla, sekä Laurent Thévenot'n, Claudette Lafayen ja Michael Moodyn (2000) että ranskalaisen sosiologin Bruno Latourin toimesta (2003) (Malmelin 2011, 76). Karoliina Malmelinin mukaan vihreä arvomaailma oli oikeutuksen teorian kehittämisen aikana 1990-luvulla vasta nostamassa päätään. Sitten vihreys on noussut oikeuttajaksi, jonka olemassaoloa on mahdotonta kiistää, onhan ympäristöajattelun asema muuttunut merkittävästi "marginaalista yhteiskunnallisen keskustelun ja kiistelun valtavirtaan" (Malmelin 2011, 77). Ekologisessa maailmassa toimijoita eivät ole ainoastaan jo tätä hetkeä elävät ihmiset, vaan myös tulevaisuuden ihmisyhteisö. Ekologisessa maailmassa luonto ja erilaiset elolliset olennot saavat tasavertaisen paikan ihmisen rinnalla, eikä ihmisarvoa ja luonnon arvoa eroteta. (Malmelin 2011, 76.) Ekologisessa maailmassa yhteiseksi hyväksi mielletään "vihreys" tai "ympäristöystävällisyys", sisältäen toimina saastuttamattomuuden, kierrätettävyyden, uusiutuvien luonnonvarojen käytön ja "harmonian luonnon kanssa". (Malmelin 2011, 76.)

Projektien maailma

Projektien maailman jäsentely on käynnistynyt Luc Boltanskin ja Eve Chiapellon (1999) teoksessa *Le Nouvel Esprit du Capitalisme (New Spirit of Capitalism)*. He kytkivät kasvaneen projektikeskeisyyden kuuluvan nykyiseen kapitalismiin. Nimeämäänsä kapitalismin "uutta henkeä" kuvaa "projektiperustainen polis", jossa elämä jäsentyy lyhyiden, irrallisten projektien muotoon

(Malmelin 2011, 78.) Karoliina Malmelinin arvion mukaan ekologian maailmaa voi pitää vakiintuneena, mutta ajatusta projektien arvomaailmasta voi vielä pitää kyseenalaisena ja uutena: “Vasta aika näyttää, onko siinä riittävää voimaa muodostumaan omaksi arvomaailmaksi”. (Malmelin 2011, 78.)

3.4 Oikeuttamisteorian vastaanotto ja kritiikki

Julkisen oikeuttamisen teoria on ollut vaikutusvaltainen ranskalaisessa sosiologiassa. Julkaisuhetkenään 1990-luvun alussa se herätti kotimaassaan laajaa keskustelua ja ankaraa kritiikkiäkin, keräten myös kiitoksia uuden ranskalaisen yhteiskuntateorian suuntauksen aloittamisesta (Wagner 1999, 342.) Teoriassa on sekä strukturalistisia (tekstuaalista alkuperää olevat rakenteet yhdistyvät toiminnan moraaliin, Malmelin 2011, 58) että deterministisiä piirteitä (jokaiselle ilmiölle on syynsä, ja tietty moralistinen järjestelmä ohjaa käyttäytymistämme ja ajatteluamme, Malmelin 2011, 58). Teoriassa on myös relativistinen elementti, sillä Boltanski ja Thévenot katsovat, ettei uusien oikeuttamisen maailmojen syntyä voi sulkea pois. (Malmelin 2011, 59.)

Teoriaa on myös kritisoitu esimerkiksi liian harmonisesta yhteiskuntäkäsityksestä – juontuuko ihmisten erimielisyys vain kritiikin ja toiminnan oikeuttamisen normatiivisista perusteista? (Kauppinen 2015, 336.) Boltanskin ja Thévenot’n suhde valtaan ja vallankäyttöön on hyvin erilainen kuin ranskalaisen yhteiskuntateorian merkittävillä hahmoilla Pierre Bourdieulla ja Michel Foucault’lla. Toisaalta Peter Wagner huomauttaa, että Boltanski ja Thévenot halusivat nimenomaisesti etäisyyttä Bordieun ja Foucault’n näkemykseen maailmasta vallankäytön läpäisemänä¹⁶, jota he pitivät mahdottomana maailmana elämiselle (Wagner 1999, 349.) Wagner huomauttaa (1999, 349), että myös Boltanskin ja Thévenot’n maailmasta tuli joidenkin kriitikoiden silmissä “mahdoton”, vaikkakin eri syistä: heidän teoriansa loi vaikutelman, että ihmiset olisivat aina osallisina oikeutta koskevissa keskusteluissa ja aina toimessa. Wagnerin mukaan tämä oli kuitenkin väärintulkinta. Boltanski ja Thévenot eivät oleta sosiaalisen maailman olevan oikeudenmukainen tai tasa-arvoinen tai että kaikessa inhimillisessä toiminnassa tarvittaisiin oikeutuksia. (Kauppinen 2015, 336.)

¹⁶ Boltanski vastasi vallan analyysin vähyyttä koskevaan kritiikkiin laajentamalla alkuperäistä teoriaa rakkauden ja väkivallan maailmoilla myöhemmissä teoksissaan (*L'Amour et la Justice comme compétences* (1990), *La Souffrance à distance* (1993), *Le nouvel esprit du capitalisme* (1999)).

Julkisen oikeuttamisen teorian vahvuuksina on pidetty historiallisuutta, systemaattisuutta ja vertailukelpoisuutta. Sille läheisestä lähestymistavasta kriittisestä diskurssianalyysistä teorian erottaa Karoliina Malmelinin (2011) mukaan se, että julkisen oikeuttamisen teoriaa soveltavan tutkimuksen tarkoituksena ei ole ”paljastaa” tutkijan tunnistamia, eri ryhmien intressejä tukevia intressejä. Tavoitteena on havaita ja nimetä arvomaailmoihin perustuvia puhetapoja, oikeutuksia, jotka eivät sinänsä kuvasta ryhmien intressejä vaan ryhmiin kiinnittymätöntä tapaa käsittää moraalisesti johdonmukainen toiminta. (Malmelin 2011, 58.) Viestinnän tutkimuksen suuntauksista oikeuttamisteorialla eniten yhteistä on kehysanalyysin kanssa. Kehysanalyysin pohjana on ajatus, jonka mukaan viestijä valitsee viestintään erilaisia tulkinnan malleja (eli kehyksiä) edistääkseen intressejään, ja toisaalta hän myös mukauttaa puhettaan olemassa oleviin kehykseen. (Malmelin 2011, 58.) Kehysanalyysin erottaa oikeuttamisen teoriasta se, että kehysanalyysissä tekstien tulkintaan käytettyjen kategorioiden työstämisessä tutkijalla on mahdollista vaikuttaa omilla tulkinnoillaan. Sama pätee toisaalta myös oikeuttamisen teorian soveltamiseen – aineiston jakamisessa eri oikeutusten maailmoihin kuuluvaksi tutkija voi käyttää omaa tulkintaa. Painotuseroista huolimatta sekä diskurssianalyysi, kehysanalyysi että argumentteja tutkiva retorinen analyysi linkittyvät yhteen konstruktivistisen lähtökohtansa kautta: kaikissa näissä suuntauksissa ajatellaan kielen ohjaavan toimintaa. (Malmelin 2011, 59.)

Julkisen oikeuttamisen teorian erottaa argumentaatioteorioista se, että ensimmäisessä lähestymistavassa tarkastelu ei kohdistu argumenttoijan käyttämiin kielellisiin valintoihin tai väitteiden sisältöön sinänsä. Julkisen oikeuttamisen teoriassa tutkijan katse on kiinnittynyt siihen, mitä retoristen valintojen takana on – mistä oikeutukset siis kumpuavat. Huomio ei ole kiinnitetty niinkään siihen, millaisilla kielellisillä ratkaisuilla puhuja koittaa vakuuttaa kuulijansa vaan siihen, millaisiin oikeutuksiin puhujat vetoavat kiistan ratkaisemisessa. Lisäksi teoria eroaa retoriikan tutkimuksesta ja diskurssitutkimuksesta siten, että Boltanskin ja Thévenot’n mukaan oikeuttaminen ei ole vain kielellistä toimintaa, vaan oikeuttamisen maailmoilla on olemassa myös aineelliset edustajat.

Ennen analyysin aloittamista esittelen vielä tutkimusaineistoni ja sen erityispiirteet. Lopuksi kuvaan tavan, jolla sovellan julkisen oikeuttamisen teoriaa aineistoni tutkimiseen.

4 TUTKIMUSAINEISTO

Tutkielmani aineisto muodostuu kahdesta eri aineistokokonaisuudesta. Yhdessä ne muodostavat rahoitusmallia koskevat perustelut ja kritiikin.

Ensimmäisen aineistopakettin muodostavat yliopistojen rahoitusmallin työryhmämuistiot. Rahoitusmallin päivittämistä käsitelleet ryhmät ovat projektimuotoisia työryhmiä, joiden tehtävänä on laatia raportti viranomaiskäyttöön. Työryhmän jäsenistä, tehtävänannosta ja työskentelyn määräajan asettamisesta on vastannut ministeriö itse. (Kallunki 2015, 31.) Tarkasteluajan työryhmien kokoonpanot on kuvattu liitteessä (liite 1). Muistioaineiston muodostavat kolmen eri työryhmän laatimat kolme eri ehdotusta rahoitusmalliksi. *Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi vuosiksi 2013–2017* -muistio (OKM2013) on julkaistu 21. marraskuuta vuonna 2011. *Ehdotus yliopistojen rahoitusmallin tarkistamiseksi vuodesta 2015* -muistio (OKM2015) alkaen on julkaistu 10. helmikuuta vuonna 2014. *Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi vuosiksi 2017–2020* -muistio (OKM2017) on julkaistu 7. joulukuuta vuonna 2015. OKM2013 on hyväksytty valtioneuvostossa 19.4.2012, OKM2015 päivitys hyväksyttiin 3.4.2014 ja OKM2017 29.4.2016. Analyysini keskittyy vuosien 2013–2017 rahoitusmalleihin, mutta luvussa 5 tarkastelen lyhyesti vuonna 2021 voimaan tulevaa rahoitusmallia (OKM2021) ja sen saamaa vastaanottoa lehtiaineistossa.

Toisen puoliskon aineistostani muodostaa *Acatiimi*-lehdessä vuosina 2011–2019 julkaistuista artikkeleista muodostuva tekstiaineisto. Tarkasteluni alkaa vuodesta 2011, kun OKM2013-muistio on julkaistu, ja päättyy vuoden 2019 loppuun. Koska olen kiinnostunut juuri tiettyjen rahoitusmallien ja niiden muutosten herättämästä reaktiosta, olen rajannut otoksen niiden perusteella. Olen sisällyttänyt lehtiaineistoon yhteensä 49 yliopistojen rahoitusta käsittelevää tekstiä. Valtaosa teksteistä kommentoi rahoitusmallia tai jotain sen osa-aluetta suoraan, osassa sitä sivutaan muun aiheen (kuten yliopistojen johtaminen) rinnalla. Kyseessä ei ole täysin kattava listaus jokaisesta *Acatiimissa* kahdeksan vuoden tarkasteluajanjaksolla julkaistusta rahoitusmallin tai rahoituksen mainitsevasta artikkelista. Aineiston kokoamisessa kiinnitin huomiota siihen, kuinka tekstit vastaavat mallille annettuihin laadun, vaikuttavuuden, tehokkuuden ja kansainvälisyyden tavoitteisiin, huomioiden samalla monipuolisesti eri tekstityyppien olemassaolon. Aineistoni sisältää laajasti erilaisia tekstilajeja pääkirjoituksesta uutiseen, kolumniin, mielipidetekstiin ja analyysiin.

Lehtivalintani kohdistui *Acatiimiin* siksi, että olen kiinnostunut rahoitusmallin muutosten herättämästä reaktiosta juuri yliopistoyhteisön sisällä. *Acatiimin* julkaisijoita ovat yliopistojen

henkilöstöryhmiä edustavat ammattiliitot Professoriliitto, Tieteentekijöiden liitto ja Yliopiston opetusalojen liitto. Siten *Acatiimissa* julkaistut tekstit kuvaavat myös lehteä julkaisevien ammattiyhdistysten käsityksiä ja kannanottoja tilanteesta. Rajaus vain yhteen julkaisuun on myös työekonominen: laajempi lehtikeskustelun analyysi vaatisi mielestäni oman tutkimuksensa.

Lehtitekstit ovat luonteeltaan hyvin erilaisia kuin muistiotekstit. *Acatiimin* aineisto sisältää useita pääkirjoituksia, mielipidetekstejä ja kolumneja, joiden tyyliä voi luonnehtia poleemisiksi ja kärjistäviksikin. Lehtiaineistossa esitellään paljon mielipiteitä, joko kirjoittajan omia tai uutisjutuissa esiintyvien haastateltujen käsityksiä. *Acatiimin* tarjoama aineisto tarjoaakin kiinnostavan vastapainon työryhmämuistioiden ”persoonattomalle” (yksittäiset mielipiteet häivyttävälle) ja luettelomaiselle perustelulle. Muistioissa lukijalle puhuu kollektiivinen työryhmän ääni, lehtiteksteissä ääneen pääsevät yksittäiset kirjoittajat ja haastatellut. Lehtiaineistossa kirjoittajat pyrkivät yhtä lailla suostuttelemaan lukijaa omalle kannalleen, mutta toisin kuin muistioissa, vaikutustyö näkyy selvemmin teksteissä: niissä vedotaan tunteisiin, viljellään esimerkkejä elävästä elämästä, mutta käytetään yhtä lailla myös numeroita ja faktoja argumentoinnin tukena. Teksteistä välittyy vahvasti yliopistotyöntekijän näkökulma: ääneen pääsevät puhujat ovat pääasiassa suomalaisten yliopistojen tutkijoita ja opettajia, joista osa on myös työ- tai luottamustoimisuhteessa lehteä julkaiseviin liittoihin.

4.1 Rahoitusmalli tutkimuskohteena

Suomalaista rahoitusohjauspolitiikkaa pro gradu -työssään tutkinut Jarmo Kallunki on luonnehtinut (2015, 32) työryhmämuistioiden olevan yliopistopolitiikan ja yliopistojen rahoitusohjauspolitiikan eliitin tuottamia viranomaisdokumentteja, ”joilla on ja joissa esiintyy vahva totuudenpuhujan asema”. Teksteillä on myös poliittinen luonne: niiden funktiona on toimia poliittisen päätöksenteon tukena, ja ne ovat syntyneet keskenään kamppailevien intressien kompromissina. (Kallunki 2015, 32.) Työryhmissä on mukana edustajia niin opetus- ja kulttuuriministeriöstä, yliopistoista kuin yliopistojen rehtoreita edustavasta Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifista. Muistioista ei voi paikantaa ja osoittaa yksittäisten intressiryhmien vaikutusta lopputulokseen, eikä niitä voi pitää vain yhden tahon luomuksena. (Kallunki 2015, 33.)

Kun luemme hallinnollisia tekstejä, tunnistamme ne niiden sisällöstä riippumatta kuuluvan samaan genreen niissä käytettyjen tekstuaalisten ratkaisujen perusteella. Dokumenteissa ei käytetä kohosteista kieltä tai viljellä värikkäitä metaforia. Tyyli on hillittyä: lauseet ovat lyhyitä ja toteavia, epävarmuuden sijaan teksti esittää tosiasian tosiasian perään. Väitöskirjassaan valtion

keskushallinnon suunnittelua tutkinut Hilkka Summa (1989, 179) löytää “suunnitteluproosasta” tiettyjä erityispiirteitä, jotka erottavat sen esimerkiksi taiteellisesta tai tieteellisestä tekstistä. Näitä ovat passiivimuodon käyttö tekemisestä tai tapahtumasta puhuttaessa, itsereflektion puute ja epäsuorien ilmaisujen yleisyys. Summan mukaan suunnitteluproosan ominaisluonteen säilyminen johtuu osittain tradition vaikutuksesta ja sosiaalistumisesta juuri tietynlaiseen kirjoittamisen tapaan. Kielenkäyttö on toisaalta osa suunnittelun argumentatiivista strategiaa: tekstien vakuuttavuuden perusta on argumenttien loogisen sisällön lisäksi tietynlaisen puhuja-yleisö -suhteen synnyttävässä ilmaisutavassa. (Summa 1989, 179–180.) Tähän ilmaisutapaan Summa (1989, 180) laskee neutraalin asiallisuuden vaikutelman ja asioiden pakottavuutta vakuuttavan vaikutuksen. Nämä taas ovat osa suunnitelmatekstien eetosta, eli tapaa, jolla tekstien puhuja ilmaisee tarkoitusperänsä ja puheoikeutensa kussakin asiassa. (Summa 1989, 180.) Jarmo Kallungin (2015) mukaan rahoitusmallityöryhmien teksteissä sanottavan asian legitimizeetti rakentuu tietynlaisten faktuaalistamisstrategioiden kautta: “... olisi helposti osoitettavissa, että muistioissa käytetään sellaisia vakuuttelun muotoja, jotka vahvistavat sanottujen asioiden totuuden niin, että sanottu näyttää itsestään selvältä ja ainoalta oikealta, kiistattomilta tosiasioilta” (2015, 32). Vaikka muistioissa käytetty kieli on siis näennäisesti vailla politikointia tai kamppailua, pinnan alla tapahtuu paljon.

Seuraavissa alaluvuissa avaan tarkemmin sitä, mistä dokumenttiaineistossani oikein on kyse: mikä rahoitusmalli on, miten se kytkeytyy yliopistojen tulosohtaukseen, miten Suomessa on päädytty nykymalliseen tuotosperusteiseen malliin ja miten se on muovautunut viimeisten vuosien aikana.

4.2 Mikä rahoitusmalli on ja mitä asioita se mittaa?

Suomen koulutus- ja tutkimuspoliittiset lähivuosien linjaukset määritellään hallitusohjelmassa: kukin hallitus määrittää hallitusohjelmansa kautta siis myös yliopistojen tavoitteita.¹⁷ (Rekilä 2006, 97.) Suomessa yliopistojen ohjaukseen käytetään kolme mekanismia: valtionohjausta, itseohjautuvuutta ja ulkoisen, kilpaillun rahoituksen tuottamaa markkinaohjautuvuutta (Mikkola et al. 2017, 51). Opetus- ja kulttuuriministeriön yliopistoihin kohdistamassa rahoitusohjauksessa ja informaatio-ohjauksessa välineinä käytetään ministeriön ja yliopistojen välisiä sopimuksia, palautemenettelyä sekä seurantajärjestelmiä (Mikkola et al. 2017, 51.) Eija Rekilä (2006) on todennut, että suurin osa yliopistojen tavoitteista tulee niiden ulkopuolelta: valtioneuvoston asettamina, ministeriön kanssa

¹⁷ Hallitusohjelmien toimeenpanosuunnitelmat määriteltiin vuodesta 1987 vuoteen 2016 koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa (KESU). (Kallunki et al. 2015, 119). KESU hyväksyttiin valtioneuvostossa neljäksi vuodeksi kerrallaan. Kehittämissuunnitelmien laatimisesta luovuttiin Juha Sipilän (kesk.) hallituskaudella. KESUsta luopumista vastustivat Professoriliitto, Tieteentekijöiden liitto ja OAJ (*Acatimi* 8/2015, 9). Viimeisin KESU kattaa vuodet 2011–2016.

neuvoteltuina. Yliopistojen tehtävänä on “tämän tavoitteiden muodossa ilmaistun valtion tahdon” täytäntöönpano. (Rekilä 2006, 107.)

Opetus- ja kulttuuriministeriöllä (OKM) on Suomessa vahva asema yliopistokoulutuksen ja tutkimuksen ohjauksessa. Ministeriön tulosohejausta ohjaavat linjaukset, jotka valmistellaan ministeriön sisällä eri toimijoiden kanssa yhteistyössä hallitusohjelman ja hallituksen toimintasuunnitelman pohjalta. (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 4/2016, 24.) Ministeriön jakamasta määrärahasta päättää eduskunta. Vuonna 2020 ministeriön hallinnonalan määrärahat valtion talousarviossa vuonna 2020 ovat noin 6,8 miljardia euroa. Tästä summasta korkeakouluopetukseen ja tutkimukseen on varattu 3,3 miljardia euroa, ja tästä summasta edelleen yliopistoille on varattu valtionrahoitusta 1,87 miljardia euroa. Tämän lisäksi Suomen Akatemian tutkimusmäärärahaa jaetaan tänä vuonna 280 miljoonaa euroa ja strategista tutkimusrahoitusta 54,6 miljoonaa euroa. (Valtion talousarvio vuodelle 2020, valtiovarainministeriö.)

Rahoitusmalli on laskennallinen malli, jonka perusteella OKM jakaa perusrahoituksen yliopistojen kesken. Myös ammattikorkeakouluilla on oma rahoitusmallinsa. Yliopistojen perusrahoituksesta sovitaan neljän vuoden välein käytävissä yliopistojen ja opetus- ja kulttuuriministeriön välisissä sopimusneuvotteluissa. Kukin yliopisto sopii ministeriön kanssa yliopistokohtaisista tavoitteista ja resursseista, jotka yliopistot kohdistavat edelleen tulosjohtamisen keinoin tiedekuntiin ja yksiköihin. (Mikkola et al. 2017, 53.) Mallin perusteella jaettava perusrahoitus kohdennetaan korkeakouluille yhtenä kokonaisuutena. Vaikka yliopistot päättävät itse siitä, miten ne jakavat rahan yliopiston sisällä, käytännössä ministeriön asettamat tulostavoitteet näkyvät myös yliopistojen sisällä, sillä ne vaikuttavat tiedekuntien ja yksiköiden johtamiseen sekä tavoitteisiin (Mikkola et al. 2017, 53).

Valtion perusrahoituksella on todettu olevan merkittävää ohjausvaikutusta yliopistojen käyttäytymiseen (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 4/2016, 25). Mallilla OKM voi vaikuttaa siihen, mihin suuntaan yliopistojen toiminta seuraavina vuosina kehittyy. Allan Seuri ja Hannu Vartiainen ovat todenneet (2018, 101) rahoitusmallin pistävän yliopistot keskinäiseen kilpailuun valtiovallan määrittelemissä suoritteissa. Mallin mittarit kertovat yliopistoyhteisölle, millaisia asioita yliopistoilta odotetaan: kandeja ja maistereita, opintopisteitä, tieteellisiä julkaisuja ja kansainvälisyyttä. Jotta ohjaava viesti menisi perille, sitä vahvistetaan suorilla taloudellisilla kannustimilla. (Seuri & Vartiainen 2018, 101.) Toivottavasta kehityksestä palkitsemiseen tarvitaan myös mittaristo.

Nykymallinen rahoitusmalli jakaantuu kolmeen osaan: koulutus, tutkimus ja koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteet. Mallin koulutus- ja tutkimusmäärärahat jaetaan suoritteiden perusteella. Koulutus- ja tiedepolitiikan osio muodostuu kolmesta osasta: strategiarahoituksesta, alakohtaisesta rahoituksesta ja valtakunnallisista tehtävistä. Strategiarahoituksessa ministeriö ja yliopistot neuvottelevat yliopistojen omaan strategiatyöhön ja profiloitumiseen perustuvasta harkinnanvaraisesta rahoituksesta. Valtakunnalliset tehtävät -rahoitustekijä osoittaa erityisrahoituksen yliopistojen valtiolta saamiin erityistehtäviin, kuten Kansalliskirjaston ja harjoittelukoulujen ylläpitoon ja kehittämiseen (Seuri & Vartiainen 2018, 107). Alakohtainen rahoitus jaetaan tutkimus- ja opetushenkilökunnan henkilötövuosien kautta: tätä rahoitusta myönnetään taiteiden, luonnontieteiden, tekniikan ja lääketieteiden koulutusaloille. (Seuri & Vartiainen 2018, 107.) Vuosina 2013–2020 käytössä olleiden mallien tarkemmat esittelyt löytyvät myöhemmistä alaluvuista.

4.3 Miten rahoitusmalli kytkeytyy yliopistojen tulohajautukseen?

Nykyinen Suomessa käytössä oleva yliopistojen rahoitusmalli on tulohajautuksen väline. Tulohajautuksen taustalla on uusi julkisjohtamisen oppi *New Public Management* (NPM), Yhdysvalloista kotoisin oleva näkemys siitä, kuinka julkisen sektorin hallinto ja johtaminen tulisi järjestää (Rinne et al. 2012, 50). Rinne ja kumppanit määrittelevät NPM:n yhteiskuntapoliittiseksi reformiliikkeeksi, joka on ollut muovaamassa uutta käsitystä julkisesta vallasta sekä valtiosta ja sille kuuluvista tehtävistä (2012, 50). Uudessa julkishallinnossa suora käskytyks korvataan sopimuksilla, auktoriteetti responsiivisuudella, byrokraattinen toimintatapa ja kontrolli moderneilla markkinoilla ja yrittäjämäisellä julkisen hallinnon johtamisella (Rekilä 2006, 10). Muutos näkyy myös yliopistoissa: kilpailu ja jatkuvasti uuden rahoituksen hakeminen ovat vakiintuneet osaksi tutkijan arkea (Rekilä 2006, 109). Yliopistojen uuden ohjauksen yhteydessä on puhuttu usein myös managerialismista. Sillä tarkoitetaan yksilöjohtamisen edellytysten lisäämistä, mutta myös sen laajentamista korostavaa ideologiaa, joka heijastuu esimerkiksi yksilöiden arvoihin, poliittis-hallinnollisten ohjelmien tavoitteisiin, organisaatioiden rakennepiirteisiin ja toimintakäytäntöihin (Rekilä 2006, 109).

Rinne ja kumppanit (2012) näkevät managerialismin edustavan uusinta hallinnan logiikkaa, joka ilmenee johtaja-asemien ilmaantumisenä henkilöstön välisten suhteiden rakentumisessa, taloudellisina kannustimina ja informaatio-ohjauksena. (Rinne et al. 2012, 33.) Talouselämästä tutun

kilpailuajattelun rantautuminen yliopistoon on katsottu tuovan tuonut mukanaan managerialismin¹⁸ ohella suorituskeskeisyyden, tehokkuuden ja kilpailun ajattelutavan ajamista (Kankaanpää 2013, 11).

Yksi NPM-oppiin¹⁹ kuuluva keskeinen muutos koskee deregulaatiota eli sääntelyn löystymistä. Byrokraattis-hierarkkinen toimeenpanokulttuuri on korvattu itsesäätelymallilla, jossa rationalistisen päätöksenteon ihanteet on vaihdettu sääntelyn purkamista ja hajauttamista painottaviin menetelmiin. (Hölttä & Kivistö 2009, 187–188). NPM:n mukaiseen itsesäätelyä korostavaan malliin siirtyminen kasvatti rahoitusmallin merkitystä korkeakoulujen ohjauksessa. Jotta uudenlaisen ohjausstrategian voi ottaa käyttöön, vaati se yliopistojen autonomian lisäämistä, kansallisia korkeakoulupoliittisia päämääriä kuvastavien tavoitteiden sisällyttämistä rahoitusmalliin sekä tuotoksiin perustuvien sopimusneuvottelujen luomista yliopistojen ja ministeriöiden välillä. (Hölttä & Kivistö 2009, 188.) Itsesäätelystä kehityskulku on vienyt kohti yliopistojen markkinaohjautuvuutta ja kansallisen korkeakoulupolitiikan kytkemistä osaksi talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa – yliopiston asiat eivät siis kuulu vain yliopistolle. Yliopistot ovatkin aiempaa selvemmin ja monin tavoin sidoksissa niitä ympäröivään yhteiskuntaan, mutta erityisesti elinkeino- ja työelämään. (Hölttä & Kivistö 2009, 188.)

4.4 Miten tuotosperustaiseen rahoitusmalliin on päädytty?

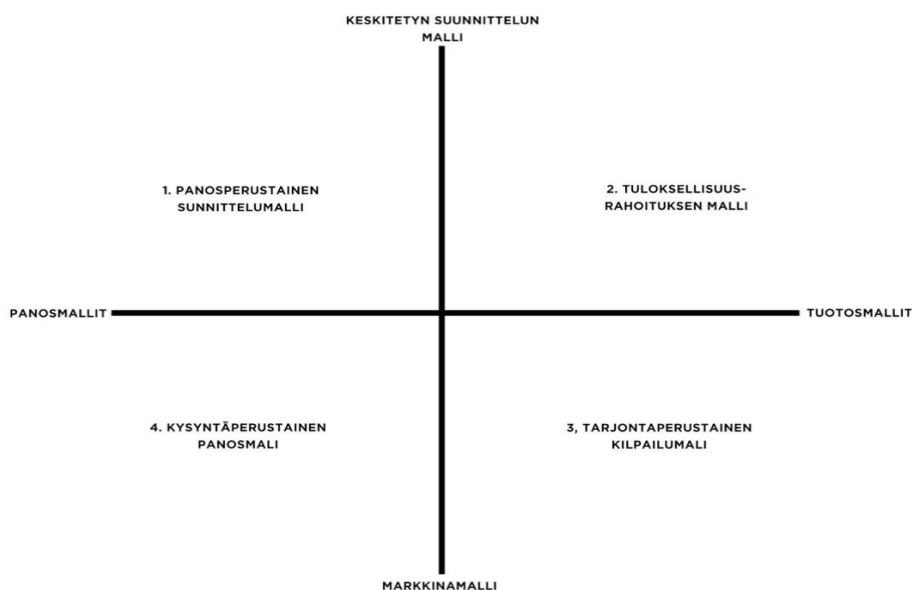
Hölttä & Kivistö (2009, 186) toteavat, että yliopistojen rahoitusmallit ovat 1960- ja 1970-lukujen jälkeen korkeakoulujen massoitumisen myötä muuttuneet sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Muutokset koskevat rahamäärää, rahoitusta antavien tahojen määrää sekä tapoja, joilla rahoitus yliopistoille kohdennetaan. He nostavat esille sen, kuinka etenkin eurooppalaisissa järjestelmissä viimeisten vuosikymmenien aikana tapahtuneiden muutosten taustalla on ollut kansalaisyhteiskunnan kasvava rooli yliopistojen rahoittajana. (emt., 186.) Kehityskulun on katsottu tuottavan molemminpuolista hyötyä: yliopistot saavat sidosryhmiltä toimintaansa varten lisää resursseja, sidosryhmät yliopistoilta itselleen hyödyllisiä tuotoksia. (emt., 186.) Tämä on näkynyt sidosryhmien yliopistoihin kohdistamien odotusten kasvuna: yliopistoilta odotetaan esimerkiksi työelämälähtöistä ja kaupallista koulutusta, pitävän yllä kaupallista tutkimus-, innovaatio- ja tuotekehitystoimintaa sekä liike- ja sijoitustoimintaa, mutta toisaalta kasvattavan ihmisten yhteenkuuluvuutta, edistävän

¹⁸ Rinne ja kumppanivat. (2012) tutkivat vuonna 2008 kerätyllä kyselytutkimuksella sitä, millaisen vastaanoton markkinaorientoituneisuus ja uusi julkisjohtaminen saivat yliopiston henkilöstössä. Tulosten mukaan suhtautuminen oli kriittistä: selkeä enemmistö piti tällaisen “uuden yliopistopolitiikan” uhkaavan tieteen vapautta ja eriarvoistavan tieteenaloja (Rinne et al. 2012, 322). Kts. lisää Rinne et al. 2012, 322–323.

¹⁹ Kts. lisää NPM-opista Patomäki (2009) ja Yliaska (2014.)

yhteiskuntavakautta, yhteiskuntaluokkien erojen kaventumista ja sosiokulttuurisen monimuotoisuuden kasvua. (emt., 187.)

Hölttä ja Kivistö katsovat (2009, 188), että viimeisten vuosikymmenten aikana mallien merkitys korkeakouluohjauksessa on kasvanut entisestään. Mallin funktiona on tuottaa yliopistoille kannustimia erilaisten tavoitteiden toteuttamiseen. Jotta voidaan olla varmoja, että maksajan asettamat tavoitteet myös toteutuvat, on luotava myös tilivelvollisuusmekanismit yliopistojen toiminnan seuraamiseen. (emt., 188.) Tuloksellisuus on vaikuttanut yliopistojen ohjauksessa siihen, että maksajan katse on nyt tiukemmin yliopistojen tuottamassa tuloksessa sille maksettavan panoksen suhteen. Tämä ero näkyy myös korkeakoulututkija Ben Jongbloedin (2004, 5) rahoitusmallin luokittelussa. Jongbloed on jakanut rahoitusmallit nelikenttään maksuperusteen ja rahoitustavan mukaan: mallit voidaan jakaa panoksiin ja tuotoksiin perustuviin malleihin, ja toisaalta keskitetyn suunnittelun malliin (keskitetty valtionrahoitus) ja markkinamalliin (monikanavainen, kansalaisyhteiskunnan eri toimijoihin nojaava rahoitusjärjestelmä). (Jongbloed 2004, Hölttä & Kivistö 2009, 189.)

Kuvio 1: Rahoitusmallin luokittelu Jongbloedin mukaan. (Jongbloed 2004; Hölttä & Kivistö 2009, 189.)

Jongbloedin mallissa vasemmassa ylänurkassa olevassa mallissa rahoituksen suuruus määräytyy aiempien vuosien rahoituksen määrän mukaan. Panosperustaiseen malliin kuuluu vahva normiperustaisuus eli rahoituksen käyttö on vahvasti säädeltyä. (Hölttä & Kivistö 2009, 189.) Vaikka raha on sidottu sovittuihin käyttötarkoituksiin, mallin ajatuksena on mahdollistaa akateeminen työ, joka ei ollut riippuvainen tuloksista. Tämä malli oli käytössä Suomessa 1960- ja 1970-lukujen ajan

ja osan 1980-lukua, ja useimmissa eurooppalaisissa yliopistoissa aina 1980-luvulle asti (Hölttä & Kivistö 2009, 189). Tuloksellisuuden perusteella maksettava rahoitus kuuluu tuotosperusteisiin rahoitusmalleihin ja Jongbloedin nelikenttään oikeaan ylänurkkaan. Tuotosperustaisessa mallissa raha tulee tulostittareiden perusteella: mittareita voivat olla esimerkiksi vuodessa suoritettujen opintopisteiden määrä ja suoritettujen perus- ja jatkotutkintojen määrä. (Hölttä & Kivistö 2009, 190.) Tuotosperusteisten mallien on katsottu olevan erityisen vahvoja kannustimia valtion päämäärien toteuttamiseen, sillä yliopistojen rahoitus on sidoksissa näitä tavoitteita kuvaaviin mittareihin (Kivistö 2009, 63). 1990-luvulta alkaen OECD-maissa on tapahtunut liikettä panosperustaisesta rahoitusmallista kohti tuotosperusteisia malleja. Siirtyminen tuotokseen ja tuloksellisuuteen perustuvaan malliin on toteutettu lisäämällä samalla yliopistojen taloudellista autonomiaa. (Hölttä & Kivistö 2009, 190.)

Nelikentän alariveillä ovat tarjontaperusteinen kilpailumalli ja kysyntäperusteinen panosmalli. Näistä ensimmäistä, nelikentän oikeassa alareunassa olevaa tarjontaperustaista mallia luonnehtii se, että valtio luo rajoitetut sisäiset näennäismarkkinat, jotka se kytkee rahoitusmalliin. (Hölttä & Kivistö 2009, 190.) Näin yliopistot tekevät valtiolle ”tarjouksia”, jotka käsittävät joko koko budjetin tai osia siitä. Malli muistuttaa ostopalvelumallia tai tilaaja-tuottaja -mallia: yliopistot ovat ”tuottajia”, jotka kilpailevat keskenään siitä, kuka voittaa ”tilaajan” (valtio tai muu sidosryhmä) tilauksen. (Hölttä & Kivistö 2009, 190.) Kaikki tavoite- ja tulossopimuksiin perustuvat mallit menevät tähän kategoriaan. Suomalainen malli, jossa yliopistot neuvottelevat kolmen vuoden välein rahoituksesta ministeriön kanssa, on Höltän ja Kivistön (2009, 191) mukaan yksi pisimmälle viedyistä tätä mallia edustavista esimerkeistä.

Yliopiston tuottamien tuotosten mittaaminen on vaikeaa niin käsitteellisesti kuin poliittisestikin. (Kivistö 2009, 64.) Yliopistojen toimintaa rahoittavalle valtiolle on ollut tärkeää pystyä arvioimaan sitä, kuinka yliopistot suoriutuvat ”tuotantotoiminnastaan” määrällisesti. Sen sijaan yliopistojen henkilöstö on yleisesti pitänyt niin opetuksen, tutkimuksen kuin yhteiskunnallisen palvelutehtävän tuotoksien määrällistämistä vaikeana. (Kivistö 2009, 64–65.)

4.5 Kun mallia muutetaan, mikä muuttuu?

Suomessa sovellettavaa rahoitusmallia on vuodesta 1998 muutettu kahdeksan kertaa. Koska rahoitusmalli on osa valtion tulosohtausmallia ja tulosohtausmenettelyitä tarkistetaan aina kutakin sopimuskautta varten, myös mallia tarkistetaan muutaman vuoden välein. Siksi yliopistojen rahoitus

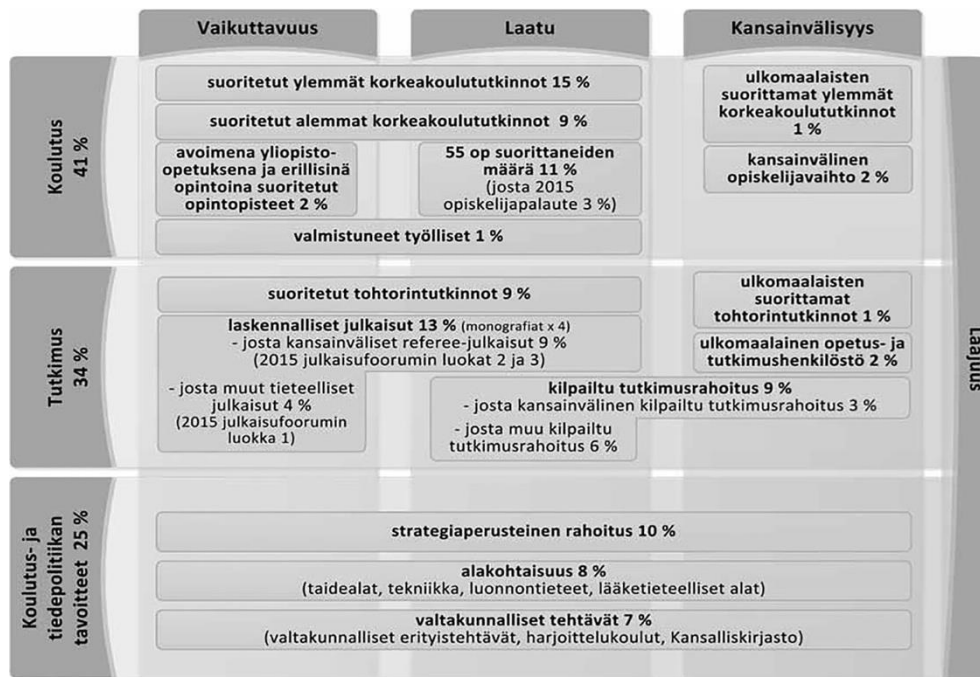
on jatkuvasti politisoitunut aihe yliopistopolitiikan sfäärissä. (Kallunki 2015, 22–23.) Mallin herättämä mielenkiinto niin poliittisissa päättäjissä kuin yliopistoissa ei ole toisaalta ihme, onhan kyseessä hyvin vahva julkisen vallan ohjauskeino (Rekilä 2006, 211–212; Seuri & Vartiainen 2018, 100; Kallunki 2015, 23).

Seuraavassa alaluvuissa esittelen pääpiirteissään aineistooni kuuluvat rahoitusmallit, niille annetut tavoitteet ja sen, mitkä työryhmien ehdotuksista eivät päätyneet lopulliseen malliin.

4.5.1 OKM2013: Haussa lisää laatua, vaikuttavuutta, tuottavuutta

OKM asetti 15.3.2011 työryhmän laatimaan ehdotuksen voimassa olevan rahoitusmallin tarkastamiseksi ja uudistamiseksi. Tehtävänannon mukaan rahoitusmallin tuli tukea valtakunnallisia koulutus- ja tiedepoliittisia tavoitteita hallitusohjelman linjaukset huomioiden. Ehdotuksen laadinnassa tuli huomioida yliopistolaitoksen ja yksittäisten yliopistojen toiminnan laadun, vaikuttavuuden ja tuottavuuden vahvistaminen sekä laatia ehdotukset tarvittavista säädösmuutoksista ja muista toimenpiteistä. (OKM2013, 6.) Mallilta odotettiin nykyistä vahvempaa yliopiston strategian mukaista profiloitumista ja rakenteellista uudistumista. Samalla sen tulisi turvata edellytykset yliopiston perustehtävien hoitamiseen. (OKM2013, 6.) Malliin tuli sisällyttää aiempaa vahvemmin tieteellisen tutkimuksen laatua ja hyödynnettävyyttä tukevia kriteerejä. (OKM2013, 6.) Työryhmä luovutti muistion OKM:lle 10. marraskuuta vuonna 2011.

Mallissa oli kolme pääosiota: koulutus, tutkimus sekä muut koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteet. Koulutuksen ja tutkimuksen osiot muodostivat 75 prosenttia maksettavasta rahoituksesta. Koulutuksen osuus oli 41 prosenttia, tutkimuksen 34 prosenttia ja koulutus- ja tiedepoliittisten tavoitteiden perusteella jaettiin 25 prosenttia rahoituksesta. Edellisestä mallista (2010–2012) suurin muutos tuli siinä, ettei rahoitusta kohdennettu enää tutkintotavoitteiden perusteella. Myös tieteellisten julkaisujen painoarvo kasvoi aiemmasta. (OKM2013.)

Kuvio 2: vuonna 2013 käyttöön otettu rahoitusmalli. Kuvalähde: opetus- ja kulttuuriministeriö.

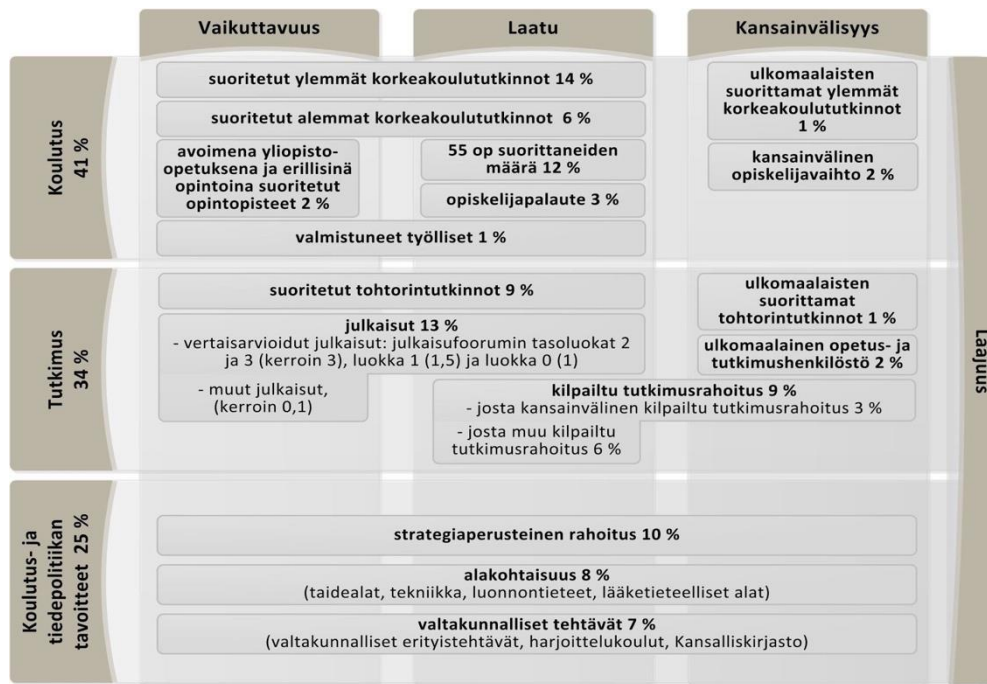
Ehdotuksessa esitetyt toimenpiteet tulivat voimaan mallissa paria poikkeusta lukuun ottamatta: kansainväliset referee-julkaisut olivat ehdotuksessa osuudella 10 % ja muut tieteelliset julkaisut osuudella 3 %. (A 182/2012; OKM2013, 34.) Malli oli käytössä vuodet 2013–2014.

4.5.2 OKM2015: Vahvempaa laatua koulutukseen ja tutkimukseen

OKM asetti 8.3.2013 työryhmän laatimaan ehdotuksen laatunäkökulman vahvistamiseksi. Laatua tuli vahvistaa sekä tutkimuksen että koulutuksen rahoitustekijöissä niin, että muutokset voitaisiin ottaa käyttöön kohdennettaessa yliopistojen perusrahoitusta vuodelle 2015. (OKM2015, 6.) Koulutuksessa laatunäkökulman huomioiminen tarkoitti käytännössä sitä, että ryhmä pohti, kuinka Suomen yliopistot UNIFI ry:n valmisteleman opiskelijapalautekyselyn antama tieto voitaisiin hyödyntää yliopistojen perusrahoituksessa. Tutkimuksen rahoituksessa laadun vahvistaminen tarkoitti Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) laatiman ja ylläpitämän julkaisujen tasoluokituksen (Julkaisufoorumi) hyödyntämistä yliopistojen perusrahoituksessa. (OKM2015, 6.) Työryhmä huomioi linjauksessaan sen toimikaudella valmistuneen hallituksen rakennepoliittisen ohjelman, joka sisälsi korkeakoulujen rahoitusta koskevana toimenpiteenä sen, että yli 55 opintopistettä vuodessa suorittavien opiskelijoiden painoarvoa tulisi lisätä vuodesta 2015 alkaen. (OKM2015, 6.) Muistio luovutettiin opetus- ja kulttuuriministeriölle 20.1.2014.

Samoin kuin vuonna 2013 käyttöön tulleessa mallissa, päivitetystä mallissa oli kolme pääosiota: koulutus, tutkimus sekä muut koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteet. Koulutuksen osuus oli edelleen 41 prosenttia, tutkimuksen 34 prosenttia ja koulutus- ja tiedepoliittisten tavoitteiden perusteella jaettiin 25 prosenttia rahoituksesta. Kokonaan uutena asiana rahoitusmalliin tuotiin uusi opiskelijapalaute-rahoitustekijä (3 %) ja vähintään 55 opintopistettä suorittaneiden opiskelijoiden rahoitustekijän painoarvoa nostettiin 11 prosentista 12 prosenttiin. Uuden tekijän tuominen malliin tarkoitti myös jostakin luopumista: siksi ylempien korkeakoulututkintojen osuus laski 15 prosentista 14 prosenttiin ja alempien 9 prosentista 6 prosenttiin. (A 526/2014.)

Aiemmassa mallissa julkaisujen rahoitustekijä jakaantui kahteen osioon, mutta nyt ne yhdistettiin samaan kokonaisuuteen. Mallissa otettiin käyttöön Julkaisufoorumi-järjestelmän mukainen luokitus, joka määritteli tieteellisille julkaisukanaville tasoluokat niiden laadun perusteella: luokka 1 on perustaso, luokka 2 on johtava taso ja luokka 3 on korkein taso. Muut kuin luokkiin 1–3 kuuluvat julkaisukanavat luokitellaan tasoluokkaan 0. Julkaisufoorumi-luokittelu toi rahanjakoon laadullisen elementin. Siirtymäkaudella 2015–2016 vertaisarvioituissa tieteellisissä artikkeleissa (julkaisuluokka A) 0-luokan kerroin oli 1, 1-luokan kerroin oli 1,5 ja 2- ja 3-luokkien kerroin oli 3. Kustannettujen tieteellisten erillisteosten (julkaisuluokka C1) kohdalla 0-luokan kerroin oli 4, 1-luokan kerroin oli 6 ja 2- ja 3-luokkien kohdalla 12. Vertaisarvioimattomat tieteelliset kirjoitukset, toimitetut kirjat ja julkaisut, ammattiyhteisölle ja suurelle yleisölle suunnatut julkaisut saivat kertoimen 0,1. (A 526/2014; OKM:n julkaisutyypiluokitus, 2017.) Vuodesta 2017 alkaen kertoimet muuttuivat laatua vahvemmin korostavaksi. Tieteellisissä artikkeleissa (luokka A) ja toimitettujen tieteellisten teosten kohdalla (luokka C2) 0-luokan kerroin oli 0,1, 1-luokan kerroin 1, 2-luokan kohdalla 3 ja 3-luokan 4. Tieteellisten erillisteosten (luokka C1) 0-luokan julkaisut saivat kertoimen 0,4, 1-luokan julkaisut kertoimen 4, 2-luokan julkaisut 12 ja 3-luokan julkaisut kertoimen 16. Vertaisarvioimattomat tieteelliset kirjoitukset, toimitetut kirjat ja julkaisut, ammattiyhteisölle ja suurelle yleisölle suunnatut julkaisut saivat edelleen kertoimen 0,1.

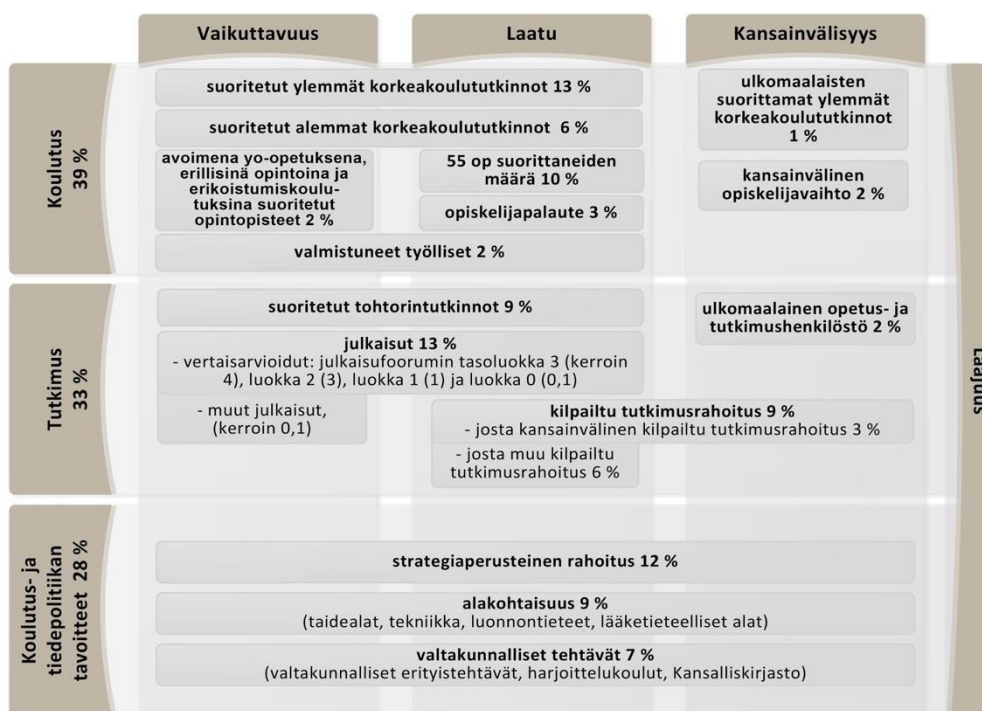

Kuvio 3: vuonna 2015 käyttöön otettu rahoitusmalli. Kuvalähde: opetus- ja kulttuuriministeriö.

Ehdotuksessa esitetyt toimenpiteet tulivat voimaan mallissa muiden suhteen paitsi julkaisuluokkien kanssa: ehdotuksessa esitettiin, että julkaisuluokka A ja luokka C1 saisivat samat kertoimet sekä siirtymäajalla että vuodesta 2017 alkaen. (OKM2015, 25; A 526/2014.) Malli oli käytössä vuosina 2015–2016.

4.5.3 OKM2017: Pitkäjänteistä kehitystä, laatua, tuottavuutta ja taloudellisuutta

OKM asetti 12.11.2014 työryhmän laatimaan ehdotuksen yliopistojen rahoitusmallin tarkistamiseksi. Tehtävänä oli laatia ehdotus, joka turvaisi pitkäjänteisen kehittämisen ja kannustaisi yliopistoja parantamaan laatua ja toimimaan tuottavasti ja taloudellisesti. Uudistamisessa tuli huomioida myös yliopistojen lakisääteiset tehtävät. (OKM2017, 6.) Työn tavoitteeksi ilmoitettiin ohjausvaikutuksiltaan selkeä ja läpinäkyvä rahoitusmalli sekä riittävä vakaus yliopiston rahoituksen kehittymisessä. Tämän vuoksi mallin perusrakenne ja -tehtävien keskinäiset painotukset säilytettiin ennallaan. (OKM2017, 6.) Työryhmän tehtäväksi tuli yliopistojen toiminnassa, toiminnan tietopohjassa ja korkeakoulu- ja tiedepolitiikassa tapahtuneiden muutosten pohjalta arvioida tarpeet mallin tarkistamiseksi ja laatia ehdotukset tarvittavista säädösmuutoksista ja muista toimenpiteistä. Työryhmä huomioi myös Juha Sipilän (Kesk.) hallituksen korkeakoulu- ja tiedepoliittiset linjaukset. Työryhmä luovutti muistion OKM:lle 27.10.2015.

Kuvio 4: vuonna 2017 käyttöön otettu malli. Kuvalähde: opetus- ja kulttuuriministeriö.

Nyt käytössä olevassa rahoitusmallissa on aiempien mallien tapaan kolme pääosiota. Suhteiden suuruudessa tapahtui jonkin verran muutoksia aiemmasta: koulutuksen osuus on 39 prosenttia, tutkimuksen 33 prosenttia ja koulutus- ja tiedepolitiikan tavoitteiden osuus on 28 prosenttia. Merkittävimmät muutokset koskivat strategiarahoituksen osuuden nostamista 10 prosentista 12 prosenttiin sekä kertoimia koskevat uudistukset julkaisujen rahoitukseen: uusimmassa mallissa tieteellisten vertaisarvioitujen julkaisujen (luokka A) ja tieteellisen toimitetun teoksen (luokka C2) kohdalla 3-luokan julkaisujen kerroin oli 4, 2 -luokan 3, 1-luokan 1 ja 0-luokassa 0,1. (A 331/2016.)

Ehdotus tuli voimaan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta: työryhmä esitti strategiperusteisen rahoituksen osuudeksi 10 %, ylempien korkeakoulututkintojen osuudeksi 14 %, 55 opintopisteiden suorittaneiden osuudeksi 12 % ja ulkomaalaisten suorittamien ylempien korkeakoulututkintojen rahoitustekijän (1 %) poistoa kokonaan. (OKM2017, 36; A 331/2016.) Malli on ollut käytössä vuodesta 2017, ja se on voimassa vuoden 2020 loppuun asti.

4.9 Teoriasta käytäntöön: oikeuttamisen teoria suhteessa aineistoon

Julkisen oikeuttamisen teoriaa on Suomessa käytetty niin suurien kuin pienien kiistojen analyysiin. Teorian avulla on analysoitu esimerkiksi oikeuttamista yksityisautotonta Tampereen Hämeenkatua

koskevassa kiistassa²⁰, ilmastokokousten aikaista ilmastomuutoskeskustelua *Helsingin Sanomissa*²¹ ja akateemisen työajan kohdentamisjärjestelmää koskevaa julkista keskustelua²². Eeva Luhtakallio ja Tuomas Ylä-Anttila (2011) ovat hahmotelleet oikeuttamisen maailmojen pohjalta uuden menetelmän, julkisen oikeutuksen analyysin (JOA). Erona alkuperäiseen oikeuttamisen teoriaan Luhtakallio ja Ylä-Anttila katsovat, että JOA:n avulla laadulliseen tekstianalyysiin voi yhdistää myös määrällistä luokittelua, jolloin menetelmä soveltuu myös isojen aineistojen analysoimiseen. (Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011, 34.) Kiistojen lisäksi teoriaa on käytetty esimerkiksi yritystekstien analyysissä. Karoliina Malmelin tutki väitöskirjassaan (2011) oikeuttamista kymmenen suuryrityksen vuosikertomuksissa ja yhteiskuntavastuun raporteissa vuosilta 1998–2008. Malmelin halusi työssään tarkastella sitä, miten valitut yritykset kuvasivat itseään moraalisisina toimijoina ja millaisia arvomaailmoihin perustuvia oikeutuksia ne esittivät – miten ne siis legitimoivat toimintaansa ja olemassaoloaan. Aineistoksi valikoituivat raportit ja vuosikertomukset toimivat Malmelinin mukaan yhtenä yhteiskunnallisen moraalikeskustelun areenana, jolla yritykset pyrkivät oikeuttamaan toimintatapojaan (emt, 15).

On selvää, että rahoitusmallia koskevat työryhmätekstit eivät ole yksinään vielä kiista: ne ovat hallinnollisia tekstejä, jossa luetellaan tietyt kriteerit yliopistojen rahanjakoon ja lyhyesti perustellaan tehdyt valinnat. Siksi tässä työssä tarvitaan muistioiden lisäksi niihin reagointi. Rahoitusmallikeskustelua voisi analysoida myös pelkkien lehti- tai blogitekstien avulla, mutta halusin työssäni päästä kiinni myös perustelujen puheeseen vallankäyttäjän näkökulmasta: miten rahoitusmalliehdotusten tekijät itse oikeuttavat päätöksiään? Millä kielellä institutionaalinen ääni puhuu rahasta? Kahden eri aineiston analyysillä näytän, millaisia dynamiikkoja rahoitusmallia koskevasta julkisesta keskustelusta on tunnistettavissa.

Sovellan molempiin aineistopakettiin tekstianalyysia, jonka avulla erittelen ja tunnistan aineistosta löytyviä rahoitusmallia koskevia oikeutuksia. En käsittele kolmea rahoitusmallia kolmena toisistaan erillisenä mallina, vaan tarkastelen niitä yhdessä jatkumona. Tiukka jaottelu olisi siksikin turhaa, että lehtiaineistossa rahoitusmalliin reagointi koskee yksittäisten rahoituskriteereiden lisäksi mallia ylipäänsä.

²⁰ Salminen 2016, artikkeli *Alue ja ympäristö* -lehdessä (2016).

²¹ Merikivi 2019, sosiologian pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopistossa.

²² Koskinen 2010, sosiologian pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa. Tutkielman perusteella on julkaistu Koskinen 2012, artikkeli *Sosiologia*-lehdessä, s. 307–320.

Lähdin analyysissäni liikkeelle käymällä ensin työryhmämuistiot lause lauseelta läpi, jotta saisin yleiskuvan siitä, mitkä teemat raporteissa toistuvat. Jaottelin muistion argumentit teemoittain eri kategorioihin: laatu, vaikuttavuus, tehokkuus, profiloituminen ja kansainvälisyys. Tämän kategorisoinnin pohja tulee OKM2013-muistioon kirjatusta työryhmän näkemyksestä hyvästä yliopistosta vuonna 2020 (OKM2013, 7). Tein saman teemaluokittelun myös lehtiaineistolle. Teema ei tarkoita vielä samaa kuin oikeutus, mutta kertoo jo sen, mistä aiheesta puhutaan. Sen jälkeen analyysini keskittyi siihen, miten teemat kytkeytyivät oikeutuksiin. Tämän jälkeen analysoin vielä laajemmin sitä, mihin teemoihin eri oikeutukset kytkeytyvät, miten ne ryhmittäytyivät, mikä niitä yhdisti, mikä niitä toisistaan erotti. Työtäni ohjasivat työhypoteesit, joista osa sai vahvistuksen työni myötä, osan taas jouduin hylkäämään.

Lähtökohtanani ei ole ollut mekaanisesti laskea ja jaotella aineistosta löytyviä yksittäisiä oikeutuksia tai pakottaa aineistoa sopimaan oikeutusten maailmojen jakoon niin, että jokaiselle maailmalle löytyisi varmasti edustajansa teksteistä. Vaikka tutkimustyötäni muovaavat erilaiset taustaoletukset, näen että se, mihin katseeni aineistossa kiinnittyy, nousee lopulta teksteistä itsestään. Tavoitteenani on ollut tässä työssä myös löytää ja kuvata konfliktin konteksti: mihin kritiikki ja perustelut kiinnittyvät. Suhtaudun analyysissäni käyttämään teoriapakkiin samoin kuin Karoliina Malmelin (2011, 95) väitöskirjassaan: Boltanskin ja Thévenot'n oikeuttamisen teoria auttoi tyypittelemään ja jäsentämään aineistosta nousevia retorisia ilmiöitä ja rakenteita, kiinnittäen huomiota erityisesti niiden sisältöön, ei muotoon. Kuten muissakin julkisen oikeuttamisen teoriaa soveltavissa tutkimuksissa, oli minunkin huomattava ja ymmärrettävä, että tutkijalla on valtaa tehdä ratkaisuja luokitteluissaan. Maailmoja ei tule ajatella tiukkoina, rajattuina ja muita tulkintoja poissulkevinä lokeroina, vaan niiden välillä on mahdollista liikkua, nähdä ja luokitella toisinkin. Pidän tämän mielessäni läpi tutkielmani.

Seuraavassa kahdessa analyysiluvussa esittelen aineistopakettini erilliset puolet: rahoitusmallikeskustelun perustelut ja kritiikin. Aloitan käsittelyni muistioista.

5 TYÖRYHMÄMUISTIOIDEN ANALYYSI

Kuten Kallunki on omassa pro gradu -työssään todennut (2015, 28), rahoitusmallia koskevat valmisteluaineistot ovat lopullisia päätöksiä kiinnostavampia, sillä niistä ilmenee rahoitusmalliin ja sen kriteereihin liittyvää politikointia. Aineistoista näkyy esimerkiksi se, ketkä ovat olleet mukana päätöksiä tekemässä, millaisia vaihtoehtoja ratkaisuille esitetään ja miten yleinen toimintaympäristö kuvataan. Oman tutkimuskysymyksen kannalta merkittävintä on se, että valmisteluaineistojen tarkoituksena on perustella tehdyt ratkaisut ja antaa niille oikeutus (Kallunki 2015, 28).

Boltanski ja Thévenot puhuvat julkisen oikeuttamisen teorian yhteydessä ”kriittisestä hetkestä”, jolloin sosiaalisen elämän *status quo* järkkyy – toimijat eivät ole enää yhtä mieltä jostain asiasta, vaan he asettuvat kiistassa eri puolille. Kriittinen hetki vaatii muutosta ja uudelleenjärjestelyä: tilanne ei siis voi edetä omalla painollaan samaa rataa, jonkin täytyy muuttua. (Boltanski & Thévenot 1999, 359–361.) Kriittisessä hetkessä toimijoilta vaaditaan argumentointia, selittämistä, oman kantansa ja näkemystensä oikeuttamista. (Eranti 2014, 23.) Molempien osapuolten täytyy osallistua: kritiikin esittäjän tulee oikeuttaa kritiikkinsä, samoin kuin kritiikin kohteena olevalla tulee esittää oikeutuksia oman kantansa puolustamiseksi. (Boltanski & Thévenot 1999, 360.)

Tässä työssä esitän, että rahoitusmalliin tehtävät muutokset tarjoavat aina mahdollisuuden kriittiselle hetkelle. Mallin muuttuessa aktivoituvat aina kysymykset siitä, mihin rahaa tulisi ohjata ja mihin ei. Muutoksissa tarvitaan myös perusteluja: olisiko nyt hetki tehdä malliin suuria muutoksia? Jos kyllä, minkä pitäisi muuttua ja miksi?

Boltanski ja Thévenot ovat kiinnostuneita ihmisten kyvystä sietää kritiikkiä, haastaa instituutioita ja kiistellä ja mahdollisesti saavuttaa myös yksimielisyys. (Kauppinen 2015, 318.) He ovat erityisen kiinnostuneita yksilöiden ja ryhmien erimielisyyksistä prosesseina, joissa erilaisia oikeuttamistapoja käytetään joko erilaisten asioiden tai sosiaalisten käytäntöjen puolustamisessa tai arvostelemisessa. (Kauppinen 2015, 319.) Myös omana näkökulmanani on tarkastella rahoitusmallikeskustelua prosessina, jossa tiettyjä käytäntöjä puolustetaan, toiset taas hylätään.

Aloitan tutkielmani analyysiosion käsittelemällä kolmen rahoitusmallin työryhmämuistion (OKM2013, OKM2015, OKM2017) oikeutuksia ja niitä oikeuttamisen maailmoja, joihin ne tukeutuvat. Analysoin, mistä maailmoista käsin rahoitusmallille vuonna 2011 tavoitteeksi asetettuja laadun, vaikuttavuuden, tehokkuuden, profiloitumisen ja kansainvälisyyden vaatimuksia oikeutetaan.

Käytän analyysissäni muutamia puhetapojen luokittelua. Analysoin mallin muutostarpeita *muutospuheen* ja *uhkapuheen* käsitteillä. Molemmilla puhetavoilla legitimoidaan mallin muutostarvetta, mutta hieman eri näkökulmasta: muutospuhe kuvaa sitä, mitä mallissa tehtävillä muutoksilla tulisi yliopistojen toiminnassa muuttaa, uhkapuhe taas sitä, mitä tapahtuu, jos muutoksia ei tehdä.

5.1 Mallin muutospuhe: mitä mallilla tulisi muuttaa?

Aineistossani olevat rahoitusmallit perustuvat kaikki vuonna 2013 voimaan tulleen mallin rakenteelle. OKM2013-muistiossa työskentelyn tavoitetilaksi asetettiin laadukkaampi, vaikuttavampi, tehokkaampi, profiloituneempi ja kansainvälisempi yliopistolaitos. (OKM2013, 7.) Samaan tavoitteeseen nojasivat myös myöhemmät työryhmät. Perustelu näille tavoitteille tulee OKM2013-muistiossa Jyrki Kataisen (Kok.) hallituksen hallitusohjelmasta. Sen mukaan korkeakoulutuksen rahoitusta uudistetaan tukemaan nykyistä paremmin koulutuksen tavoitteita, kuten koulutuksen läpäisyn parantamista, nopeampaa siirtymistä työelämään ja hallinnon tehostamista sekä opetuksen ja tutkimuksen laadun parantamista, kansainvälistymistä ja korkeakoulujen profiloitumista vahvuusaloilleen. (OKM2013, 10.) Muistio paikantaa esitetyille muutoksille lähteeksi myös Tutkimus- ja innovaationeuvoston linjauksen vuosille 2011–2015. Korkeakoulutukselle asetetut laadun, vaikuttavuuden, profiloitumisen, kansainvälisyyden ja tehokkuuden tavoitteet säilyvät pääpiirteittäin mallissa myös Alexander Stubbin (Kok.) ja Juha Sipilän (Kesk.) hallituskausilla.

Kaikissa muistioissa mallilta ja sen rahoituskriteereiltä odotetaan selkeyttä, läpinäkyvyyttä ja vakautta. Lisäksi käytettävän tietopohjan tulee perustua luotettavaan tietoon. (OKM2013, 6; OKM2015, 6; OKM2017, 6.) Vaatimuksilla nimetään hierarkia: OKM2013-muistiossa todetaan työryhmän ehdotuksen korostavan ensisijaisesti laadun ja vaikuttavuuden merkitystä, kuitenkin siten, että myös yliopiston toiminnan tehokkuudelle ja taloudellisuudelle tulee löytyä kannusteita. (OKM2013, 33.) Näiden vaatimusten lisäksi muistioissa nousee esille toiminnan tuloksellisuuden ja tuottavuuden vahvistaminen. Suomalaisessa julkishallinnossa tuloksellisuutta on jäsennetty yleensä kolmen E:n mukaisella käsitteistöllä: tuottavuus (*efficiency*) muodostuu julkisorganisaatioiden panosten ja tuotosten välisestä suhteesta, taloudellisuus (*economy*) tuotosten ja kustannusten välisestä suhteesta ja vaikuttavuus (*effectiveness*) taas tavoitteiden ja aikaansaatuisten vaikutusten välisestä

suhteesta. (Autero 2013, 41.) Yliopistojen rahoitusmallissa tuloksellisuuden²³ edistäminen konkretisoituu siinä, että rahoitusta maksetaan tuloksen kuten tutkinto- tai julkaisumäärien, perusteella. OKM2013-mallissa ja OKM2015-mallissa tuloksen perusteella maksetaan 75 prosenttia rahoituksesta ja OKM2017-mallissa 72 prosenttia. (Kivistö-Rahnasto et al. 2019, 6.)

Tuloksellisuuden ja tuottavuuden vahvistaminen mainitaan kaikissa muistioissa. Sen vahvistamisen tarvetta ei mitenkään erikseen perustella muistioissa, vaan tarve esitetään kuin itsestäänselvytenä. Tuloksellisuuden suhteen aineistossa erottuu muutos: kun vielä OKM2013-muistiossa tuloksellisuuden vahvistaminen esitetään yhtenä keskeisistä uudistuksista (OKM2013, 35), OKM2017-muistiossa tuloksellisuuden parantamista perustellaan perinteisiin vetoamalla. Tuloksellisuus on ollut osa yliopistojen toimintaa jo vuosikymmenet, se on siis vakiinnuttanut paikkansa, tullut jo osaksi yliopistoja – ja on näin traditiota ja pysyvyyttä korostavan kodin maailman mukainen peruste.

Tuloksellisuus on ollut yliopistojen rahoituksen keskeisenä periaatteena jo yli 20 vuotta. Rahoitusmallin uudistamistyössä keskeisiä lähtökohtia ovat olleet yksittäisten yliopistojen toiminnan laadun, vaikuttavuuden ja tuottavuuden vahvistaminen. [...] Malli on tuloksiin pohjautuva ja korostaa korkeakoulun kokonaisvaltaista tuloksellista toimintaa. (OKM2017, 19.)

Perusteluja rahoitusmallin uudistustarpeille voi jäsentää erityiseksi *muutospuheeksi*, jolla legitimoidaan tarvetta siirtyä nykyisestä tilanteesta parempaan tulevaisuuteen. Muutospuhetta on erityisen paljon OKM2013-muistiossa. Muutoksen korostuminen juuri tämän muistion kohdalla on ymmärrettävää, sillä vuonna 2013 voimaan tullessa rahoitusmallissa tehtiin suuri kokonaisuudistus.

Muutospuheen perustelut nousevat erilaisista arvioista ja arvioinneista. OKM2013-muistiossa mainitaan “kansainväliset ja kansalliset arviot”, joissa suomalaisen koulutus- ja tiedejärjestelmän ongelmiksi on nimetty muun muassa kansainvälistymisen vähäisyys, tohtorikoulutuksen painottuminen tiedepolitiikassa, myöhäinen opintojen aloittaminen, opintojen heikko läpäisy ja pitkät opintoajat sekä tutkimusinfrastruktuurin taso (OKM2013, 9). Arvioinnit antavat toisaalta myös aihetta tyytyväisyyteen: OKM2013-muistion mukaan Suomen tutkimusjärjestelmä ja tutkimus on ollut monien mittareiden perusteella 13 OECD-maiden kärkiryhmässä viimeisten 15 vuoden aikana.

²³ Tuloksellisuuden käsite on yliopistopoliittisesti latautunut, (Nieminen & Auranen 2010, 14), ja käsitteen soveltamisesta yliopistomaailmaan on käyty vilkasta keskustelua. Kts. esimerkiksi *Tieteessä tapahtuu* -lehden numeroissa 4/2005, 5/2005, 7/2005 käyty debatti “Suomen yliopistolaitoksen tuloksellisuus 1999–2003” -raportista (Kivinen & Hedman 2005). Osmo Kivinen ja Juha Hedman vertailevat raportissaan yliopistojen tuloksellisuutta tieteenaloittaisella panos–tuotos -tarkastelulla. Kivinen, Hedman ja Kaisa Peltoniemi ovat julkaisseet lisäksi mm. raportit “Tieteellisen toiminnan tuloksellisuus Suomessa 2002–2006” (2008) ja “Suomen yliopistojen tieteellisen toiminnan tuloksellisuus vuosina 2004–2008” (2009). Kts. lisää Kivisen ja Hedmanin raporttien saamista kritiikistä Nieminen & Auranen 2010, 14–22.

Suomen koulutus-, tutkimus- ja innovaatiopolitiikkaa kuvataan myös pitkäjänteiseksi. Silti arviot osoittavat maineen ja tunnustuksen kannalta huolestuttavan kehityssuunnan.

Viime vuosina tehtyjen kotimaisten ja kansainvälisten arviointien tulokset kuitenkin osoittavat, että Suomen tieteellinen tutkimus ei ole kaikilta osin 2000-luvulla kehittynyt suotuisasti. Suomen Akatemian toteuttaman viiden maan vertailun mukaan väestöön suhteutetussa tutkimusjulkaisujen tuottavuudessa Sveitsi on ohittanut ja Alankomaat kasvattanut etumatkaansa Suomeen. [–] Myös Tieteen tila ja taso -raportti osoittaa, että suomalaiset julkaisut eivät ole keränneet viittauksia yhtä hyvin kuin esimerkiksi muiden Pohjoismaiden julkaisut. (OKM2013, 13.)

Arviointien käytön muutospuheen argumenttina voisi nähdä pohjautuvan joko teollisuuden, markkinoiden tai maineen maailmaan. Teollisuuden maailmassa mittarit ovat arvokkaita, sillä suorituskyykyä arvioivana teknologiana mittaukset näyttävät kiistatta sen, kuinka hyvin toiminnassa on onnistuttu. Teollisuuden maailman kannalta huolestuttava on myös arviointien osoittama kehitys: tieteellinen tutkimus ei ole matkalla ylöspäin vaan huonontumassa – suorituskyydyn sakkaaminen on tässä maailmassa yksi arvottomuuden merkeistä (Boltanski & Thévenot 2006, 205). Suomen ongelmiksi listatuista asioista myöhäinen opintojen aloittaminen, opintojen heikko läpäisy ja pitkät opintoajat ovat merkkejä juuri tehokkuuden puutteesta. Toisaalta mittauksissa pärjääminen on myös maineen ja markkinoiden maailmoissa arvokasta. Maineen maailmassa arvokkuus määrittyy muiden muodostaman mielipiteen ja oman näkyvyyden perusteella, markkinoiden maailmassa oleellista taas on pärjääminen ja muiden päihittäminen kilpailussa. (Boltanski & Thévenot 2006, 179, 196.) Työryhmämuistioden huolta suomalaisten tutkimusjulkaisujen vähäisestä viittauksesta voi siis jäsentää maineen maailman näkyvyysvaatimuksen kannalta (suomalaiset tutkijat eivät ole saaneet tarpeeksi tunnettuutta eli tutkimusviittauksia) tai markkinoiden maailman kilpailullisuusvaatimuksen kannalta (suomalaiset tutkijat eivät ole tehneet kaikkensa pärjätäkseen kansainvälisessä kilpailuissa).

Koska teollisuuden maailmassa katse on suunnattu aina eteenpäin kohti kehitystä ja edistystä (Boltanski & Thévenot 2006, 208), näen muutospuheen perusteluiden muodostuvan teollisuuden ja maineen maailman kompromissista. Teollisuuden maailmassa arvottomaksi katsotaan toiminta, joka ei vie eteenpäin, kehity, käytä annettuja resursseja parhaalla mahdollisella tavalla. Hukan ja jätteen tavoin heikkeneminen (*deterioration*) on yksi teollisuuden maailman arvottomuuden merkeistä. Samoin maineen maailmassa arvottomaksi katsotaan tuntemattomuus muiden silmissä. Väitän siis, että muutospuheen argumentissa puuttua Suomen tieteen huonoon kehitykseen voi tunnistaa maineen liiton teollisuuden maailman kanssa.

Muutospuheessa reflektoidaan myös yliopistojen ja ministeriön ohjaussuhdetta. OKM2013-muistiossa todetaan, että rahoitusmallin tulee tukea yliopistojen vahvistuvaa autonomiaa korostaen yliopistoyhteisön oman toiminnan vaikutusmahdollisuutta toimintaedellytyksiin. (OKM2013, 31.) OKM2015-muistion mallissa on tavoiteltu mahdollisimman selkeää ohjausvaikutusta korkeakoulu- ja tiedepoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi, jonka vuoksi myös rahoitustekijöiden määrä on pidetty suhteellisen pienenä. Tarkoituksena on jättää yliopistoille liikkumatilaa sisäiseen johtamiseen ja toiminnan suuntaamiseen. (OKM2015, 6). Samassa muistiossa Julkaisufoorumi-tasoluokituksen käyttöönottoa perustellaan laadun vahvistamisen lisäksi sillä, että tiedeyhteisön itse tuottaman luokittelun käyttöönotto rahoitusmallissa vahvistaa osaltaan yliopistojen autonomiaa (OKM2015, 27). OKM2017-muistiossa todetaan, että opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa yliopistojen lakisääteisten tehtävien toiminnan ohjauksesta, rahoituksesta ja toiminnan seurannasta ja yliopistot taas vastaavat itsenäisesti toiminnastaan ja taloudesta. (OKM2017, 9.)

Yliopistojen autonomian esitetään muistioissa nousseen aiemmasta ja implisiittisesti sen kuvataan edelleen vahvistuvan malliin tehtävillä toimenpiteillä. Yliopistot ovatkin muistiotekstien samanaikaisesti sekä itsenäisiä toimijoita että ohjauksen kohteita. Mallilla itsellään on tavoitteena tukea yliopistojen autonomiaa eli mahdollisuutta päättää tekemisistään ja rahankäytöstään itse. Oikeutus yliopistojen ohjaukseen taas nousee kansalaisuuden maailmasta: ohjausta tarvitaan, jotta mahdollisimman moni yhteiskunnassa hyötyisi yliopistojen tuottamista tuloksista. OKM2013-muistion mukaan valtiorahoitus perustuu yliopistojen yhteiskuntavastuuseen, jota yliopistot toteuttavat “kouluttajana vastaten yhteiskunnan osaamistarpeisiin ja tutkimusentekijöinä vastaten tieteellisen toiminnan tasosta ja kansainvälisestä kilpailukyvyistä”. (OKM2013, 32.) Samaisessa muistiossa todetaan yliopistojen valtionrahoitukseen liittyvän ohjausmekanismeja, joiden perusteena on “verovaroista annettavan rahoituksen kohdentuminen tarkoituksenmukaisella ja yhteiskuntaa parhaiten hyödyntävällä tavalla” (OKM2013, 15). Valtiolla on siis oikeus puuttua autonomiaan varmistuakseen, että yliopistojen tuottama hyöty palvelee koko yhteiskuntaa.

5.3 Mallin uhkapuhe: mitä tapahtuu, jos muutoksia ei tehdä?

Muistioiden muutospuhe kytkeytyy synkkäsävyiseen *uhkapuheeseen*. Uhkapuhe sanoittaa sen, mitä tapahtuu, ellei nykyiseen kehitykseen puututa. Hallitusohjelmien ja erilaisten kansallisten ja kansainvälisten arvioiden ohella rahoitusmallin uudistuksen perusteet nousevat Suomen taloudellisesta tilasta. OKM2013- ja OKM2017 -muistioissa on kokonaan omat lukunsa, joissa kuvataan työryhmän näkemys suurimmista muutoksista korkeakoulukenttään ja Suomen ja maailman

talouteen. Näissä talouskuvauksissa koulutuksella ja tutkimuksella on sekä antajan että ottajan rooli. Esimerkiksi OKM2013-muistiossa kuvataan, kuinka yliopistoilla ja tutkimuksella on tärkeä tehtävä ”toimintaympäristön muutoksiin ja aikakautemme suuriin haasteisiin vastaamisessa”. Näitä muutoksia ovat muun muassa kansainvälisen yhteistyön ja kilpailun kasvaminen, globalisaation eteneminen ja arvoketjujen hajautuminen. (OKM2013, 11.) Muuttuvaan ympäristöön, työn ja työnjaon muutoksiin ja esimerkiksi ”vihreän talouden haasteeseen” vastatessa ennakointitiedosta tulee yhä tärkeämpää, ja innovaatioiden, tutkimustiedon ja osaamisen merkitys korostuvat silloin entisestään – yliopistoilla ja niiden ”tuotteilla” on siis teollisuuden maailmassa arvokasta, konkreettista hyötyä. (OKM2013, 11.) OKM2013-muistiossa todetaan, että investointi koulutukseen ei ole kuitenkaan vain kuluerä, vaan investoinnit tuottavat tulevaisuudessa myös kilpailukyvyille ja innovaatioille hyötyä (OKM2013, 15). Toisaalta julkisen talouden haasteiden takia päätöksenteossa pitäisi arvioida kriittisesti menojen tasoa ja rakennetta. Julkisen talouden suurimmiksi ongelmiksi nimetään rahoitusaliijäämän voimakas kasvu ja siitä aiheutuvat haasteet. (OKM2013, 15.) Koska väestörakenne muuttuu, tarvitaan muun muassa työurien pidentämistä ja julkisten menojen suitsimista esimerkiksi palvelujen tuottoa parantamalla. Muistiossa siteeratun Kataisen hallitusohjelman tavoitteena on hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjan vahvistaminen ”sitä, että julkinen talous on kestäväällä pohjalla”. Käytännössä tämä tarkoittaa kestävyysvajeen parantamista ja julkisen sektorin rahoitusaseman vahvistamista muun muassa menoja leikkaamalla, veroja korottamalla ja rakenteita uudistamalla. (OKM2013, 17.)

OKM2017-muistiossa arviot ovat vielä aiempaa synkemmät. Muistion mukaan (OKM2017, 11) talouden kehitys on ollut Euroopan maissa heikkoa ja näin vaikuttanut osaltaan myös korkeakoulutukseen ja tutkimukseen, joiden roolia ”taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen sekä kilpailukyvyn edistäjänä on korostettu entisestään”, vaikkakin taloudellisten vaikeuksien johdosta korkeakoulutukseen on kohdistunut useissa maissa erilaisia säästötoimia. Muistion mukaan sektori on myös ”enenevissä määrin halunnut kasvattaa korkeakoulusektorin tehokkuutta sekä saada siten enemmän vastinetta koulutukseen ja tutkimukseen sijoittamalleen pääomalle” (OKM2017, 11). Yliopistojen tuottama hyöty esitetään edelleen merkityksellisenä, mutta nyt toimintaan liittyy teollisuuden maailman logiikan mukainen tehokkuuden kasvattamisen vaatimus. Perusteet julkisessa taloudessa tehtäville muutoksille asettaa Suomen julkisen talouden alijäämä: muistion mukaan julkisessa taloudessa vallitsee mittava kestävyysvaje, rakenteellinen ongelma, jota talouden odotettavissa oleva kasvu ja tuotannon palautuminen potentiaaliselle tasolle eivät riitä ratkaisemaan. Mikäli nyt ei reagoida ja tulojen ja menojen välistä rakenteellista epätasapainoa ei korjata, velka

uhkaa kasvaa ”hallitsemattomasti suhteessa kokonaistuotantoon tulevana vuosikymmeninä” (OKM2017, 14).

Kestävyyssvajetta ratkaisemaan hallitus on käynnistänyt julkisen talouden tasapainottamisen ohjelman, jolla on merkittävä vaikutus myös korkeakoulujen ja tutkimustoiminnan järjestämiseen. (OKM2017, 14.) Muistiossa ”julkisen talouden välttämättömiin sopeutustoimiin” sisällytetään korkeakoulujärjestelmän ja tutkimustoiminnan kustannustehokkuuden parantaminen ja hallinnon sekä korkeakouluverkon rationalisointi panostaen tutkimuksen ja koulutuksen laadun turvaamiseen (OKM2017, 14). Näistä toimista syntyvät säästöt huomioidaan valtion rahoituksen vähennyksenä, eli tutkimustoiminnasta ja korkeakoulujen rahoituksesta leikataan vuosittain 75 miljoonaa euroa. (OKM2017, 14.) Lisäksi korkeakouluihin kohdistettuihin säästötoimiin kuuluvat korkeakoulujen indeksikorotusten jäädytys hallituskauden ajaksi, luopuminen niin sanotusta apteekkikompensaatiosta Helsingin ja Itä-Suomen yliopistojen opetus- ja tutkimustoimintaan, Suomen Akatemian ja Tekesin (nyk. Business Finland) maksamisen avustusten ja terveydenhuollon yksiköille maksettavien yliopistotasaisen tutkimuksen avustuksien leikkaaminen. (OKM2017, 14.) Säästäminen esitetään välttämättömyytenä, ja sen tavaksi kerrotaan tehokkuuden parantaminen ja korkeakouluverkon ”rationalisointi” – molemmat taas teollisuuden maailman tavoitteita.

Jos muutospuheen lähteenä on tavoite estää tutkimuksen ja koulutuksen laadun huononeminen, tulkitsen etenkin OKM2017-muistiossa uhkapuhetta syntyvän julkisen talouden tilasta. Talouden sopeuttamistarpeesta kumpuava uhkapuhe perustelee korkeakoulujärjestelmään tehtäviä muutoksia ja leikkauksia välttämättömillä toimilla alijäämän tai kestävyysvajeen kattamiseksi. Käsillä on nopeaa toimintaa vaativa kriisi: jos esitettyjä muutoksia ei tehdä, velka vain jatkaa kasvamistaan ja julkiset menot riistäytyvät käsistä.

Teppo Eskelinen ja Ville-Pekka Sorsa ovat analysoineet teoksessaan *Hyvä talous* (2011) valtionvarainministeriön, Euroopan komission ja konsulttiyrityksen tuottamaa talouspuhetta. Eskelisen ja Sorsan mukaan talouspuhetta leimaa kriisimentaliteetti ja epäusko ”nykymenon” jatkumiseen. Näin muutoksesta tulee pakollista ja vääjäämätöntä. Esimerkiksi julkisen sektorin leikkaaminen esitetään joka tapauksessa tehtävänä; debatoitavana olisi ainoastaan se, toteutetaanko muutokset hallitusti vai vasta pakon edessä. (Eskelinen & Sorsa 2011a, 254.) Suomalaisen opetusministereiden poliittista puhetta vuosina 2005–2015 artikkelissaan tutkineet Björn, Saarti ja Pöllänen (2018, 82) taas toteavat, että ministereiden puheissa ”uhkakuvien maalailu” liittyy

suomalaisen yhteiskunnan yleisiin ongelmiin, joiksi nimetään esimerkiksi pieni kansa, haastava ikärakenne ja näköpiirissä oleva suuri hoivavaje. Vuonna 2010 toteutunutta yliopistouudistusta perusteltiin ministereiden puheissa välttämättömyydellä, joka tulee toteuttaa, jotta suomalaisen yliopiston toimintaedellytykset eivät taannu kokonaan. (Björn et al. 2018, 82.) Björn ja kumppanit toteavat, että 2010-luvun retoriikassa globaalin talouden muutos, sen vaikutukset Suomen talouteen ja työttömyyteen voidaan nähdä uhkakuvina, joita voitiin käyttää niin tuottavuusohjelmien läpiviemisen, virkojen lakkauttamisen kuin yliopistojen vähenevien määrärahojen perustelemiseksi (2018, 82).

Eskelinen ja Sorsa ovat todenneet, että Boltanskin ja Thévenot'n ajatus kriittisestä hetkestä käsitteistää hyvin tällaista poliittisen suostuttelun tapaa: käsillä on se merkityksellinen hetki, josta ei ole enää paluuta vanhaan. (Eskelinen & Sorsa 2011a, 254.) Näen, että talouden uhkakuvat toimivat muistioissa samassa funktiossa kuin opetusministereiden puheissa. Nykyhetken kuvaaminen kriisiytyneenä helpottaa vääjäämättömiksi nimettyjen muutosten läpiviemistä.

Muodostettuani yleiskuvan muistioiden rahoitusmallikuvauksesta siirryn tarkastelemaan seuraavissa alaluvuissa käsittelemään yksittäisiä tavoitteita.

5.4 Muistioiden laatuoikeutukset

Muistioissa tutkimuksen ja koulutuksen laatu on jatkuvan kehityksen alaisena. Laatua on välttämätöntä kehittää ja nostaa, ja kun se lopulta nousee, siitä myös sen palkitaan enemmän. (OKM2015, 7–8; OKM2017, 19.) Esimerkiksi OKM2013-muistiossa tutkimuksen laadun kehittämistä tulee muiden tavoitteiden ohella välttämättömyys.

Korkeakoulujen profiloitumista ja erikoistumista vahvuusaloilleen ja tutkimuksen laatua ja vaikuttavuutta on välttämätöntä kehittää. [–] Korkeakouluverkon tiivistämistä tulee edelleen jatkaa siten, että tavoitetilassa vuonna 2020 Suomessa on nykyistä vahvempi ja laadukkaampi korkeakoululaitos, maailmanluokan tutkimusympäristöjä sekä korkeatasoinen tutkijankoulutus ja tutkijakunta. (OKM2013, 12.)

Työryhmämuistioissa yliopistojen laatuun liittyvät ongelmat kumpuavat monista puutteista. Laadun edistämistä haittaavat ainakin profiloitumisen ja rakenteellisen kehityksen puute, vähäiset kannusteet ja riskinottoon kannustaminen. Mallin kehittämistä koskevat tavoitteet kytkeytyvät siis toisiinsa, sillä laadun todetaan paranevan yliopistojen profiloitumista ja rakenteellista kehittämistä edistämällä. (OKM2013 9, 27.) Konkretian laatu saa siinä, miten sitä mitataan. Tutkimuksessa laadun merkittävien

arviointimittari on tieteellinen julkaisu. (OKM2013, 40.) OKM2013-muistiossa esitetään “laadun painottamiseksi” kansainvälisille referee-julkaisuille merkittävää osuutta kaikesta julkaisuista maksettavasta rahasta. Tutkimuksen laadulla on siis myös merkittävä kansainvälinen aspekti: laadukkaat tutkimukset julkaistaan kansainvälisissä vertaisarvioituissa julkaisuissa. Perusteen voi sijoittaa maineen maailmaan: mitä useampi tutkija on todennut julkaisun hyväksi, sitä suurempi maine ja luottamus siihen on – ja sitä laadukkaampi on siinä julkaistu artikkeli.

Laadun painottamiseksi kansainvälisten vertaisarvioitujen julkaisujen paino (10 %) on huomattavasti muiden tieteellisten julkaisujen painoarvoa (3 %) suurempi. Tällä pyritään kannustamaan yliopistoja tutkijanuran edistämiseen ja luomaan kannusteita tohtorintutkintojen jälkeiseen tutkimukseen – tiedeyhteisön tunnustamiin julkaisuihin ja sitä kautta uuteen tutkimustietoon panostamiselle. (OKM2013, 40.)

Laatu ja kansainvälisyys kiinnittyvät toisiinsa myös yhteistyön kautta. Laatu tuo yliopistolle lisää kansainvälisiä suhteita ja huippututkijoita. Laadun edistäminen siis kasvattaa entisestään laatua.

Korkea laatu on yliopiston keskeinen kilpailuetu ja kansainvälisten kumppanuuksien mahdollistaja. Yliopisto on kiinnostava kumppani elinkeino- ja työelämälle sekä houkutteleva työyhteisö kansainvälisille huippuosaajille. (OKM2013, 39.)

Laadukas tutkimus mahdollistaa yhteistyön yli valtioiden rajojen ja houkuttelee huippuosaajia muualtakin. Toisaalta laatu edistää myös suomalaisten suoriutumista maailman kärjessä käytävässä kilpailussa. Kansainvälisessä kilpailussa menestyminen onkin yliopistojen toiminnalle olennaista. Kytkös kansainvälisyyteen tuo laadun edistämislle markkinoiden maailman perustelun: laadun nostaminen kannattaa, sillä se mahdollistaa menestyksen kilpailukentillä.

Kansainvälisesti kilpailukykyinen yliopistokoulutus- ja -tutkimus nähdään yliopistojen toiminnan uskottavuuden perusedellytyksenä. [--] Rahoitusmallin yhtenä keskeisimmistä tavoitteista nähtiin korkean kansainvälisen laatutason saavuttaminen ja siihen kannustaminen. (OKM2013, 27.)

OKM2015-muistiossa aiempi jako kansainvälisten vertaisarvioitujen julkaisujen ja muiden julkaisujen välillä poistui, kun käyttöön tuli julkaisukanavien tasoluokittelu. Koko Julkaisufoorumi-hankkeelle esitetään laadullisesti kannustava motiivi. Kun julkaisujen laadusta palkitaan rahalla, se kannustaa tutkijoita julkaisemaan parhaat tekstinsä parhaissa julkaisukanavissa: alan johtavissa lehdissä, sarjoissa ja kirjakustantajilla. (OKM2015, 14.)

Jos tutkimuksen laadun arvioinnin muuntaminen rahoitusperusteeksi onnistuu julkaisujen tasoluokituksen perusteella, koulutuksen laadun mittaaminen on vaikeampaa. Miten puetaan

laskettaviksi numeroiksi hyvä opetus? Työryhmämuistioissa laadukas opetus liittyy opintojen sujuvuuteen ja tavoiteajassa valmistumiseen. (OKM2013, 36.) Laadukkaana opetuksena nähdään opetus, joka mahdollistaa opiskeluiden suorittamisen sujuvasti ja joka tuottaa ajoissa valmistuvia opiskelijoita – se on siis pohjimmiltaan teollisuuden maailmassa arvokasta, tehokkuutta ja tuloksellisuutta edistävää. Näiden tavoitteiden saavuttamiseen tarvitaan muistioiden mukaan laadukkaita opinto- ja ohjausprosesseja. (OKM2013, 36.) Opintoprosessien sujuvuutta kuvaava 55 opintopisteiden suorittaneiden opiskelijoiden määrä nousi OKM2013-muistiossa huomattavasti aiemmasta. Mittarina sen nähtiin kuvaavan hyvin sekä opintoprosessien sujuvuutta että laatua ja kannustavan yliopistoja kehittämään opetussuunnitelmiaan ja sisältöjen mitoittamista. (OKM2013, 37.) Määrän mittarista tuli siis laadullinen.

Vuonna 2015 voimaan tulleessa rahoitusmallissa otettiin käyttöön opiskelijapalautteen rahoituskriteeri. Ratkaisua perustellaan juuri laatu- ja laadunäkökulman vahvistamisella. (OKM2013, 38; OKM2015, 6.) Ratkaisu sisällyttää opiskelijapalautte laadulliseksi mittariksi esitetään juurikaan perustelematta. Kysymys ei ole kuitenkaan yksiselitteisestä asiasta: opetuksen laadulle ei ole olemassa yhtä ainoaa yleisesti hyväksyttyä määritelmää, minkä lisäksi sen mittaaminen objektiivisesti on vaikeaa. (Arminen, Hujala, Hynninen 2019.)

Rahoitusmallissa laadun edistäminen nähdään poikkeuksesta edistettävän arvoisena asiana: miksipä yliopistot eivät haluaisi tuottaa laadukkaampaa tutkimusta ja koulutusta? Laadun ja eurooppalaisen korkeakoulupolitiikan merkityksiä väitöskirjassaan (2007) tutkinut Taina Saarinen on todennut (2009, 33) laadun olevan korkeakoulupolitiikan ilmiö ja iskusana, jonka poliittista houkutusta on nykyään mahdotonta vastustaa. Laadusta puhutaan tavalla, jolla siitä tehdään meidän kaikkien ”yhteinen tavoite”, olettaen, että kaikki ymmärtävät, mitä laadulla tarkoitetaan: haluavathan kaikki ”luonnollisesti” työskennellä korkealaatuisessa yliopistossa tai ”tietysti” tehdä tutkimusta huippuyksikössä.²⁴ (Saarinen 2009, 33.) Laadun houkutus on siinä, että se on yksittäisenä sanana tyhjä – se saa merkityksensä vasta siihen liitettyjen toimien yhteydessä. (Saarinen 2009, 34.) Janne Ursin on todennut, että laatu puhe on tällä hetkellä yksi yliopistoelämää hallitsevista metanarratiiveista tai ”gigatreendeistä” (Ursin 2007, 22).

²⁴ Taina Saarisen mukaan on vaikeaa esimerkiksi kuvitella sellaista rehtorin avajaispuhetta, jossa ilmoitettaisiin yliopiston aikovan seuraavalla toimikaudella tähdätä vain keskinkertaiseen tai riittävään laatuun. (Saarinen 2009, 33.)

Suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa laadusta on puhuttu vasta vajaan 30 vuoden ajan. Toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa kysymys akateemisen koulutuksen ja tutkimuksen laadusta tuntui tarpeettomalta, osallistuihan vain pari prosenttia ikäluokasta opetukseen muutamassa valikoidussa eliittiyliopistossa. Siksi yliopistot olivat valikoituneisuuteensa perustuen itsestään selvästi laadukkaita, hieman samoin kuin Iso-Britannian Oxford ovat sitä tänä päivänä. Laadukkuus tuli siitä, että kaikki tiesivät niiden olevan laadukkaita. (Saarinen 2009, 33.) Laatu nousi huolenaiheeksi 1960-luvulla yliopistojen massoitumisen ja korkeakouluverkon kasvamisen seurauksesta. Kun eliittiyliopiston aikana laadunvarmistuksen perustana oli ollut akateemisen yhteisön sisäinen sosiaalinen kontrolli, massayliopiston aikaan siirryttäessä valtiovallan luottamus yliopistojen omaan laadunvarmistukseen heikkeni vähitellen. (Saarinen 2009, 33–34.)

Sysäyksen laadun arvioimiselle antoi myös 1970-luvun lama ja sen aiheuttamat säästöpainheet. Lama loi paineita tarkastella toiminnan tehokkuutta ja taloudellista koko julkisella sektorilla, ja se synnytti keskustelun myös siitä, miten toiminnan laatu voitaisiin varmistaa, vaikka käytössä olevien rahojen määrä väheni. (Saarinen 2009, 34.) 1990-luvulla suhtautuminen laatuun muuttui taas: kun 1980-luvulla tavoitteena oli turvata korkeakoulutuksen laatu, vuosikymmentä myöhemmin laadun tehtäväksi tuli suomalaisen korkeakoulupolitiikan kilpailukyvyyn kehittäminen. Esimerkiksi yliopistojen kansainvälistymispyrkimysten koettiin tarvitsevan tuekseen korkeaa laatua. (Saarinen 2009, 34.) Saarinen näkee (2009, 34), että 2000-luvulla laatukseskustelu on kulkenut suuntaan, jossa laadusta on tullut entistä kyseenalaistamattompaa.

Muistioiden laatupuheesta on erotettavissa eri maailmasta kumpuavia oikeutuksia. Laadun vaade kytkeytyy maineen maailmaan siinä, että laadun varmistamiseen tarvitaan erilaisia ulkopuolisia mittareita ja arviointeja. Laadukkuudesta varmistuminen ei synny siis esimerkiksi yliopistojen omasta ilmoituksesta. Laadun todistamiseen tarvitaan kuitenkin myös teollisuuden maailmassa arvokasta standardisointia, yhteistä sopimista siitä, miten laadukkuuden olemassaolo ja erityisesti sen nouseminen voidaan todistaa ja arvioida. (Boltanski & Thévenot 2006, 210.) Leena Koski on todennut (1996, 186), että arviointi liitetään tuloksiin juuri korkean laadun mittaamisen välineenä. Yliopistojen toimintaa ei voi legitimoida vain laskettavien suoritteiden määrinä, koska tieteen määrittymiset vaativat tulokselta totuudellisuutta ja uutuutta. Arviointia perustellaan siis keinona varmistua laadusta ja rakenteista. (Koski 1996, 186.) Siten laadun käsite ja myös laadun kehittäminen kytkeytyvät teollisuuden maailmaan. Esimerkiksi Julkaisufoorumin tasoluokitus toteuttaa näin standardisoinnin funktiota: se luo mittariston, jonka avulla tutkimuksen laadusta voi varmistua. Myös

koulutuksen laadun suhteen laatu määrittyy tehokkuuden kautta: laadukas opetus konkretisoituu sujuvina opintoina ja ajallaan valmistuvina opiskelijoina.

Korkeakoulutuksen laadunvarmistusta tutkineen Jani Ursinin mukaan (2007, 23) laatu voidaan ymmärtää ainakin korkealuokkaisuutena (*as exceptional*), erinomaisuutena (*as excellence*), johdonmukaisuutena (*as consistency*), toiminnan tarkoituksenmukaisuutena (*as fitness for purpose*), rahan vastineena (*as value for money*), toiminnan muutoksena (*as transformation*) ja moraalisena päämääränä (*as moral purpose*). Erot laatukäsitysten välillä ovat pieniä, mutta Ursinin mukaan (2007, 23) niiden taustalla on erilaisia arvoja. Perinteisesti yliopistoissa tutkimuksen laatu on totuttu näkemään erinomaisuutena, tietyn vaatimustason saavuttamisena ja siten pohjautuvan perinteisiin akateemisiin arvoihin. Tästä poiketen taas laatu rahan vastineena heijastaa tilivelvollisuuteen perustuvan managerialismin periaatteita. (Ursin 2007, 23.)

Näen, että muistioiden laatukäsityksessä on kyllä mukana ajatus laadusta erinomaisuutena, eli laatu ymmärretään korkeiden standardien saavuttamiseksi, johon vain harva pystyy. (Ursin 2007, 23.) Laatu ilmenee tutkijoiden tuottamien julkaisujen pääsynä korkeimpien tasoluokitusten julkaisuihin sekä työskentelynä kansainvälisissä työryhmissä – laadun mittarina toimii siis muiden osoittama arvostus ja nimekkyys. Siksi laatupuheen voi tulkita ilmentävän myös maineen ja maailmaa. Laatu on muistioissa toisaalta myös yliopistoille väline kilpailussa pärjäämiseen. Laatu ei vain auta keskinäisessä kilpailussa, mutta myös kumppanuudessa elinkeino- ja työelämälle sekä “kansainvälisiä huippuosajia” rekrytoidessa ja kansainvälisten kumppanuuksien mahdollistaja. Näin laatu näyttäytyy hyötynä, josta on implisiittisesti odotettavissa myös rahallista etua: itseisarvon lisäksi sitä voi käyttää muiden tavoitteiden edistämiseen. Laatupuheessa näkyy myös laatu annetun rahan vastineena: opiskelijapalaute-rahoitustekijällä mitataan opiskelijan kokemusta laadusta ja palkitaan yliopistoja, jotka vastaavat opiskelijan tarpeisiin parhaiten.

5.5 Muistioiden vaikuttavuusoikeutukset

Yliopistojen vaikuttavuuden arvioiminen ja mittaaminen on moniulotteinen kysymys, ja problematiikka näkyy myös muistioissa. Vaikuttavuus ilmenee ainakin laatuna: OKM2013-muistiossa kilpaillun rahoituksen osuuden kasvattaminen ja tuotoksiin sitominen liittyvät laadun ja vaikuttavuuden edistämiseen. (OKM2013, 22.) Rahoituskriteereillä vaikuttavuutta voi kuvata korkeakoulutettujen työllistymistä kuvaavilla indikaattoreilla. (OKM2013, 22.) Yliopistosta valmistuvat ovat muistion mukaan “yliopiston koulutustoiminnan merkittävin tuotos ja

yhteiskunnallisen vaikuttavuuden muoto” (OKM2013, 36). OKM2013-muistiossa valmistuneiden työllisten osuuden sisällyttämistä rahoitusmalliin perustellaan sillä, että se kuvaa yliopiston vaikuttavuutta ja koulutustoiminnan työmarkkinarelevanssia. Valmistuneiden työllistymiseen yliopistot voivat itse vaikuttaa kehittämällä opintojen sisältöjä ja opintoprosesseja. (OKM2013, 38.) Yliopisto siis tuottaa itse vaikuttavuutta koulutustehtäväänsä toteuttamalla.

Yliopistojen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen liittyy kysymys sen mittaamisen vaikeudesta. Esimerkiksi OKM2015- ja OKM2017-muistioissa yhteiskunnallisen vaikuttavuuden erioluottuvuuksien tunnistamisen ja mittaamisen todetaan olevan “merkittävä haaste”. OKM2017-muistiossa kiinnitetään huomiota siihen, kuinka yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen tai sen mittaamiseen on vain vähän luotettavia tilastomittareita. Vaikuttavuuden ytimen katsotaan löytyvän tutkimuksesta, koulutuksesta sekä niiden hyödyntämisestä niin muussa yhteiskunnassa kuin korkeakoulujen yhteistyössäkin (OKM2017, 21).

OKM2017-muistiossa koulutuksen vaikuttavuuden todetaan syntyvän juuri oikeanlaisesta koulutuksesta – tässä yhteydessä oikeanlaiseksi määrittyy koulutus, joka tuottaa uusia, työmarkkinoiden tarpeisiin vastaavia työntekijöitä. Samassa muistiossa korostetaan osaamista yhtenä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden muodoista: yliopiston tuottama osaaminen nähdään edellytyksenä yhteiskunnan menestymiselle.

Oikein mitoitettu, oikean sisältöinen koulutus synnyttää vaikuttavuutta. Koulutuksen oikea mitoitus ja koulutussisällöt ovat edellytys yhteiskunnan kehittymiselle. Oikein kohdennettu ja mitoitettu koulutuksen tarjonta vastaa työmarkkinoiden tarpeisiin ja työelämän ennakoituun kehitykseen. [--] Yksi korkeakoulujen merkittävimmistä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden muodoista on korkeakoulusta valmistuneiden työmarkkinoille ja yhteiskuntaan tuottama osaaminen, joka on yhteiskunnan menestymisen tärkeä edellytys. (OKM2017, 21–22.)

Etenkin OKM2017-muistiossa vaikuttavuuteen liittyy yliopistojen tuottaman hyödyn korostaminen. Yliopistojen vaikuttavuus syntyy siitä, kun yliopistojen tuottamat asiat (tieteellinen tieto, uusi osaaminen) siirtyvät jonkun käyttöön. Yliopisto kytkeytyy osaksi yhteiskuntaa sen tuottamien (hyödyllisten) asioiden kautta. Vaikuttavuus syntyy yliopiston tuottaman osaamisen pääsystä käyttöön. Perusteen voi nähdä jäsentyvän teollisuuden maailman logiikan mukaan: yliopistojen vaikuttavuus ilmenee konkreettisena hyötynä.

Korkeakoulujen tutkimustoiminta tuottaa yhteiskuntaan eri tahoille tieteellistä ja muuta tietoa sekä uutta osaamista. Tällä tiedolla on siirtyessään työ- ja elinkeinoelämän käyttöön

huomattava merkitys esimerkiksi kilpailukykyyn. [- -] Työryhmä katsoo, että myös muut kuin vertaisarvioidut tieteelliset julkaisut ovat tärkeä yliopistojen yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen muoto, jolla korkeakoulujen tuottamaa osaamista siirretään yhteiskuntaan. Suoritetut tohtorintutkinnot sekä ulkomaalaisten suorittamat tohtorintutkinnot tuottavat yhteiskuntaan työ- ja elinkeinoelämän vaativiin tutkimuksen kehittämisen tehtäviin korkeinta tieteellistä osaamista. (OKM2017, 22.)

Vaikuttavuuden ymmärtäminen hyötynä ei tarkoita kuitenkaan vain rahallista hyötyä. Esimerkiksi yleistajuinen julkaisu on yhtä lailla yksi vaikuttavuuden muodoista ja tapa, jolla yliopistot kytkeytyvät yhteiskunnalliseen keskusteluun. (OKM2017, 22.)

Ilkka Niiniluodon mukaan (2015, 14) yliopistolaitoksella on ollut merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia jo yli yhdeksänsadan vuoden ajan. Yliopistolakiin vaikuttavuus lisättiin elokuussa 2005 uudistetun yliopistolain myötä. Muotoilun mukaan yliopistolla oli kolme tehtävää: vapaa tutkimus, tutkimukseen perustuva ylin opetus sekä vuorovaikutus muun yhteiskunnan kanssa.²⁵ (Niiniluoto 2015, 17.) Vuonna 2010 uudessa yliopistolaissa uusia tehtäviä tuli vielä lisää: muotoilun mukaan “[y]liopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimuksen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.” (Yliopistolaki 558/2009 § 2.) Yhteiskunnallinen vaikuttavuus tuotiin yliopistolakiin aikana, jolloin rahoitusmallin perustana olivat koulutuksen tulostittarit, eli maisterin ja tohtorin tutkintojen tavoitteet ja suoritukset (Niiniluoto 2015, 29). Siksi vaikuttavuudesta ei tehty rahoitusmalliin omaa tulosaluetta. Niiniluodon mukaan erillisen rahoituksen myöntämistä voi estää myös osittain se, etteivät kaikki näe vaikuttavuutta yliopistojen omana “kolmantena tehtävänä”, toisaalta vaikutusta voi olla myös “epärealistisilla odotuksilla” siitä, että tutkimustulosten kaupallistamisesta voisi olla yliopistoille merkittäväksi tulonlähteeksi. (emt., 29.)

Yliopistoja käsittelevässä tutkimuksessa tunnistettu yhteiskunnallisen vaikuttavuuden määrittämisen ja mittaamisen vaikeus näkyy myös muistioteksteissä. Vaikuttavuuden merkityksellisyys sinänsä kyllä tunnustetaan, mutta samalla sen täsmällinen mittaaminen todetaan vaikeaksi. Määrittelyn epämääräisyys ja tarkkojen mittareiden puuttuminen näkyy myös oikeuttamisen moninaisuutena. Toisaalta vaikuttavuuden edistämisen perusteluissa

²⁵ Niiniluoto huomauttaa monen kommenttorin havainnoinaan yliopistojen toteuttaneen tätä tehtävää ilman lain kirjausta jo vuosisatojen ajan. (emt., 17.) Kts. lisää yhteiskunnallisen vaikuttavuuden historiasta Heikkilä & Jokinen 2015: “Korkeakoulujen yhteiskunnallinen vaikuttavuus”, 33–46.

rahoitusmallimuistiot hyödyntävät kansalaisuuden maailman arvoja korostaessaan niiden kytkeytymistä ympäröivään maailmaan: yliopistot luovat toiminnallaan yhteistä hyvää kouluttamalla osaajia ja tuottamalla uutta tietoa maailmasta (Boltanski & Thévenot 2006, 186.) Korkeakoulun suhdetta yhteiskuntaan kuvaa myös yleistajuinen julkaiseminen, jolla yliopistot osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun – kansalaisuuden maailman mukainen perustelu sekin.

Etenkin OKM2017-muistiossa vahvistuu kuitenkin näkemys yliopistojen yhteiskunnan vaikuttavuudesta työ- ja elinkeinoelämän saamana konkreettisena hyötynä, jolla myös on positiivinen vaikutus Suomen kilpailukykyyn. Näin vaikuttavuus saa teollisuuden ja markkinoiden maailman mukaan selvästi rahallisen arvon ja välineellisen roolin valtion kilpailukyvyn edistäjänä: vaikuttavuudesta tulee haluttu hyödyke. (Boltanski & Thévenot 2006, 196.) Vaikuttavuuden ymmärtäminen uusien osaajien tuottajana on myös selvästi teollisuuden maailman argumentti, onhan juuri ammattilainen teollisuuden maailmassa arvokas yksilö. (Boltanski & Thévenot 2006, 206.)

5.6 Muistioiden tehokkuusoikeutukset

Tehokkuudella ei ole rahoitusmallissa omia indikaattoreita. Tehokkuus on toimintatapa, jonka noudattamisesta yliopistoja palkitaan rahalla: “Rahanjakomalli palkitsee laadukkaasta, vaikuttavasta ja tehokkaasta toiminnasta” (OKM2017, 9). Kuten laatuluvussa osoitin, koulutuksessa tehokkuus saa konkretian sujuvina opintoina ja ajoissa valmistuvina opiskelijoina. Tavoiteajassa valmistuva opiskelija on siis sekä todiste koulutuksen laadusta että sen tehokkuudesta.

OKM2013-muistioissa yliopistoilla nähdään olevan tulevaisuudessa yhä voimakkaampi side sidosryhmiin ja siten vahvempi kytkeytyminen myös yhteiskuntaan. Yhteiskuntaan liittyminen tapahtuu myös profiloitumisen, eli yliopistojen omien osaamisalueiden, tunnistamisen kautta. Profiloituminen ja tehokas toiminta ovat edellytyksiä rahoituksen saamiselle myös jatkossa.

Yliopistojen vahvempi kytkeytyminen yhteiskuntaan profiloitumisensa kautta liittyy myös saumattomasti rahoituspohjan laajentamisen ja tehokkaan toiminnan vaateeseen siten, että resurssit ja mahdolliset ylijäämät tulee kohdentaa suoraan akateemisten vahvuuksien luomiseen ja ylläpitämiseen rahoitusaseman takaamiseksi tulevaisuudessa. (OKM2013, 20.)

Samassa muistiossa korkeakoulutuksen todetaan muuttuneen yhä tärkeämmäksi kansallisen ja kansainvälisen talouden tekijäksi. Muuttuva maailma on kasvattanut osaamisen tarvetta, ja kansainvälisessä kilpailussa menestyäkseen valtiot tarvitsevat isoja ihmisjoukkoja koskevaa laadukasta korkeakoulutusta. Tämä on kuitenkin tuottanut korkeakouluille ongelman: samalla kun

laatua tulisi parantaa, tulisi määrää kasvattaa, mikä on johtanut “merkittäviin kustannuspaineisiin.” (OKM2013, 21.) Ratkaisuna ongelmaan ei tarjota resurssien lisäämistä, vaan implisiittisesti vaaditaan olemassa olevien resurssien aiempaa tehokkaampaa käyttöä – vähemmällä pitää saada aikaan enemmän. Ajatus vähemmällä enemmän saamisesta esitetään suoremmin OKM2017-muistiossa, jossa Euroopan maiden kehnoa taloudellista kehitystä kuvaavassa osuudessa todetaan, kuinka “julkisen sektori on myös enenevissä määrin halunnut kasvattaa korkeakoulusektorin tehokkuutta sekä saada siten enemmän vastinetta koulutukseen ja tutkimukseen sijoittamalleen pääomalle” (OKM2017, 11).

Ajatus paremmasta vastineesta valtion rahalle löytyy myös Sipilän hallituskaudella opetusministerinä toimineen Sanni Grahn-Laasosen (Kok.) 27. lokakuuta 2015 lähettämästä avoimesta kirjeestä Suomen ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen johdolle.²⁶ Kirjeessä Grahn-Laasonen kuvaa Suomen satavuotisjuhlinnan alla maan olevan tilanteessa, jossa uudistumista jälleen “kipeästi kaivataan”. Grahn-Laasonen näkee, että vaikka Suomi onkin maailmalla tunnettu toimivasta koulutus-, tutkimus ja innovaatiojärjestelmästä, globaalin kilpailun kiristymisen jälkeen maassa näkyy “hieman liian uinuva tyytyväisyys”. Tyytyväisyyteen ei ole kuitenkaan syytä, sillä kansainväliset ja kotimaiset arvoinnit osoittavat suhteellisen kilpailuedun heikentyneen, nuorten ja aikuisten osaamisessa olevan isoja puutteita sekä koulutustason ja sosiaalisen nousun hiipuneen. (Grahn-Laasonen, 2015.) Grahn-Laasosen mukaan syy on siinä, ettei Suomessa ole pysytty muiden tahdissa mukana: “Muut juoksevat kovempaa, synnyttävät uutta yllättävän nopeaan. Maailman huipulle tähtäävä maa ei voi olla tyytyväinen eikä tyytyä tilaan, jossa sen korkein huippu – tiede ja tutkimus – yltää kyllä hyvään, mutta ei maailman kärkeen.” (Grahn-Laasonen, 2015.)

Ongelma ei ole siis siinä, etteikö rahoitusta olisi korkeakouluille annettu: Grahn-Laasonen huomioi kirjeessään, kuinka “ennen nykyistä julkisen talouden niukkuuden aikaa” korkeakouluihin ja tutkimukseen annetut panostukset “kasvoivat huomattavasti” vuosien ajan. Se herättää jatkokeskustelun: “Kävikö meille niin, että oletimme tieteen tason ja vaikuttavuuden kohenevan tasatahtia voimavarojen lisääntymisen kanssa? Kansainvälinen vertailu osoittaa, että resurssien puute ei ole keskeinen ongelmamme, vaan niiden tehoton hyödyntäminen. Saamme samalle rahalle vähemmän vastinetta yhteiskunnan hyödyksi kuin tärkeimmät verrokkimaamme.” (Grahn-Laasonen, 2015.) Grahn-Laasosen mukaan Sipilän hallituksen leikkaukset pakottavat miettimään, miten 3,2 miljardia euroa julkista rahaa korkeakoulutukseen ja tutkimukseen tulisi käyttää nykyistä

²⁶ Kirje on saatavilla opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivuilta: https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/opetus-ja-kulttuuriministeri-sanni-grahn-laasosen-avoin-kirje-yliopistojen-ja-ammattikorkeakoulujen-johdolle

järkevämmin. Hän näkee, että tarvitaan laatua, tehokkuutta ja vaikuttavuutta parantavia uudistuksia, ja jos näihin uudistuksiin ei ryhdytä, toinen vaihtoehto on “näivettymisen tie”: “Sitä jos kuljemme, emme kykene pitämään parhaita tutkijoita Suomessa emmekä houkuttelemaan ulkomaista huippuosaamista tänne.” (Grahni-Laasonen, 2015.)

Rahoitusmallin tehokkuuspuheen näkökulmasta huomionarvoinen on Grahni-Laasonen näkemys siitä, että korkeakoulutuksen tehokkuus on yhteydessä laatuun – kun rahaa ei ole käytetty tarpeeksi tehokkaasti, myös laatu on sen seurauksena kärsinyt. Rahaa on siis annettu, mutta se on käytetty tehottomasti. Avoimessa kirjeessä esitetyt huolet oli listattu jo Tutkimus- ja innovaationeuvoston linjauksessa vuosille 2015–2020. Marraskuussa 2014 julkistetussa linjauksessa toistuu käsitys Suomen huolestuttavasta tilanteesta, johon tarvitaan ripeitä ja mittavia uudistuksia.

Hyvä menestys kansainvälisissä vertailuissa ei ole näkynyt julkisen talouden ja elinkeinoelämän uudistumisena ja kilpailukyynä tai kansantalouden tunnusluvuissa. Vertailut ovat enenevästi viestineet tilamme heikkenemisestä. Suomalaisen tieteen asema on kohtuullisen korkea, mutta olemme jääneet johtavista maista. Korkeakoulu- ja tutkimuslaitoskenttä on hajanainen, voimavaroja käytetään tehottomasti. [--] Tässä tilanteessa hienosäätö ei riitä. Tarvitaan mittavia uudistustoimia. (Tutkimus- ja innovaationeuvoston linjaus 2015–2020, 10.)

Niin OKM2017-muistiossa, Grahni-Laasonen kirjeessä kuin Tutkimus- ja innovaationeuvoston linjauksessakin tehokkuusperustelut kietoutuvat laadun vaateeseen. Jo uhkapuhetta käsittelevässä alaluvussa esitin, että julkinen talous asettaa muistioissa tarpeen välttämättömille uudistuksille. Näitä muutoksia ei kuitenkaan perustella vain rahalla vaan myös laadulla. Rahan ja laadun kytköksestä syntyy hyvin vahva teollisuuden maailman eetoksen perustelu tehokkuusvaatimuksille: rahoitusta on aiemmin annettu, mutta sitä ei ole käytetty oikein, sillä koulutuksen ja tutkimuksen laatu on vaarassa laskea. Laadun parantamiseksi ei ole siis syytä antaa lisää rahaa, vaan jo annettua rahaa tulisi käyttää paremmin.

Kansainvälisten vertailujen ja arviointien voisi hahmottaa toimivan teollisuuden maailman mukaisena legitimoivana testinä. Yliopistot paremmuusjärjestykseen asettavat vertailut osoittavat, että tarvetta muutoksille todella on: argumentit eivät siis ole mielivaltaisia eikä henkilökohtaisia. Kun perustelu muutosten tekemiselle tulee politiikan ulkopuolelta, päättäjistä irrallisista “ulkopuolisista” arvioinneista ja vertailuista, argumentit menettävät poliittisen kontekstinsa, niistä tulee objektiivisia tulkintoja tilanteesta.

Ajatus korkeakoulujen saaman rahoituksen vääränlaisesta, tehottomasta käytöstä ei ole uusi: Kivinen ja kumppanit (1993, 107) toteavat, että korkeakouluja kritisoitiin jo läpi 1960-luvun opiskelijoiden saaman koulutuksen ja työelämän vaatimusten vastaamattomuudesta, tutkinnon suorittamiseen kuluvan ajan pituudesta ja opintonsa keskeyttävien määrästä: “sanalla sanoen, tehottomuudesta”. Samaten arvosteltiin “voimavarojen vajaakäyttöä” ja korkeakoulujen hitautta reagoida muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kritiikkiä ja muutosvaatimuksia lietsoi yleistynyt näkemys koulutuksen ja taloudellisen kasvun yhteydestä. (Kivinen et al. 1993, 107.)

Samoin kuin tuloksellisuuden ja osittain myös laadun kohdalla, tehokkuuden edistämisen oikeuttaminen on työryhmämuistioissa lopulta vain vähän suoran oikeuttamisen kohteena. Se ei tarkoita, etteikö tehokkuus olisi ministeriön intresseissä. Kuten Koskinen (2012, 310) yliopistojen työaikajärjestelmän oikeutuksia tutkineessa artikkelissa näkee, suoran oikeuttamisen lisäksi oikeuttamista tapahtuu epäsuoraan silloin, kun arvokkaita toimijoita, asetelmia ja toimintaa kuvataan. Koskisen mukaan vakaassa maailmassa tilanteen ja tavoitteiden oikeutuksen olevan itsestään selvää, vaatimatta edes perusteluita (Koskinen 2012, 316; Boltanski & Thévenot 2006, 133). Toiminnan kyseenalaistamatonta arvoa voi ylläpitää kuvaamalla sitä, miltä hyvä toiminta näyttää. (Koskinen 2012, 316.)

Vaikka tehokkuuden ja tulosvastuullisuuden eetos on kohdannut akateemisessa maailmassa paljon vastustusta, on se Jenni Kankaanpään mukaan (2013) ajettu laajalti läpi suomalaisessa akateemisessa maailmassa. Tästä hän pitää esimerkkeinä julkaisukäytäntöjen muutoksia, tuloksellisuuteen perustuvan palkkausjärjestelmän, työajanseurantajärjestelmän ja arviointijärjestelmien käyttöönottoa sekä raportointia. (Kankaanpää 2013, 11–12.) Vastustuksesta huolimatta tehokkuuden edistäminen on siis tullut osaksi akateemista elämää. Uuden ajattelutavan omaksuminen ei näy vain arkisissa käytännöissä, vaan kytkös on syvemmällä. Leena Koski on todennut väitöskirjassaan (1993), että kun tuloksellisuusajattelu vakiintui osaksi suomalaista julkishallintoa, yliopistot alkoivat määrittyä kansallisessa korkeakoulupoliittisessa keskustelussa tehottomiksi. (Koski 1993, 134; Kankaanpää 2013, 35.) Koski näkee tulosohjauksen sopineen lopulta hyvin yliopiston sisäisiin järjestyksiin. Tulosohjauksen ongelmaksi Koski näkee sen, että se on lähtenyt liikkeelle “traditionaalisesta liian paikasta” eli tiedeyhteisön ulkopuolisesta hallinnosta. (Koski 1993, 140–142; Kankaanpää 2013, 36.) Nyt tuloksellisuus ja tehokkuus on määritetty yhteiskunnalliseksi hyväksi, rationaliteetiksi, edistyksen ja jatkuvan kasvun ja kaiken paranemisen ominaisuudeksi, jolle on diskursiivisesti rakennettu mielikuvia, jotka sitovat sen yliopistonkin yhteisöllisyyden ideaaleihin. Tehokkuus on siis

nyt miellyttävää, haluttavaa – se on oikein ja järkevää, koska se on tehokasta. (Koski 1993, 152; Kankaanpää 2013, 36.)

Koski on myöhemmin todennut (1996, 201) tehokkuuden, tuloksellisuuden, arvioinnin ja mittaamisen vaatimisessa mielenkiintoista olevan se, ettei niille esitetä mitään erityisiä perusteluita: “--- tuloksellisuuden vaatiminen on välttämätöntä ja haluttavaa, mittaaminen on järjellistä, yksilöiden ja yksiköiden kilpailuttaminen parantaa laatua, itsen arviointi tuottaa entistä parempia itsejä” (1996, 201). Kosken mukaan tilanne myös pysyy tällaisena, sillä on vaikeaa esittää vastaväitteitä jo hegemonisen aseman saanutta diskurssia vastaan. (emt., 201.) Tulkitsen, että tässä työssä tehokkuuden olemassaolon olevan ainakin ministeriön näkökulmasta katsottuna niin vahvaa ja tehokkuuden edistämällä olevan niin vakaa asema rahoittajan tavoitteena, ettei sen katsota tarvitsevan enää erikseen perusteluita.

5.7 Muistioiden profiloitumisoikeutukset

Yliopistojen profiloituminen eli erikoistuminen omalle vahvuusalueelle nähdään tehokkuuden ja tuloksellisuuden tavoin yleisenä tavoitteena, jota mallin tulee edistää.

Uudistetun mallin tulisi tukea nykyistä vahvemmin yliopistojen strategian mukaista profiloitumista ja rakenteellista uudistumista sekä samanaikaisesti turvata edellytykset yliopiston perustehtävien hoitamiseen. (OKM2013, 6.)

Profiloitumista tarvitaan muistioiden mukaan monesta syystä. OKM2013-muistiossa profiloitumisen tarve kytketään “muutuvaan maailmaan”, jossa nykyisen kaltainen (implisiittisesti resursseja tuhlaileva) järjestelmä ei enää toimi. Esimerkiksi tulevaisuudessa tiedon lisääntyminen aiheuttaa muutoksia, joiden ratkaisemiseen tarvitaan “oikein kohdennettuja ja riittäviä osaamispäätöksiä”. (OKM2013, 13.) Profiloitumista perustelevat myös tulevaisuudessa toteutuvat väestörakenteen muutokset. Kaikille aloille ei kannata kouluttaa yhtä paljon, ja toisaalta joillakin aloilla taas tarvitaan lisää osaajia. Perustelu nousee teollisuuden maailmasta: profiloitumisella on mahdollista tuottaa lisää ammattilaisia, jotka voidaan kohdentaa juuri oikeiksi katsotuille alueille. (OKM2013, 18.)

Erityinen merkitys profiloitumisella on strategiarahoituksen myöntämisessä. Strategiarahoitus on harkinnanvaraista, ja sen jakamisesta sovitaan yliopistojen ja ministeriön välisissä neuvotteluissa. Rahoitusmallissa strateginen rahoitus sijoittuu osaksi koulutus- ja tiedepoliittisia tavoitteita. Vuodet 2013–2015 sen osuus oli 10 %, 2015–2017 10 % ja vuodesta 2017 eteenpäin 12 %. Strategisen

rahoituksen osuuden nostamista mallissa on kritisoitu yliopistojen henkilöstöjärjestöjen taholta muun muassa siitä, että se vähentää rahoituksen läpinäkyvyyttä ja ennustettavuutta. Esimerkiksi Professoriliitto totesi vuonna 2016 rahoitusmalliluonnosta koskevassa lausunnossaan pitävänsä strategisen rahoituksen osuuden merkittävää nostamista yliopistojen autonomiaa loukkaavana (Professoriliiton lausunto 6.4.2016). Muistioteksteissä strategiarahoitus taas on profiloitumisen väline, yksi keino kannustaa yliopistoja entistä laadukkaampaan, tehokkaampaan, vaikuttavampaan ja kansainvälisempään toimintaan. (OKM2013, 34, 42–43.)

Yliopistojen profiloitumisen tarve kytketään muistioteksteissä vahvasti laadun nostamisen vaatimukseen. Profiloitumisen puute näkyy nyt liian pieninä yksiköinä, korkeakoululaitoksen hajanaisuutena ja vähäisenä erikoistumisena ja erilaistumisena: kaikki nämä ovat asioita, joita “on pidetty esteenä laadun parantamiselle” (OKM2013, 9). Laadun lisäksi profiloitumiseen liittyy ajatus vahvuudesta: suurempi yksikkö on aina pienä ja hajanaista vahvempi.

Korkeakouluverkon tiivistämistä tulee edelleen jatkaa siten, että tavoitetilassa vuonna 2020 Suomessa on nykyistä vahvempi ja laadukkaampi korkeakoululaitos, maailmanluokan tutkimusympäristöjä sekä korkeatasoinen tutkijankoulutus ja tutkijakunta. Vahvat korkeakouluyksiköt kykenevät tarjoamaan opiskelijoille nykyistä enemmän valinnanmahdollisuuksia. Tiivistämisellä luodaan edellytyksiä laadukkaalle TKI-toiminnalle ja osaamiskeskittymien syntymiselle, mikä tukee kansainvälistymistämme kilpailukykyä. Profiloimalla, voimavaroja keskittämällä ja laatua parantamalla voidaan myös paremmin vastata alueellisiin tarpeisiin. (OKM2013, 12.)

Jos yliopistot haluavat saavuttaa huippulaatua kansainvälisellä tasolla, profiloitumisesta tulee välttämättömyys. Vain muutaman yliopiston esitetään saavuttavan kansainväliseen kärkeen laajasti, mutta kaikilla yliopistoilla on oltava mahdollisuus päästä huipulle valikoiduilla alueillaan. OKM2013-muistiossa profiloitumisen todetaan olevan useassa otteessa välttämätöntä. (OKM2013, 12.)

On selvää, että vain muutamalla yliopistolla on maassamme edellytyksiä panostaa laajasti kansainväliseen huippuosaamiseen ja tutkimusympäristöihin, mutta kaikille yliopistoille on luotava edellytykset yltää maailman kärkitasolle valikoiduilla erityisosaamisen alueillaan. (OKM2013, 12.)

Julkisen talouden tila perustelee myös OKM2013-muistiossa profiloitumisen ja rakenteellisen kehittämisen tarpeen: tutkimusjärjestelmää on muutettava, sillä Suomen väestö ikääntyy, työikäisten määrä vähenee ja kilpailukin kasvaa. Muistioissa katsotaan, että kun korkeakouluja kehitetään rakenteellisesti, aiempaa suuremmat yksiköt auttavat esimerkiksi yliopistojen kansainvälistymisessä ja opintojen nopeuttamisessa.

Julkisen tutkimusjärjestelmän rakenteellinen kehittäminen on erityisen ajankohtaista siksi, että julkisen talouden kestävyyttä koettelee vanhusväestön määrän kasvu, työikäisen väestön määrä vähentyminen ja kiristynyt kansainvälinen kilpailu. Korkeakoulujen rakenteellisella kehittämisellä pyritään siihen, että kootut voimavarat tukevat korkeakouluja muun muassa kansainvälistymisessä ja opintoprosessien kehittämisessä kuten opintojen nopeuttamisessa. Korkeakouluverkon tiivistämistä tulee edelleen jatkaa siten, että tavoitetilassa vuonna 2020 Suomessa on nykyistä vahvempi ja laadukkaampi korkeakoululaitos, maailmanluokan tutkimusympäristöjä sekä korkeatasoinen tutkijankoulutus ja tutkijakunta. (OKM2013, 12.)

Profiloitumisen ja rakenteellisen kehittämisen perustelut kytkeytyvät sekä tehokkuuteen että laatuun. Vetoaminen suurten keskittymien tuomaan vahvuuteen on teollisuuden maailman argumentti: suurissa keskittyissä yksiköissä voimavarat on koottu yhteen eivätkä ne loju yksittäisinä palasina maailmalla. Koko profiloitumisen periaate on lopulta teollisuuden logiikan mukaista: kun yliopistot keskittyvät juuri omien vahvuusalueidensa edistämiseen, ei yliopistoille jää irrallisia, ”turhia” ja resursseja kuluttavia aloja. (Boltanski & Thévenot 2006, 205.) Profiloitumisen perusteluissa kiinnostavaa on myös selkeä kytkeytyminen tulevaisuuteen ja muuttuvaan maailmaan – profiloitumisen katsotaan olevaan tarpeellista juuri tulevaisuuden haasteiden voittamiseksi. Rakenteellista kehittämistä tarvitaan niin taloudellisten seikkojen kuin kiristyneen kilpailun vuoksi. Myös orientoituminen tulevaisuuteen on teollisuuden logiikan mukaista: merkittävää ei ole vain tässä hetkessä pärjääminen, vaan pärjättävä on myös huomispäivässä. (Boltanski & Thévenot 2006, 205.)

Kivinen, Lindberg ja Hedman (2011) näkevät, että profiloitumiseen liittyy keskeisesti pyrkimys muodostaa niin sanottuja ”maailmanluokan yliopistoja” tai ”huippuyliopistoja”. Näissä tavoitteissa ongelmallisena he pitävät sitä, ettei ”juuri kenelläkään ei ole tarkkaa käsitystä siitä, mitä niillä kummallakaan lopulta tarkoitetaan” (Kivinen, Lindberg, Hedman 2011, 3). Kirjoittajien mukaan yliopiston profiilin nostaminen on varsin pyöreä tavoite, jota ei ole sellaisenaan helppo operationalisoida täsmällisiksi kehittämistoimenpiteiksi (Kivinen, Lindberg, Hedman 2011, 4). Koska huipuksi nousemisen tavoite on varsin laaja ja vaikeasti määriteltävissä, sen perustelemiseen tarvitaan eri maailmojen perusteluita. Toisaalta vedotaan laadun kasvamiseen, huippuluokan tutkimusympäristöön ja mahdollisuuteen tavoittaa kansainvälinen huippu, toisaalta taas ”muuttuvan maailman” tuottamiin muutoksiin osaamistarpeissa. Profiloitumisen merkitys on määritelty niin avoimeksi, että se voi tarjota ratkaisun lähes jokaiseen yliopistopoliittiseen ongelmaan.

5.8 Muistioiden kansainvälistymisoikeutukset

Yliopistojen kansainvälisyyden edistämisen tarve määrittyy erityisesti OKM2013-muistiossa paljon sen puutteen perusteella: kansainvälisyys on tavoiteltava ominaisuus, jota suomalaisilla yliopistoilla ei ole vielä tarpeeksi. Kansainvälisyyden puute koskee niin tutkimusjulkaisuja kuin yliopistoyhteisöäkin, vetäen koko yliopistojärjestelmää vertailuissa alaspäin. Perustelut ovat taas maineen maailmasta: arvioinneissa Suomen ongelmaksi on nimetty kansainvälisyyden puute.

Kansainvälistymisen ohuus on tunnistettu useissa kansainvälisissä ja kansallisissa arvioinneissa suomalaisen yliopistojärjestelmän yhdeksi keskeiseksi heikkoudeksi. Mallilla osaltaan kannustetaan yliopistoja jatkamaan työtään kansainvälistymisen vahvistamiseksi. (OKM2013, 38.)

Kuten aiemmassa laadun alaluvussa totesin, kansainvälisyys kytkeytyy vahvasti ajatukseen laadusta. Yliopistojen henkilöstössä kansainvälisyys näkyy huippuosaajien rekrytoimisessa, tiedejulkaisuissa laadukkaina julkaisuvalintoina, yliopistoissa taas houkuttelevuutena sidosryhmille. OKM2013-mallissa yleiseksi tavoitteeksi asetetaan “kansainvälinen yliopisto, jonka laadukkaat opinto- ja ohjausprosessit tuottavat työelämän tarvitsemia ja arvostamia osaajia” (OKM2013, 33). Tulevaisuuden yliopistossa tutkimustoiminnan kuvataan olevan “laadukasta ja kansainvälisesti kilpailukykyistä” (OKM2013, 33).

Toisin kuin esimerkiksi tehokkuudella, kansainvälistymisellä on rahoitusmallissa omat rahoituskriteerinsä. OKM2013-mallissa tavoitteeksi asetetaan “aidosti kansainvälisen yliopistoyhteisön ja tieteellisen toiminnan vahvistaminen” (s. 41). Kansainvälisyyden indikaattoreita ovat tutkimuksessa ulkomaalainen opetus- ja tutkimushenkilöstö (2 %) ja ulkomaalaisten suorittamien tohtorintutkintojen määrä (1 %). Koulutusosiossa kansainvälistymistä koskevia mittareita ovat opiskelijavaihtojen määrä (3 %) ja ulkomaalaisten yliopistossa suorittamien ylempien korkeakoulututkintojen määrä (1 %). Nämä rahoitustekijät pysyivät vuonna 2017 käyttöön tulleeseen mallin asti, jolloin tohtorintutkintojen oma rahoitustekijä poistui.

Kansainvälisyys määrittyy etenkin OKM2013-muistiossa yhteistyön kautta. Kansainvälisyyden kasvattamisen tavoitteena on kytkeä suomalaiset yliopistot ja tutkimusryhmät osaksi suurempia yhteisöjä. Nämä valtorajat ylittävät kytkökset tuottavat inspiraation maailmassa arvokkaana pidettyjä uusia ajatuksia ja toimintamalleja.

Suomen tutkimus- ja innovaatiojärjestelmä on myös kytkettävä nykyistä tiiviimmin eurooppalaisiin ja maailmanlaajuisiin osaamisverkostoihin. Yhteiskunnan avautuminen ja ihmisten lisääntynyt liikkuvuus monikulttuuristaa toimintaympäristöä ja luo uusia ajatuksia sekä toimintamalleja. [- -] Yliopistojen globaali verkottuminen on välttämätöntä uuteen tietoon kytkeytymiseksi ja uuden tutkimustiedon laadun kohottamiseksi. On selvää, että vain muutamalla yliopistolla on maassamme edellytyksiä panostaa laajasti kansainväliseen huippuosaamiseen ja tutkimusympäristöihin, mutta kaikille yliopistoille on luotava edellytykset yltää maailman kärkitasolle valikoiduilla erityisosaamisen alueillaan. Tätä kehittymistä voidaan tukea myös esimerkiksi yhteistyörakenteilla, jotka mahdollistavat kansainvälisten ja kansallisten tutkimusinfrastruktuurien yhteiskäytön. (OKM2013, 12.)

Toisaalta yhteistyön tarvetta perustellaan myös samoilla perusteilla kuin profiloitumistakin: isommissa keskittymissä on paremmat mahdollisuudet työskentelylle. Esimerkiksi tohtorikoulutusta tulisi järjestää “laadun parantamiseksi ja kansainvälistymisen edistämiseksi” entistä enemmän kansainvälisissä verkostoissa (OKM2013, 40).

Ajatusta kansainvälisyydestä yhteistyön kautta voi lähestyä myös projektien maailman näkökulmasta. Luc Boltanskin ja Eve Chiapellon teoretisoima maailma ei ole mukana alkuperäisessä maailmajaossa, ollen maailmoista uusin ja kiistanalaisin (Malmelin 2011, 164). Projektien maailmaa määrittää toiminnan lyhytjänteisyys, joustavuus ja liikkuvuus sekä toiminnan määräaikaaisuus. Maailmassa arvokas yksilö on itseohjautuva ja nopea, yhteistyökykyinen ja rakenteista riippumaton. (Malmelin 2011, 79, 165.) Kansainvälisyyden edistäminen erilaisten “yhteistyörakenteiden” ja “osaamisverkostojen” kautta kuulostaa projektien maailmassa arvokkaalta – arvokas toiminta ei perustu perinteiseen ja hierarkkiseen, vaan se on luonteeltaan liikkuvaa ja muuttuvaa. Tältä kannalta kiinnostavalta näyttää yritys vastuuta tutkineen Karoliina Malmelinin huomio siitä, että toiminnan oikeuttaminen erilaisten projektien kautta tuo yrityksille tien useiden ristiriitaisten pyrkimysten sovittamiselle yhteen. Legitimaation kannalta on parempi välttää toiminnan arvioimista laajassa kontekstissa, ja parempaa on “dissosoida” toimintaa esimerkiksi eriyttämällä tietyn ongelman ratkaiseminen kokonaan omaksi hankkeekseen. (Malmelin 2011, 164.) Näin yritykset voivat tarkastella moraalisten ristiriitojen värittämää toimintaa omassa, muusta toiminnasta irrallisessa projektien järjestyksessä, jossa joustavuudesta, uusien hankkeiden ideoinnista ja verkostoitumisesta tulee tärkeimpiä hyveitä. (Malmelin 2011, 164.) Projektiluontoisuus mahdollistaa nopeaan reagoinnin havaittuihin epäkohtiin. (Malmelin 2011, 165.)

Kansainvälisyyden edistäminen on etenkin OKM2013-mallissa tärkeä yliopistojärjestelmän kehittämistä koskeva tavoite. Kansainvälisyyden puute nimetään arviointien antamaan auktoriteettiin

perustuen yhdeksi suomalaisen yliopistojärjestelmän keskeisistä heikkouksista. Kansainvälisyyttä koskevilla oikeutuksilla on tunnistettavissa taas häivähdyksiä eri maailmoista. Laatuun kytkemisellä kansainvälisyyden perusteluissa ilmenee inspiraation maailman logiikkaa: ylittämällä valtioiden rajat on mahdollista saavuttaa aivan uusia ja poikkeuksellisen luovia toimintamalleja. (Boltanski & Thévenot 2006, 160.) Merkitykselliseltä tuntuu myös kansainvälisyyden oikeuttaminen projektien maailmalle rakentuvilla oikeutuksilla – niiden käyttö tuntuu tuovan kansainvälisyyden ongelmaan aikarajoituksen, jatkuvan liikkeen ja muutoksen odotuksen. Määrittykö kansainvälisyyden edistäminen vain nopeaksi ja projektiluonteiseksi ratkaisuksi yliopistojärjestelmän ongelmaan?

Tässä luvussa olen analysoinut työryhmämuistioissa käytettyjen laadun, vaikuttavuuden, tehokkuuden, profiloitumisen ja kansainvälisyyden vaatimusten oikeutuksia. Osoitin, että rahoitusmallin muutostarvetta kuvataan muistioissa pääasiassa tehokkuuden kasvattamista vaativalla teollisuuden kielellä ja perusteilla. Etenkin julkisen talouden tilasta nousevan uhkapuheen kieli on selvästi teollisuuden maailman mukaista: tehokkuuden ja suorituskyvyn kasvattaminen korkeakoulujärjestelmän muutoksilla ja leikkauksilla on välttämätöntä, jotta uhkaavalta katastrofalta vältytään. Teollisuuden maailman oikeutukset ovat ylipäänsä vahvasti läsnä. Samaten toistuvaa on eri tavoitteiden kytkeytyminen yhteen: esimerkiksi kansainvälisyys ja laatu nojautuvat vahvasti toisiinsa. Toista edistämällä vaikutetaan siis samalla toiseenkin.

Seuraavassa luvussa käsittelem sen, millä tavoin rahoitusmallin tavoitteisiin vastataan *Acatiimi*-lehdessä julkaistuissa teksteissä.

6 ACATIIMIN AINEISTON OIKEUTUKSET

Acatiimi-aineistoni jakaantuu kahdeksaan alalukuun, joista ensimmäisissä käsittelen taas aineistoistani nousevaa muutos- ja uhkapuhetta. Sen jälkeen neljässä seuraavassa analyysiluvussa kuvaan, kuinka lehtiteksteissä reagoidaan yliopistojen laadun, vaikuttavuuden, tehokkuuden ja kansainvälisyyden parantamiseen. Toisin kuin muistioteksteissä, ei *Acatiimi*-aineistossa ole omistettu oma lukua profiloitumiselle, sillä se ei saanut yhtä merkitsevää asemaa kuin toisessa aineistossa.²⁷ Profiloitumisen sijaan käsittelen sitä, millaisena näyttäytyy *Acatiimin* aineiston pohjalta hahmottuva ihanteellinen rahoitusmalli.

Viimeisessä analyysiluvussa käänän katseeni hetkeksi tulevaisuuteen ja käsittelen lopuksi lyhyesti sitä, millaisen vastaanoton vuonna 2021 voimaan tuleva uusi rahoitusmalli aineistossani saa.

6.1 *Acatiimin* muutospuhe: yliopisto ei tarvitse korjausta, malli tarvitsee

Seuranta-ajanjaksolla lehtiaineistosta ei löydy juurikaan myönnytyksiä sille, että rahoitusmalliin esitetyt muutokset johtaisivat muistioissa listattuihin tavoitteisiin. Päinvastoin: toistuva kommentti koskee sitä, että esitetyt tavoitteet eivät juuri esitetyillä toimenpiteillä tule täyttymään.²⁸ Esimerkiksi numerossa 8/2015 kauppaoikeuden professori Petri Mäntysaari kritisoi yliopistojen ohjausta ja siihen kytkeytyvää rahoitustapaa. Mäntysaaren mukaan yliopistosektorilla olisi mahdollisuus pärjätä nykyistä paremmin, jos ”tieteellisten innovaatioiden kannalta haitallinen ideologia” korvattaisiin ”paremmalla yliopistomallilla” (*Acatiimi* 8/2015). Kommentti ottaa kantaa etenkin yliopistojen profiloitumistavoitteisiin: Mäntysaaren mukaan yliopistolaitosta sellutehtaan lailla järjestelävän elinkeinoelämän kammoamat ”päällekkäisyydet” ja ”pirstaleisuus” tarkoittavat keskinäistä kilpailua tuloksista. Ratkaisuksi tarjottu ”keskittäminen” tarkoittaa kilpailun poistamista, mikä taas tappaa innovatiivisuuden. Tällainen yrityslogiikka esitetään siis yliopistoon sopimattomaksi: yliopisto ei toimi samoin kuin sellutehdas.

²⁷ Poikkeuksen tekee numerossa 2/2015 julkaistu Professoriliiton puheenjohtajaksi tuolloin valitun Kaarlo Hämerin haastattelu, jossa hän kommentoi profiloitumistavoitteita ja niiden tekotapoja. Hämeri totesi haastattelussa painoaloja voitavan muuttaa rajujen keinojen sijaan ”rauhanomaisemmankin tien” kautta. ”– Se vaihtoehto olisi yliopistojen pitkäjänteiseen toimintamalliin sopivampi: sisäistä profiloitua voisi tehdä professorien eläköitymisten myötä. Jokainen rekrytointi pitää nähdä osana profiloitumista.” (*Acatiimi* 2/2015.)

²⁸ Vaikka suhtautuminen rahoitusmalliin on *Acatiimin* aineistossa voittopuolisesti kriittistä, todettakoon, että vuonna 2013 voimaan tullut malli sai myös kiitosta. Numerossa 9/2011 *Acatiimin* jutussa kerrottiin Korkeakoulujen ja tiedelaitosten johdon seminaarista, jossa vuonna 2013 voimaan tulevan rahoitusmallin uudistusta esiteltiin. Mallia seminaarissa kommentoinut silloinen Suomen yliopistot UNIFIn puheenjohtaja ja Oulun yliopiston rehtori Lauri Lajunen ”ei oikein löytänyt siitä moitteen sijaa. Työryhmässä olikin vahva yliopistojohdon edustus”. Lajunen mukaan ”mallia suurempi huoli on se, mikä on kehys ja kuinka paljon on jaettavaa”, toivoen, että opetusministeri pitää puolensa kehysratkaisuissa” (*Acatiimi* 9/2011).

Suuruuden ekonomian oletetaan toimivan yliopistosektorilla niin kuin sellutehtaassakin: koska isompi kone tuottaa sellutehtaassa enemmän tavaraa pienemmällä porukalla, yliopistojen pienet koneet pitää ajaa alas. Täydellisimmillään tämä kehitys johtaisi siihen, että jokaisella jäljelle jääneistä yliopistoista olisi oma pikku monopolinsa. OKM ja elinkeinoelämä voisivat sitten rahoittajina päättää, mitä tutkitaan. (*Acatiimi* 8/2015.)

Elinkeinoelämästä lainattujen elementtien tuomista yliopistoihin on vastustettu ankarasti. Vastustukselle voi paikantaa kaksi syytä: vahvan akateemisen autonomian tradition ja yliopistojen erityisyyden organisaationa. Julkisoikeudelliset yliopistot ovat olleet eräänlaisia valtioita valtiossa. Sisäisistä asioista on päätetty yliopiston hallintoelimissä, jotka ovat koostuneet vaaleilla valituista henkilöstön jäsenistä ja opiskelijoista. Vallankäytöstä ovat vastanneet siis esimerkiksi konsistorit, kollegiot ja tiedekuntaneuvostot. (Kuusela et al. 2019, 5.) Taloudellis-hallinnollisen itsenäisyyden ja autonomian tarkoituksena on ollut tieteenharjoittamisen riippumattomuuden turvaaminen poliittisista, yhteiskunnallisista ja taloudellisista paineista – eli tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus. (Kuusela et al. 2019, 5.) Yliopistolla on myös organisaation omat erityispiirteensä, jotka tekevät sen hallinnasta monimutkaista. Henkilöstö on usein sitoutuneempi omaan tieteenalaansa kuin yliopistoon, jossa työskentelee. Eri tieteenaloilla on omat arvonsa, kulttuurinsa, perinteensä, norminsa ja kontrollimenetelmänsä. (Kankaanpää 2013, 19.) Yliopistoissa ammatillinen tai akateeminen auktoriteetti perustuu tiedolle, hallinnollinen auktoriteetti valtion antamalle viralliselle valtuutukselle. Siten ammatillinen auktoriteetti tulee tosiasiallisesti organisaation alemmalta tasolta, ei ylhäältä päin. Amerikkalaista korkeakoulututkija Burton Clarkea siteeraava Jenni Kankaanpää (2013, 19) onkin todennut yliopistojen erityislaatuisuudesta seuraavan sen, että muista organisaatioista, esimerkiksi yksityiseltä sektorilta tuotavat yritysmäiset toimintatavat eivät sovi sellaisenaan yliopistoon. Siksi yliopistojen toimintaa ei ole kannattavaa vertailla yrityksiin, eikä korkeakoulujärjestelmän talousjärjestelmän toimintaan tai päinvastoin (Kankaanpää 2013, 19). Tästä ajattelutavasta voi tunnistaa sääntelyä karttavan inspiraation maailman logiikkaa, mutta myös traditioon ja perinteisiin nojaavan kodin maailman argumentaatiota: yliopistot ovat tottuneet toimimaan tietyllä tavalla, ja näin olisi syytä toimia jatkossakin.

Petri Mäntysaaren mukaan yksityiskohtainen ohjaus ja pirstaleisuuden poistaminen on johtanut täysin päinvastaisiin tuloksiin kuin mitä mallilta on toivottu. Toimenpiteillä on saatu “parempia lukemia”, muttei laadun ja kansainvälisyyden tosiallista paranemista. Malli toteuttaa siis sille annettuja tavoitteita vain näennäisesti, ei sisällöllisesti.

Julkaisuja koskevien kvantitatiivisten mittareiden tarkoituksena on saattanut olla Suomen yliopistosektorin kansainvälistäminen, tutkimuksen laadun nostaminen ja sen näkyvyyden parantaminen. Tuloksena on kuitenkin ollut, että yliopiston johto on rahoituksen maksimoimiseksi keskittynyt vääntämään mittareita oikeaan asentoon. OKM saa aikaan parempia lukemia, mutta tutkimuksen taso ja Suomen yliopistosektorin kansainvälinen profiili eivät nouse. (*Acatiimi* 8/2015.)

Väite nykymuotoisen rahoitusmallin liian voimakkaasta ohjaavasta vaikutuksesta on yksi *Acatiimin* aineiston toistuvista teemoista. Yliopistojen katsotaan kehittävän toimintaansa mallin mittareiden mukaan ja optimoivansa sillä rahoituksen saamisen.²⁹ Esimerkiksi laadun, vaikuttavuuden tai kansainvälisyyden tavoitteiden edistämistä ei sinänsä vastusteta, vaan vastustus kohdistuu siihen, kuinka ne ministeriön toimesta ymmärretään: lukuina mittareissa. Todellinen laatu tai kansainvälisyys ei siis ilmene vain rahoituskriteereihin vastaamisena.

Toistuva muutosvaatimus koskee mallin liian kovana pidettyä tulospainotteisuutta. Tuloksellisuuden kritiikki nousee vapautta ja luovaa voimaa korostavasta inspiraation maailmasta, jonka vuoksi rahan sitomisen tehtyyn tulokseen katsotaan rajoittavan merkittävästi yliopistojen mahdollisuutta määrittää tekemisiään itse. Esimerkiksi Tieteentekijöiden liiton silloinen puheenjohtaja Petri Koikkalainen totesi numeron 7/2018 pääkirjoituksessa suomalaisen rahoitusmallin olevan kansainvälisesti poikkeuksellisen tulos- ja kilpailukeskeinen. Tämän seurauksena yliopistot ovat myös poikkeuksellisen tiukasti ministeriön hallinnassa. Siksi yliopistoissa kiinnitetään liikaa huomiota ministeriöiden asettamien toiveiden toteuttamiseen. Koikkalaisen mukaan “tämä on ehkä tulossidonnaisen ”alihankkijamallin” pirullisin ominaisuus. (*Acatiimi* 7/2018.)

Tulospainotteisuus kytkeytyy erääseen merkittävään näkökulmaeroon muistioiden ja lehtitekstien välillä. Vaikka muistioissa kuvaillaan ministeriön yliopistoihin kohdistamaa ohjausta ja nimetään keskeiset korkeakoulu- ja tiedepolitiikan tavoitteet, muistiot muistuttavat myös yliopistojen kasvaneesta autonomiasta. *Acatiimin* aineistossa käsitykseen yliopistojen autonomisuudesta ja etenkin sen edistämiseen suhtaudutaan hyvin epäillen³⁰. Ministeriö kuvataan “tilaajaksi”, jolle yliopistot tuottavat sen haluamia suorituksia.

²⁹ *Acatiimin* aineistosta löytyy myös tämän huolen vastaamista. Numerossa 8/2018 OKM:n kansliapäällikkö Anita Lehikoinen kommentoi Yliopistopäivillä professori Janne Saarikiven pitämää kriittistä puheenvuoroa. Lehikoinen totesi, että “sivistysyliopisto on se, mitä yliopistolaki takaa. Tieteen uutta luova voima on kestävässä tavoitteena. Myös rahoitusmalli lähtee siitä, mitä yliopistolaissa sanotaan”. Koska mallin laadinnassa noudatetaan lakia, sivistys on suojassa. Lehikoinen kiisti myös yliopistojen tavoitteen maksimoida rahoitus vetoamalla rehtorien etiikkaan: “Usein sanotaan, että mittarit johtavat manipulointiin ja siihen, että yliopiston johdossa pyritään saamaan isoin rahapotti. En mitenkään usko, että meillä olisi näin huono etiikka. Lisäksi raamit on päätetty yliopistolaitosten kanssa. Rahanjakoon täytyy olla joitain läpinäkyviä ja oikeudenmukaisia mittareita.” (*Acatiimi* 8/2018.)

³⁰ Tällekin on poikkeuksensa. Vuonna 2012 Professoriliiton ja Tieteentekijöiden liiton kevätseminaarissa puhunut Suomen yliopistot UNIFI ry:n silloinen puheenjohtaja ja Tampereen yliopiston rehtori Kaija Holli katsoi, että “yliopistojen ohjaus on muuttunut strategisempaan suuntaan eikä mikromanageeraus näy niin paljon kuin ennen. – Raha on aika hyvä ohjaaja, ei me siitä mihinkään päästä”. Utta mallia Holli piti aiempaa läpinäkyvämpänä, mutta myös “toimintaa ohjaavampana”. (*Acatiimi* 4/2012.)

Acatiimin numerossa 9/2013 kerrottiin OAJ:n ja Yliopistojen opetusalan liiton järjestämistä Yliopistopäivistä. Tapahtumassa puhunut Taideyliopiston silloinen rehtori Tiina Rosenberg kertoi osallistuvansa säännöllisesti rehtoreiden tapaamisiin. Kertaakaan hän ei ollut näissä tapaamisissa ollut kuullut puhuttavan kriittisestä ajattelusta. Sen sijaan kollega oli väitöskirjoista puhuessaan käyttänyt termiä “tuote”. Myös yliopistojen autonomiaa Rosenberg piti “täydellisenä näennäisyytenä”.

– Kukaan ei satsaa enää mihinkään arkaluonteisiin asioihin. Numeromania on vallalla. Kaikki mitä ei voi löydä numeroiksi, ei ole mitään. Korkeakoulupolitiikan uudet muskelit ovat erilaiset tilastot: korkeat numerot ovat hyviä tuloksia, matalat huonoja. (*Acatiimi* 9/2013.)

Numeron 7/2018 pääkirjoituksessa Petri Koikkalainen kuvaa vertauskuvallisesti yliopistojen ja ministeriön suhdetta yrityksen ja yhden suurasiakkaan suhteena. Yrityksen tuloista noin kaksi kolmasosaa antava asiakas muuttaa tilauksiaan, toivoo välillä määrällisesti enemmän tai vähemmän, haluaakin välillä tuotteiltaan aivan toisenlaisia ominaisuuksia. Koska yritys on asiakkaastaan riippuvainen eikä sillä ole mahdollista löytää vaihtoehtoja kysyntää muualta, se tekee niin kuin tilataan: uusii tuotantolinjojaan, siirtelee henkilöstöä linjalta toiselle. Näin toimii tulosohjaukseen perustuva rahoitusmalli, Koikkalainen toteaa.

Mallin puolustajat väittävät, ettei se vaaranna yliopistojen autonomiaa, koska rahoitusmalli on vain rahanjakomalli. Kun raha on jaettu, saavat yliopistot täysin vapaasti päättää, kuinka ne sen käyttävät. Näin voi olla, mutta jos toiminnan tuloksena syntyy jotain muuta kuin tilaajan määrittelemiä suoritteita, ei yliopisto saa siitä ministeriöltä senttiäkään. Lisäksi maan toistakymmentä muuta yliopistoa tuottavat samoja suoritteita ja tekevät kaikkensa kasvattaakseen osuuttaan niiden muodostamasta tulovirrasta. Näissä oloissa on tekopyhää olettaa, että yliopistojen johto voisi ylittää rahoitusmallin kahleet ja silti menestyä taloudellisesti. (*Acatiimi* 7/2018.)

Acatiimin aineistossa työryhmämuistioissa tarjottu autonomiapuhe näyttäytyy tyhjänä, sillä rahoitusmallin ei katsota tulospainotteisuuden vuoksi mahdollistavan “todellista” autonomiaa. Aineistossa katsotaan, että vaikka yliopistoilla on mahdollisuus jakaa rahansa sisäisesti haluamallaan tavalla, ne “tuottavat” lopulta sitä, mistä rahaa mallin mukaan saa – eli siis myyvät sitä, mistä maksetaan. Muunlainen toiminta näyttäytyy taloudellisesti mielettömänä. Tulosohjauksen ja suoritusmittausten vaikutusta henkilökunnan työhön tutkinut Kirsi-Maria Kallio havaitsikin väitöskirjassaan (2014), että vaikka yliopistoilla on mahdollisuus organisoida sisäinen rahanjako siten kuin ne itse haluavat, käytännössä ministeriön rahanjakomalli on siirretty lähes suoraan yliopistojen, tiedekuntien ja jopa yksittäisten työntekijöiden ohjauksen tasolle arvioinnin ja mittaamisen osalta. (Kallio 2014, 131.) Siksi rahoitusmallilla on mahdollisuus linjata yliopistojen ja tiedekuntien toimintaa ja sen suuntaa hyvin voimakkaasti.

Vaikka *Acatiimin* aineistossa vahvaa sääntelyä vastustava inspiraation maailma on yleensä vallalla, kiinnostavasti juuri autonomiapuheessa perustelu on selvästi talousperäinen ja teollisuuden maailman logiikan mukainen. Autonomiapuheessa yliopiston ja ministeriön välinen suhde käsitteellistetään asiakkaan ja yrityksen väliseksi suhteeksi, jolloin yliopiston rooliksi jää tilaajan toiveiden täyttäminen. Muunlainen toiminta olisi toimimista yliopiston omien rahallisten etujen vastaisesti. Se, että yliopisto ylittäisi ”rahoitusmallin kahleet” ja silti menestyisi taloudellisesti, on tämän perustelun mukaan käytännössä mahdotonta. Aineiston argumenteissa ei siis uskota siihen, että yliopistot muuttaisivat toimintatapojaan, jollei siitä makseta. Jos yliopistot haluavat varmistaa rahoituksen riittävyyden, niillä ei ole siis käytännössä muuta mahdollisuutta kuin toimia ministeriön toiveiden mukaan. Vastuu ja muutospaine on siis ministeriöllä: yliopistot tekevät vain sen, mitä niiltä mallin perusteella tilataan, joten tilaajan pitäisi ymmärtää tehdä muutos toimintatavoissaan.

6.2. *Acatiimin* uhkapuhe: kilpailu tuhoaa tehokkuuden

Siinä missä muistioissa merkittävä uhkapuheen lähde on julkisen talouden tilassa, *Acatiimin* aineistossa uhkaa aiheuttaa kilpailu ja sen rooliin yliopistojen rahoituksessa. Useassa aineiston tekstissä katsotaan yliopiston nykyisen rahoitusjärjestelmän vaikuttavan kielteisesti tieteen edellytyksiin ja jopa tutkimuksen laatuun. Käsillä on Boltanskin ja Thévenot’n teorisoima (2006, 2011) kriittinen hetki: jonkin täytyy muuttua, nyt mitta on tullut täyteen.

Numerossa 2/2016 Tieteentekijöiden liiton silloinen puheenjohtaja Petri Koikkalainen kommentoi pääkirjoituksessaan tutkimusrahoituksen kilpailullisuutta. Koikkalaisen mukaan tutkijoiden on tällä hetkellä ”pakko hakea” ulkopuolista tutkimusrahoitusta, jonka vuoksi rahoituksen myöntöprosentit pienevät ja moni hyväkin hakija saa kielteisen päätöksen. Malli itsessään ruokkii hakurulettia, joka vie yliopistojen henkilöstöltä aikaa tehdä varsinaista työtään, eli tutkia ja opettaa.

Nykyinen tuska turhasta ja turhauttavasta työstä sekä ”norminpurun” tarpeesta viittaa siihen, että rahoitusjärjestelmä kokonaisuutena hukkaa resursseja. [- -] Työaikaa käytetään yhä enemmän rahoituksen varmistamiseen toisilta valtionrahoituksen momenteilta sen sijaan, että tutkittaisiin, opetettaisiin tai vaikutettaisiin. (*Acatiimi* 2/2016.)

Sirpaleinen rahoitus pirstoo työtä, ja niukkuuden ja moninkertaisten kannusteiden yhdistelmä aiheuttaa Koikkalaisen mukaan hakuysteriaa ja pettymyksiä. Työaikaa kuluu koko ajan enemmän rahoituksen varmistamiseen, sen sijaan, että se käytettäisiin yliopistojen tehtäviin. Sen sijaan

tutkimushallinto vain kasvaa entisestään. (*Acatiimi* 2/2016.) Koikkalaisen mukaan kotimainen kilpailtu rahoitus voisi olla jo tarpeeksi hyvä palkinto sinänsä, ilman että hakupainetta kasvatettaisiin lisää rahoitusmallin lisävivulla. (*Acatiimi* 2/2016)

Aineistossa toistuu ajatus rahoitusjärjestelmän aiheuttamasta hakemispakosta, jolla esitetään olevan yleisesti työn tehokkuutta merkittävästi vähentävä vaikutus. Näin totesivat esimerkiksi professori Erkki Karvonen ja Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan silloinen dekaani Arto Mustajoki Helsingin Kirjamesujen Tiedetorilla käydyssä keskustelussa.

Tutkimusryhmien johtajat syystäkin kokevat kaiken aikansa kuluvan, julkaisujen kirjoittamisen ohella, raha-anomusten laatimiseen.

— Suomeen rantautui 90-luvun alussa oppi siitä, että "kilpailtu raha on paremmassa käytössä", ja se oli pitkään ainoa oppi, kertoi Mustajoki. Nyt tästä periaatteesta on tingitty jonkin verran, koska yliopistojen oma eli kaikkein vapain raha on vähentynyt suhteessa ulkopuoliseen, ja rahoituslähteiden kesken on haettu tasapainoa.

— Suomen Akatemian joissain hauissa vain joka kymmenes hakemus saa rahoituksen. Tällöin suurin osa hakijoista on tehnyt turhaa työtä, vaikka hakemusta voisikin käyttää pohjana seuraavalla hakukierroksella. Tämä on sekä tutkijoiden työn haaskausta että kansantaloudellista tuhlausta, painottivat molemmat professorit. (*Acatiimi* 9/2014.)

Kilpailullisuutta koskeva uhkapuhe vetoaa henkilöstön haluun tehdä työtään rauhassa. Argumentin mukaan yliopistot mielellään tekisivät niille annetut työtehtävät, jos se olisi rahoituksen kannalta suinkin mahdollista. Tässä valossa rahoitusmallin vaikutus näyttäytyy yliopistojen tehokkuutta ja suorituskykyä haittaavana tekijänä. Nykymuotoinen malli sille annettujen tavoitteiden vastaisesti hukkaa resursseja ja kasvattaa hallinnoinnin tarvetta. Näin muistioissa esitettyä tehokkuuden vaadetta itse asiassa vastustetaan juuri teollisuuden maailman tehokkuuden perustelulla – tehokkuuden vastustamisessa siis käytetään perusteluna tehokkuuden kieltä.

Kilpailun kielteisestä vaikutuksesta tieteentekoon kirjoitti myös yliopistonlehtori Seija Jalagin numerossa 2/2017 ilmestyneessä kolumnissa. Tekstissään Jalagin totesi pitävänsä yliopistojen toimintakulttuuria sairaana – tapa työskennellä toi hänen mieleensä 1800- ja 1900-luvun lähetystyössä ja muissa uskonnollisissa yhteisöissä koetun luottamuksen ihmisten kutsumukseen, sitoutumiseen ja uhrautumiseen, sillä päämäärän ajateltiin olevan niin erityinen ja ylevä. Ylevästä päämäärästä seurasi se, että työntekijän piti olla aina valmiudessa. Jaksamisessa tai motivaatiossa todetut ongelmat voi taas aina palauttaa yksilön omiksi ongelmiksi. (*Acatiimi* 2/2017.) Sen sijaan että yliopistojen toimintakulttuuria olisi parannettu, ratkaisuksi on otettu "raivoisa kilpailu". Kilpailun on markkinoiden maailman logiikan mukaisesti perusteltu olevan paras tapa varmistua laadusta: kun samaa paikkaa hakevia on monia, sitä suuremmalla todennäköisyydellä parhaat myös palkitaan joko

rahoituksella tai työpaikalla. Jalagin mukaan kilpailulla ei kuitenkaan saavuteta haluttuja tuloksia, vaan sillä on ollut vain kielteisiä vaikutuksia tieteeseen. Myös tulevaisuuskuva on synkkä: kilpailun seurauksena tieteen rohkeat avaukset jäävät syntymättä.

Tämänhetkinen aivovuoto ulkomaille osoittaakin, että pelkällä kilpailulla laatu ei kotimaassa parane. Voi käydä kuten australialainen professori emeritus Richard Robison totesi: Nuoret tutkijat julkaisevat yhä enemmän mutta tyytyvät turvallisiin ja konservatiivisiin teemoihin, jotta varmistavat rahoituksen ja pätkätyösuhteet. Uutta ja rohkeaa ei synny. Siinä on innovaatiohanakoille miettimistä. Korjausliikkeestä tulee pitkä ja kallis. (*Acatiimi* 2/2017.)

Paradoksaalisesti laadun nostamiseksi luodulla kilpailulla ei saada sitä, mitä yliopistoilta haluttiin: jotain uutta, jotain rohkeaa, uusia innovaatioita. Tämä perustelu taas pohjautuu inspiraation maailmaan: jos halutaan uutta ja luovaa, sitä ei saada liiallisella säätelyllä ja ylipäänsä pakolla.

Väitteelle löytyy tukea Otto Aurasen väitöstutkimuksesta (2014).³¹ Väitöskirjassaan kilpailun rahoituksen, politiikkaohjauksen ja mikrotason tekijöiden vaikutusta yliopistotutkimuksen tuloksellisuuteen selvittäneen Aurasen tuloksena oli, ettei kilpailulla ja markkinamekanismeja painottavalla ohjausmallilla ole yksiselitteistä tuloksellisuutta nostavaa vaikutusta. Kansallisen tason analyysin perusteella jopa näyttää, että yliopistojärjestelmien tuloksellisuus voi olla korkealla tasolla ja jopa parantua aiemmasta, vaikkei rahoitusympäristö olisi kovin kilpailullinen tai valtiovallan ohjaus olisi markkinamekanismeihin perustuvaa. (Auranen 2014, 101.) Yliopistotasolla tehty analyysi viittaa siihen, että kilpailtu rahoitus on jopa verrattain tehoton keino tuloksellisuuden kohentamiseen (Auranen 2014, 101).

Leena Koski on todennut (1996, 194) uudessa, tulosjohtamisen määrittämässä akateemisessa maailmassa kilpailun kiristämisestä tulleen yliopistojen toiminnan strateginen väline. Yliopistot kilpailevat opiskelijoista, tutkijat ja tutkimusryhmät rahoituksesta ja tulostensa merkittävyydestä, opiskelijat opiskelupaikoista. Kosken mukaan kilpailu maineen ja kunnian saamiseksi on yksi yliopiston traditionaalisista järjestyksistä. Traditio vahvistuu, kun arviointi, kilpailu ja yksilö määrittyvät yliopiston hyvyyden, arvon ja rahallisen tuen perusteiksi, ja kun ne samalla määrittävät huippujen erottumisen tavallisesta massasta. (emt., 1996, 194.) Kosken mukaan yliopistokeskustelussa vallitsee samanlainen kyseenalaistamaton usko kilpailun laatua nostavaan ja hintaa laskevaan vaikutukseen kuin kilpailukapitalismin yleisissä markkinakoneissa. (emt., 194.)

³¹ Aurasen tutkimustuloksia itse asiassa referoidaan *Acatiimin* numerossa 5/2014. Haastattelussa hän kertoo, että vaikka rahoituksesta on tullut Suomessakin kilpailullisempaa, ei kilpailua lisäämällä ei kuitenkaan voi riittävästi vaikuttaa niihin tekijöihin, joita korkeatasoinen ja tuloksellinen tutkimustoiminta edellyttää. Tuloksellisuutta nostaa Aurasen mukaan esimerkiksi tutkijoiden motivaation korkea taso. (*Acatiimi* 5/2014.)

Acatiimin aineistossa usko kilpailullisuuteen ei ole kuitenkaan vahva, vaan sitä käytetään myös yhtenä rahoitusmallia koskevan uhkapuheen tuottajana ja mallille annettujen vaatimusten vastustajana.

Kahdessa aiemmassa alaluvussa esitin, että nykymuotoisen rahoitusmallin katsotaan *Acatiimin* aineistossa johtavan monenlaisiin kielteisiin seurauksiin. Merkittävä uhkapuheen lähde on yliopistojen kilpailukulttuuri, jonka katsotaan kasvattavan tehottomuutta ja vähentävän uuden luomista. Uhkapuheesta voi tunnistaa inspiraation maailman logiikkaa, mutta myös teollisuuden maailman argumentteja. Yleiskuvan muodostamisen jälkeen siirryn käsittelemään rahoitusmallille annettujen tavoitteiden reagointia.

6.3 Vain sitä saa, mitä mitataan – laadun oikeutukset

Laadun kehittämisen vaatimukseen vastataan *Acatiimin* aineistossa etenkin kommentoimalla jatkuvaa mittaamista. Jotta laadun voi määritellä tulostavoitteeksi ja sille voi laskea hinnan, se vaatii tiedeyhteisön kollektiivisia toimia, arviointia. (Koski 1996, 185.) Mittaamiseen suhtaudutaan *Acatiimin* aineistossa hieman ristiriitaisesti. Toisaalta tunnustetaan, että mittaaminen ja etenkin arviointi on jossain muodossa kuulunut tieteeseen aina (Treuthardt 2004, 149). Oletus kuitenkin on, että into mitata on kasvanut jatkuvasti, ja nyt eletään jonkinlaista erityisen “mittaushurmoksen” aikaa. Aineistosta erottuu kolme keskeistä huolta koskien laadun kehittämistä ja sen vaikutuksia: ensimmäinen koskee laadun arviointia ja mittaamista ylipäänsä, toinen koulutuksen laadun mittaamista, kolmas eri tieteenalojen tasavertaista kohtelua.

Laadun arviointi ja mittaamiskulttuuri

Vaikka mittari on teollisuuden maailman väline, mittaaminen kytkeytyy hieman eri painotuksilla myös markkinoiden ja maineen maailmoihin. Markkinoiden maailmassa arvo nousee menestymisessä kilpailussa ja kilpakumppaneiden selättämisestä, maineen maailmassa taas siitä, millainen muiden mielikuva itsestä on. Mittari mittaa pärjäämistä, sijoittumista ja menestystä, ja sitä voi käyttää myös maineen kasvattamisessa.

Yliopistomaailmassa maineen maailman tärkeimpiä legitimoivia testejä ovat yliopistotasolla rankingit ja henkilötasolla tutkijoiden tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta mittaavat työkalut, kuten h-

indeksi³². Ranking-listauksilla yliopistot asetetaan paremmuusjärjestykseen tiettyjen kriteerien perusteella³³ (Karvonen et al. 2014, 122). Rankingissa menestymistä seurataan niin akateemisessa yhteisössä kuin mediassakin. Uutisoinnissa ranking-listalla pärjääminen noteerataan “parhaiden joukkoon” nousemisena. Esimerkiksi *Aamulehti* (6.9.2016) otsikoi tamperelaisten yliopistojen menestymisen Quacurelli Symonds World University Rankings (QS) -listauksessa näin: “*Parhaat yliopistot listattiin: TTY Suomen neljänneksi paras, Tampereen yliopisto jäi listan pohjille*”.

Vaikka ranking-menestys ei vaikuta suomalaisessa rahoitusmallissa rahan jakamiseen, se on yhteydessä aineistossa ilmenevään mittaamisesta käytävään kriittiseen keskusteluun. Oulun yliopiston informaatiotutkimuksen ja viestinnän professori Erkki Karvonen kirjoitti *Acatiimin* numerossa 1/2013 julkaistussa yliopistojen mittaamiskulttuuria käsittelevässä artikkelissa, millaisia vaikutuksia rankingien käyttöön ottamisella on ollut ja voi olla jatkossakin. Karvosen mukaan “yliopistoissa käy pauke, kun niitä remontoidaan julkaisutehtaiksi”. (*Acatiimi* 1/2013.) Syy löytyy yliopistojen kilpailukykyä mittaavista rankingeista. Niiden vuoksi yliopistot halutaan Karvosen mukaan muuttaa “tehokkaiksi tuotantolaitoksiksi”, jotka “suoltavat sitä mitä mitataan ja arvostetaan: kansainvälisiä artikkeleita”. Samalla käsitys yliopiston tehtävistä kapeutuu ja yhteiskunnallinen palvelutehtävä jää palkitsematta, suomen kieli häviää niin opetuksesta kuin tutkimukseksi. (*Acatiimi* 1/2013.) Yliopistolaitos muuttuu siis mittaamisen mukaiseksi. Argumentti on taas inspiraation maailman logiikan mukainen – yliopiston ulkopuolelta tuleva mittaaminen ja arviointi muuttaa niitä koneiden tai tehtaiden kaltaisiksi, kadottaen alkuperäisen ominaisuuden.

Karvosen havainnot perustuvat Dublin Institute of Technology’ssa korkeakoulupolitiikan tutkimusyksikköä johtavan Ellen Hazelkornin huomioihin. Hazelkorn on todennut, että yliopistorankingit ovat jatkuvasti kasvavan pakkomielteen kohteena (2011, 4), maailmanlaajuisen “huippututkimuskamppailun” manifestaatio, ja niitä käytetään niin yksittäisten yliopistojen statuksen, laadun ja suorituskyvyn kuin globaalien kilpailukyvyn arviointiin (Hazelkorn 2011, 4; Karvonen et al. 2014, 125). Rankingit ovat saaneet yliopistot muotoutumaan ja muokkaamaan tuotantoaan mittareihin passaaviksi: tutkimuksessa on kannustettu esimerkiksi lisäämään julkaisujen tuotantoa ja viittausten määrää, julkaisemaan englanninkielissä julkaisuissa ja palkitsemaan

³² Professori Jorge E. Hirschin kehittämä h-indeksi kuvaa tutkijan kumulatiivista tuloksellisuutta. Luku määrittyy tutkijan julkaisujen lukumäärän ja julkaisujen saamien viittausten lukumäärän mukaan. Mitä suurempi siis h-indeksi on, sitä enemmän tutkijalla on paljon viittauksia saaneita julkaisuja. (Karvonen et al. 2014, 150.)

³³ Eri vertailuissa painotetaan eri asioita: esimerkiksi Academic Ranking of World Universities (ARWU, tuttavallisemmin “Shanghain lista”) mittaa tutkimuksen tuloksellisuutta kuudella kriteerillä, kun taas Times Higher Education -lehden julkaisema vertailu (THE) mittaa yliopistoja kolmella indikaattorilla, jotka jakautuvat viiteen ryhmään: opetus, tutkimuksen määrä, rahoitus ja maine, tutkimuksen akateeminen vaikuttavuus, viittaukset, teollisuudelta saadut tulot ja opiskelijoiden, henkilökunnan ja tutkimuksen kansainvälisyys. (Karvonen et al. 2014, 123–124.)

henkilöstöä korkean viittausmäärän julkaisuissa ja lakkauttamaan ohjelmia, jotka vaikuttavat kielteisesti tulokseen. (emt., 192–193.) Näin mittaaminen on vaikuttanut yliopistojen perustehtäviin, opetukseen ja tutkimukseen, ja siten todellisuuden muovautumiseen. (Karvonen et al. 2014, 125.) Yliopistovertailujen yhtenä lähtökohtana oli tutkinnosta maksavien opiskelijoiden palveleminen: kun opiskelumaksut jatkuvasti kasvoivat etenkin Yhdysvaltojen eliittiyliopistoissa, oli potentiaalisen opiskelijan tiedettävä, mistä hän oikein maksaisi. (emt., 121–122.) Nyt rankingeja käytetään opiskelupaikkoja hakevien tiedontarpeen täyttämisen ohella myös paljon muuhun: yliopistot käyttävät niitä oman ja muiden suoriutumisen vertailuun, yhteistyökumppaneiden löytämiseen ja tunnistamiseen, työnantajat valmistuneiden opiskelijoiden arviointiin *alma materin* ominaisuuksien perusteella, poliitikot korkeakoulujen suoriutumisen arviointiin. (emt., 122–123.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan entinen puheenjohtaja Kirsi Varantola kirjoittikin numerossa 2/2014 *Acatiimin* mielipidepalstalla, kuinka “[m]ittausinnon seuraamukset alkavat myös pelottaa”. Varantolan pelkona oli muiden kuin englanninkielisten tekstien ja humanististen ja yhteiskuntatieteiden aseman heikentyminen. Syynä on niiden sopimattomuus mittareihin: “Vallitsevia mittauskriteereitä on vaikeaa soveltaa niihin ja niinpä ne helposti jätetään laskuista pois. Ovatko ne edes oikeaa tiedettä?” Varantolan mukaan mallilla on suuri merkitys kansainvälisten vertaisarvioitujen julkaisujen määrällä, ja kotimaisia julkaisuja “ei käytännössä oteta huomioon”: “Mitä onkaan tapahtumassa suomen kielelle sivistys- ja tiedekielenä? Sen rinnalla kysymys siitä, kumpi on oikein – on alkanut harmittaa vai harmittamaan – on aika triviaali, kuten suomen kielen vaalijatkin ovat julkisuudessa todenneet”. (*Acatiimi* 2/2014.) Mittaamisen katsotaan siis hävittävän tieteenteosta moninaisuutta, jopa vähentävän uskoa tiettyjen julkaisujen tieteellisyyteen.

Aineistossa laadun mittaamista ja arviointia koskevista teksteistä voi tunnistaa taas yhdenlaista uhkapuhetta. Pelkona ei ole taloudellinen tai tieteen tason romahdus, vaan uhkana ovat haitalliset muutokset tieteen teolle. Kansainvälisten artikkeleiden painoarvon nostaminen uhkaa suomen kielen asemaa julkaisukielenä, vertaisarvioimattomien julkaisujen vähäisempi painoarvo taas uhkaa vähentää tutkijoiden halua osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun yleistajuisia artikkeleita kirjoittamalla. Vaikka “mittaamishurmoksen” kritiikki noudattaa inspiraation maailman logiikkaa, argumenteista voi tunnistaa myös jatkuvuutta ja traditiota korostavan kodin maailman oikeuttamista. Mittaamiskäytännöt tulevat yliopistojen ulkopuolelta ja muuttavat niiden toimintaa niille vieraaseen “tehdasmaiseen” muotoon. Esimerkiksi yliopistojen muuttumisen hahmottaminen “julkaisutehtaiksi” luo mielikuvaa uuden tiedon luomisen muuttamista liukuihinmaiseksi.

Toinen laadun mittaamista koskeva keskeinen huoli kohdistuu koulutuksen laadun mittaamiseen ja siihen, huomioiko rahoitusmallin mittaristo oikeita asioita. Esimerkiksi numeron 1/2012 pääkirjoituksessa Yliopistojen opetusalan liiton silloinen puheenjohtaja Tuula Hirvonen piti vuonna 2013 käyttöön otetun rahoitusmallin tärkeimpänä korjauskohtana koulutuksen laadullisten kriteereiden sisällyttämistä malliin. Silti Hirvonen ei ollut varma siitä, oliko valittu juuri oikeat mittarit: niin 55 opintopisteen suorittaneiden määrän ja opiskelijapalautteen käyttäminen vaativat Hirvosen mukaan tarkkaa seuranta. Opetuksen laadun mittaamisessa paras mittaustapa olisi hänen mukaansa opiskelija–opettaja -suhdeluku, ja opetushenkilökunnan kannalta puhe luotettavien kansallisten mittareiden puuttumisesta kuulostaa vain verukkeelta. (*Acatiimi* 1/2012.)

55 opintopistettä suorittaneiden määrän sisällyttäminen yhdeksi laatuksiteeriksi ei saanut kiitosta myöskään opiskelijoilta. Vuonna 2011 Korkeakoulujen ja tiedelaitosten johdon seminaariin osallistunut yliopisto-opiskelijoita edustava Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) näki, että suorittaneiden määrän sisällytys laatuksiteeriksi tuli tosiasiallisesti taloudesta. Laadullisesta mittarista voisi tosiasiallisesti tulla laatua alentava rahoitustekijä.

SYL:n puheenjohtaja Katri Korolainen-Virkajärvi piti rahoitusmallin valmistelua hieman paavillisena ja kyseenalaisti valmisteluprosessin demokraattisuutta. 55 opintopisteen suorittaneiden ottamisessa laatuksiteeriksi hän näki valtiovarainministeriön vaateet. — Toivottavasti tämä ei tee yliopistoista banaanivaltioita eikä johda riman laskuun ja tutkintotehtailuun, hän tähdensi. (*Acatiimi* 9/2011.)

Muutamaa numeroa myöhemmin *Acatiimin* julkaisijatahot kommentoivat uutisartikkelissa pitävänsä opiskelijapalautteen sisällyttämistä vuonna 2013 käyttöön tulevan mallin rahoituskriteeriksi riittämättömäksi tavaksi mitata laatua. Sen rinnalle tarvittaisiin opetuksen kansallista ja kansainvälistä laadun arviointia. 55 opintopisteen kohdalla huolta aiheuttaa se, joutuuko yliopisto kantamaan vastuun siitä, ettei opiskelija itse edistä opintojaan tarpeeksi.

Myös 55 opintopisteestä saatava rahoitusosuus korostuu liittojen mukaan liaksi. — Tämän ohjausvaikutusta on seurattava. Tiukassa rahoitustilanteessa saattaa käydä niin, että seuraukset ovatkin päinvastaisia kuin rahoitusmallin tavoitteena oleva laadun parantaminen, YLL tähdentää. — Yliopistot ovat jo tehneet voitavansa opiskelijoiden opintojen sujuvoittamiseksi, mutta ne eivät voi kantaa sitä vastuuta, joka opiskelijoilla itsellään on, Professoriliiton lausunnossa huomautetaan. (*Acatiimi* 4/2012.)

Numerossa 6/2016 teemaa sivuttiin Terhi Ainialan artikkelissa, joka kertoi PedaForum-päivistä ja niillä järjestetystä ”Kuinka mitata opetuksen laatua” -teemaryhmästä. Artikkelin kanta selviää jo ingressistä: ”Opetuksen laatu näkyy hyvissä oppimistuloksissa. Rahanjakomallissa olevan kandipalautteen avulla laatua ei kuitenkaan voida arvioida.” (*Acatiimi* 6/2016.) Artikkelin mukaan

vaikka yliopistojen rahoituksessa ministeriö ottaakin huomioon kandipalautteen, opetuksen laatua sillä ei voi arvioida. (*Acatiimi* 6/2016.) Vaikka opiskelijapalaute oli tuotu rahoitusmalliin juuri vahvistamaan koulutusnäkökulmaa, Ainialan artikkelin mukaan mittari ei opetuksen laadun mittaamiseen siihen sovellu. Missä opetuksen laatu sitten näkyisi? Artikkelin mukaan ainakin oppimistuloksissa. Myös palautteella on merkityksensä opetuksen kehittämisessä, mutta “pakottamalla ei kuitenkaan ole järkevää palautetta kerätä” (*Acatiimi* 6/2016).

Opetuksen laadun mittaaminen 55 opintopisteen suorittaneiden määrällä ja opiskelijapalautteen mittareilla ei saa *Acatiimin* aineistossa varauksetonta kannustusta. Niiden sisällyttämistä malliin vastustetaan suoraan muutamassa tekstissä, muissakin niiden onnistumiseen laadun mittaamisessa suhtaudutaan joko neutraalisti tai varauksella. Varauksellista suhtautumista perustellaan sillä, ettei tiedetä varmasti, mittaavatko mittarit juuri haluttuja asioita. Tulkitsisin vastustuksen taustalla olevan inspiraation maailmalle omaisen huolen siitä, ettei subjektiivista opetuksen arvioimista ole yksinkertaista muuntaa rahoituksen perusteella toimivaksi kriteeriksi. Tietyn opintopistemäärän suorittaneiden opiskelijoiden määrä ja opiskelijapalaute kertovat joitain asioita opetuksen laadusta, mutta voiko niiden tuottamaan informaatioon luottaa rahoituksesta määräävänä kriteerinä?

Arviointi ja tasavertainen kohtelu

Kolmas laatuvaatimuksia koskeva *Acatiimin* aineistosta nouseva huolenaihe liittyy eri tieteenalojen huomioimiseen ja kohteluun Julkaisufoorumi-tasoluokituksessa. Toistuva argumentti on, ettei julkaisujen luokitteluväline huomioi tasapuolisesti eri tieteenalojen omia julkaiskäytäntöjä.

Numerossa 3/2012 referoitiin Julkaisufoorumi-hankkeen järjestämää seminaaria Helsingin yliopistomuseo Arppeanumin tiloissa. Artikkelissa tasoluokittelua koskevista kokemuksistaan kertoi muun muassa historian professori Pirjo Markkola, joka toimi historian, arkeologian ja kulttuurien tutkimuksen arviointipaneelin puheenjohtajana. Markkolan mukaan paneelin tunnelmat vaihtelivat “lievän valoisasta äärimmäiseen synkkyyteen”. Yleisenä pelkona oli luonnontieteiden suosiminen. Kritiikkiä keräsi myös kolmostason “tupsahtaminen” luokitukseen varsin myöhäisessä vaiheessa, “lähinnä lääketieteen paneelin aloitteesta.” Kolmostasoa kritisoitiin humanistisella puolella kovasti ja paneelissa keskusteltiin jopa ulkopuolelle jättäytymisestä. Lopulta paneeli ei kuitenkaan halunnut viestiä, etteikö myös humanististen tieteiden alalla olisi korkeatasoisia julkaisuja. (*Acatiimi* 3/2012)

Tampereen yliopiston professorille Risto Heiskalalle tasoluokitus oli tiedepoliittinen väline. Tieteenalojen välillä on niin merkittäviä eroja, että samojen sääntöjen soveltaminen hyvin erilaisilla

aloilla on verrattavissa tilanteeseen, jossa jonkun urheilulajissa menestymisen arvioinnissa käytettäisiin aivan toisen lajin sääntöjä.

— Älä käytä kymmenottelun arvioinnissa pelkkiä hiihtosääntöjä vaan huomioi tiedonalojen erot, Heiskala vertasi. [- -] — Toistaiseksi julkistetut OKM:n suunnitelmat uudesta rahoitusmallista menettelevät juuri niin, että kymmenottelua on tarkoitus arvostella hiihtosäännöin. ”Hiihtoa” on lähinnä lääketieteen julkaisumalli. ”Melko tavalla hiihtona” useimmat luonnontieteet. ”Melko vähän hiihtona” (ja siis tulevaisuudessa yliopistojen sisäisessä rahanjaossa lähinnä painolastiksi tulkittavina aloina) tekniset tieteet, humanistiset tieteet ja yhteiskuntatieteet. (*Acatiimi* 3/2012.)

Tuleva Jufo-luokitus huolestutti myös kielitieteilijöitä. Numerossa 5/2015 referoitiin Suomen kielitieteellisen yhdistyksen järjestämää keskustelutilaisuutta Vaasassa pidetyillä kielitieteen päivillä. Keskustelijoista professori Tiina Onikki-Rantajääskö oli ollut mukana Julkaisufoorumin ohjausryhmässä. Hän näki kriteereiden asettamisen eri julkaisulle vaikeana, ja myös julkaisukielellä olevan vaikutuksensa. Suomenkielisten julkaisujen kohtelu herätti hänessä huolta: jyräisivätkö kansainväliset julkaisut uudessa järjestelmässä? (*Acatiimi* 5/2015.) Kielen ja kohtelun ohella huolta aiheuttaa se, mihin luokittelua tosiasiallisesti käytetään. Vaasan keskustelutilaisuuteen osallistunut Vaasan yliopiston silloinen rehtori Suvi Ronkainen näki, että ministeriöllä tulisikin olla näkemys siitä, mihin luokittelulla pyritään ja miten se mittarina toimii. Osana yliopistojen budjettirahoitusta tutkimuksen laatuluokittelu ”puree kovaa”. Ronkaisen mukaan samalla kun julkaisuja ja tutkijoita arvioidaan tieteellisellä laadulla, haluttaisiin yliopistoilta myös yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Ne taas ovat Ronkaisen mukaan kaksi eri asiaa.

— Tieteen laatu ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus eivät ole sama asia. Tästä on haittaa, koska yliopistoihmisinä toimimme kaksoispuheen maailmassa, jossa todellisuus, arviointitavat ja toimintatavat eroavat toisistaan. Monessa paikassa todetaan, ettei luokittelu toimi ongelmitta yliopistojen laadun ja vaikuttavuuden mittaamisessa, mutta silti sitä käytetään siihen. Tämä on älyllistä epärehellisyyttä. (*Acatiimi* 5/2015.)

Acatiimin lautupuheessa laadun edistämistä sinänsä ei siis vastusteta, mutta laatutavoitteen kytkeminen etenkin uuteen julkaisuja arvioivaan tasoluokitukseen kyseenalaistetaan. Julkaisufoorumi-luokituksen käyttäminen herättää vastustusta, sillä sen arvioinnin ei koeta kohtelevan eri alojen ja eri kielellä tehtyjen julkaisuja tasavertoisesti. Teollisuuden maailmasta tulevan luokitteluvälineen sopivuutta tutkimuksen arviointiin ei hyväksytä ehdoitta. Inspiraation maailman perustelulla jäykän mittausteknologian ei katsota huomioivan eri alojen omia erityispiirteitä ja nyansseja. Jufo-kritiikistä voisi tulkita löytyvän myös kodin maailman perusteluita: kommentoinnissa kyseenalaistetaan se, osataanko tieteenalojen perinteet ja niiden mukanaan tuoma erityisyys huomioida uudella välineellä³⁴.

³⁴ Kts. lisää Jufo-kritiikistä Sivula, Suominen & Reunanen 2015, 149–171.

Tulkitsen, että *Acatiimin* lautupuheessa kritiikki nousee inspiraation ja kodin maailmojen välisestä kompromissista. Inspiraation maailmassa toimintaa ei motivoi muiden miellyttäminen tai kunnian tai huomionosoitusten tavoittelemine: inspiroitunut toimii kuin taiteilija, vain itsensä takia. (Boltanski & Thévenot 2006, 72; Malmelin 2011, 72.) Kodin maailmassa taas arvokkuus syntyy traditiosta, ennakoitavuudesta, perinteisistä toimintatavoista ja hierarkkisuudesta vallan käytön tapana. (Malmelin 2011, 75.) Kodin ja inspiraation maailman kompromisseilla laatuluokittelua vastustetaan akateemiseen maailmasta ulkopäin tulevina ja yliopistomaailmaan huonosti sopivina tulevia tapoja ja käytäntöjä.

6.4 Kannattaako yleistajuistaa, jos siitä ei makseta? – vaikuttavuuden oikeuttaminen

Acatiimin aineiston vaikuttavuuspuhe on tiiviisti kytkeytynyt rahoitukseen ja ministeriösuhteeseen. Molempien katsotaan seisovan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tavoitteen tiellä. Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Petri Koikkalaisen toteaa numeron 7/2018 pääkirjoituksessa, kuinka nykyhetken mukainen yliopistojen taloudellinen riippuvuus ”asiakkaasta” (eli ministeriöstä) on haitallista ja yliopistojen tulisi luoda asiakkuussuhteensa ihan muihin tahoihin. Tähän tarjotaan taas ratkaisuksi tuloksellisuuden vähentämistä ja autonomisuuden kasvattamista.

Yliopistojen pitäisi nähdä ”asiakkaansa” — jos tällainen termi sopii — pääasiassa aivan muissa suunnissa: opiskelijoissa, yrityksissä, kansalaisyhteiskunnassa ja kaikkialla siellä, missä tiedolla ja osaamisella on käyttöä. Tärkeimmän katseen pitäisi kohdistua tutkimukseen, jonka vaatimusten pitäisi tulla ensi sijassa kansainväliseltä ja kansalliselta tiedeyhteisöltä. Jos Suomen yliopistoilla olisi monien muiden maiden tapaan enemmän tulosindikaattoreihin sitomatonta perusrahoitusta, voisi katse nykyistä helpommin siirtyä ministeriön sijasta tieteseen, kansalaisiin ja yrityksiin. Keskustelua voitaisiin käydä suoraan sidosryhmien toiveiden ja resurssien pohjalta. (*Acatiimi* 7/2018.)

Acatiimin aineistossa yhteiskunnallinen vaikuttavuus ymmärretään usein juuri yleistajuisen julkaisemisen kautta: tutkija vaikuttaa yhteiskuntaan kertomalla tutkimusaiheestaan tiedejulkaisujen ohella ymmärrettävästi ja kansantajuisesti. Vaikuttavuuskäsitys on siis samanlainen kuin muistioteksteissä. Mallin muutoksilla esitetään olevan kielteistä vaikutusta innostukseen yleistajuistaa: kun malli ohjaa julkaisemaan etenkin kansainvälisissä, arvostetuissa tiedejulkaisuissa, tutkijalla ei ole rahallista motiivia panostaa vertaisarvioimattomiin teksteihin.

Esimerkiksi professori Erkki Karvonen harmitteli numerossa 1/2013 julkaistussa artikkelissaan sitä, kuinka vuonna 2013 käyttöön tulleessa mallissa ei enää huomioitu ei-tieteellisten julkaisujen kirjoittamista. Argumentti on samankaltainen kuin aiemmin autonomiapuheessa – nykyiset

rahoituskäytännöt pakottavat toimimaan valitsemaan taloudellisen motiivin ja toimimaan epäedullisesti yhteiskunnan kannalta.

Suomen valtio kuitenkin kannustaa puhtaasti akateemiseen aherrukseen ja ohjaa rahoitusmallillaan luopumaan kolmannen tehtävän askareista. Esimerkiksi tähän lehteen kirjoitettu kontribuutio on nollan arvoinen, mutta artikkelina julkaistuna yliopistolle laskennallisesti 7000–8000 euron arvoineni [sic]. (*Acatiimi* 1/2013.)

Hän toteaaakin, ettei “tarvitse ihmetellä jos kaikki työ yhteiskunnan hyväksi loppuu yliopistoista” (*Acatiimi* 1/2013). Samaan teemaan hän palasi vuonna 2014 Kirjamessujen keskustelutilaisuudessa.

Karvonen kertoi pitävänsä yhteiskunnallista vuorovaikutusta vahvassa asemassa.

— Siksi pidänkin huolestuttavana vuonna 2015 voimaan tulevaa OKM:n rahoitusmallia, joka on sidottu uuteen julkaisufoorumi-luokitukseen Jufoon. Siinä Suomessa julkaistut yhteiskunnalliset kirjoitukset saavat 40 kertaa huonomman pisteytyksen kuin kansainväliset tieteelliset julkaisut. Tähän täytyisi saada muutos, painotti Karvonen. (*Acatiimi* 9/2014)

Samoin kuin työryhmämuistioissa, myös *Acatiimin* aineistossa tunnistetaan tarve luoda mittaristo yhteiskunnalliselle vaikuttavuudelle. Numerossa 2/2015 Keijo Koskinen kirjoitti mielipidetekstissään erityisesti yliopistojen kolmatta tehtävää päätyönä hoitavien yksiköiden rahoittamisesta. Jotta palvelutehtävä saataisiin kiinnitettyä oikeasti yliopistoihin, se pitäisi integroida osaksi muuta toimintaa, tutkimusta ja opetusta. Tämän edistämiseksi taas pitäisi olla yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mittaristo rahanjaon perusteena.

Yhteiskunta tarvitsee korkeakoulujen asiantuntemusta haasteidensa ratkaisemiseen. On turhaa semantiikkaa puhua yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta tai kolmannesta tehtävästä. Järjestysluku kertoo korkeakoulujen arjessa valitettavasti vain kyseisen tehtävän tärkeysjärjestyksen asiantuntijoiden työlliställä. Sitä tehdään jos se ei häiritse muuta tekemistä. [- -] Nyt käytössä olevat kriteerit kannustavat tuottamaan suuren määrän tietoa. Samalla unohtuu merkitys. Kolmatta tehtävää suorittavat yksiköt kamppailevat samoissa rahahauissa usein hyvin samankaltaisilla, nopeassa aikataulussa ja rahapulassa kyhätyillä hakemuksilla. [- -] Ongelmavyöhytteen ei ole helppoja ratkaisuja, mutta yksi tehokas keino vaikuttaa asiaan julkisin toimin on, että korkeakoulujen määrärahojen jaon perusteeksi tulee ministeriöstä selkeä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden mittaristo, joka kannustaa ottamaan asian nykyistä selkeämmin huomioon opetuksen ja tutkimuksen rinnalla. (*Acatiimi* 2/2015.)

Vaikuttavuuden ja “kolmannen tehtävän” vaatimuksia kommentoidaan *Acatiimin* aineistossa hyvin samoin argumentein kuin tuloksellisuutta ja yliopistojen autonomiaa. Koska rahoitusmalli ei erikseen palkitse yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistämisestä, yliopistojen ei ole kannattavaa käyttää resurssejaan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistämiseen. Tästä tehtävästä kieltäytymistä pidetään kuitenkin yleisesti kielteisenä asiana – vaikuttavuutta edistettäisiin mielellään, jos se huomioitaisiin mallissa. Perustelussa kansalaisuuden maailman mukainen argumentti yhteiskunnan “palvelemisesta” kolmatta tehtävää kytkeytyy siis taloudelliseen realismiin: palveltaisiin siis

mielellään, kunhan siitä maksetaan. Nykymuotoinen malli tulee ikään kuin yhteiskunnan ja yliopiston väliin ja estää vaikuttavuuden edistämistä.

6.5 Nopeammin, enemmän ja halvemmalla – tehokkuuden oikeuttaminen

Muistioaineistoissa ilmenevää ajatusta tehokkuuden kasvattamisen tarpeesta ei *Acatiimin* aineistossa tunnisteta. Tehokkuusvaatimusten nähdään kyllä kasvaneen ja tulleen osaksi yliopistojen arkea, mutta niiden alkuperäksi paikannetaan juuri ulkopuolelta tulleet kasvaneet vaatimukset yliopistoja kohtaan, ei itse tunnistettu tarve tehokkuuden nostamiselle. Esimerkiksi numerossa 4/2013 Professoriliiton ja Tieteentekijöiden liiton kevätseminaarista kertovassa artikkelin pohditaan opetus- ja tutkimushenkilöstöön kohdistuvia monenkirjavia vaatimuksia. Jo otsikossa ja ingressissä kuvataan suhtautumisessa olennainen: “Nopeammin, enemmän, halvemmalla! – Tutkintoja, julkaisuja, tuloksia pitäisi tuottaa kiihtyvässä tahdissa. Mutta millä hinnalla?” (*Acatiimi* 4/2013.) Jutussa Professoriliiton silloinen puheenjohtaja Maarit Valo luettelee tapoja, joilla yliopistoissa yritetään vastata kasvaviin vaatimuksiin: henkilöstö antaa kaikkensa, ja silti uusia vaatimuksia löydetään lisää.

- Me opetamme ja ohjaamme. Tutkimme, esitelmöimme, kirjoitamme ja julkaisemme. Me toimimme alamme kansainvälisissä verkostoissa. Me koulutamme asiantuntijat suomalaiseen yhteiskuntaan ja maailmalle. Me olemme yhteiskunnan ja media käytettävissä aina kun tarvitaan. [- -]
- Uusina vaateina on viime aikoina ehdoteltu mm. kesälukukautta, kahta opiskelijasisäänottoa, kaksivuotisia korkea-asteen tutkintoja. [- -]
- Siis nopeammin, enemmän, halvemmalla. Mutta luetteloa voisi jatkaa: tiiviimmin, johdetummin, strategisemmin, kurinalaisemmin, kätevämmän, pintapuolisemmin, liukuihinmaisemmin. (*Acatiimi* 4/2013.)

Rahoitusmallin tehokkuusvaatimusten katsotaan heijastuvan tutkijoiden työhön myös julkaisutahdin kiristämisenä. Numerossa 9/2014 Katri Pajusola kirjoitti Helsingin Kirjamesujen Tiedetorilla käydystä keskustelusta, jonka aiheena oli artikkelin mukaan “tieteellinen kilpajuoksu, joka näkyy tutkimustuloksista kirjoitettujen julkaisujen määrän kasvuna tähtitieteellisiin mittoihin ympäri maailmaa”. Keskusteluun osallistuneen professori Erkki Karvosen mukaan julkaisujen painoarvon nostaminen vuoden 2013 rahoitusmallissa kahdeksankertaiseksi aiemmasta on niin merkittävä muutos, että “se yksinkertaisesti pakottaa julkaisemaan”. Toinen keskustelija, professori Arto Mustajoki taas näki, että uusi rahanjakomalli on vain yksi tekijä monesta, eikä se ole vielä vaikuttanut tutkijoiden julkaisuaktiivisuuteen. (*Acatiimi* 9/2014.) Mustajoen mukaan mallia suurempi vaikutus oli sillä, mitä laitoksilla asiasta ajatellaan – ministeriön mielipiteen sijaan merkittävämpää on ruohonjuuritaso.

Kysyttäessä, onko julkaiseminen tosiasiallisesti kasvanut, Karvonen arveli näin käyneen. Julkaiseminen kytkeytyy tuottavuuteen, ja se taas kytkeytyy tuleviin työmahdollisuuksiin. Tuottavat tutkijat ovat haluttuja rekrytointeja. Toisaalta Mustajoki totesi, että julkaisutahti kiinnostaa kyllä joka tapauksessa, oli malli millainen hyvänsä.

— Ihmisten tuottavuudessa on tietenkin eroa, mikä saattaa johtaa siihen, että laitoksille otetaan mielellään niitä "kultamunia munivia hanhia".

— Toisaalta, jotkut ovat tuotteliaampia julkaisemaan, toiset taas parempia opettajia. Tämä voi johtaa opettajan ja tutkijan ammattien eriytymiseen ja humboldilaisen (sic) sivistysyliopiston perinteen katkeamiseen, pohdiskeli Karvonen.

— Laitoksilla kyllä seurataan tarkkaan professorien julkaisutahtia, ja mikä sen taustalla on. Esimiehenä asia kiinnostaa ihan OKM:n mallista riippumatta, totesi Mustajoki. (*Acatiimi* 9/2014.)

Keskustelu osoittaa, ettei käsityksestä julkaisupakon syntyperästä ole aineistossa yksimielisyyttä – toinen puhuja korostaa rahoitusta, toinen taas laitoksen omia käytäntöjä. Yksimielisyys on kuitenkin siitä, että julkaisumäärään kiinnitetään huomiota.

Acatiimin numerossa 4/2019 esiteltiin professori Risto Heiskalan tieteen ohjausjärjestelmiä satirisoiva huoneentaulu, johon Heiskala oli koonnut vinkkejä siitä, mihin asioihin nuoren, menestystä tavoittelevan tutkijan kannattaisi panostaa. Heiskalan mukaan akateemista kilpailua ohjaavat etenkin julkaisufoorumi-tasoluokitus ja professorin vakinaistamispolku (*tenure track*). (*Acatiimi* 4/2019.) Jotta kilpailukentillä syntyisi menestystä, Heiskala kehottaa esimerkiksi julkaisujen maksimoimiseen, sillä “sieltä raha ja tunnustus tulevat” – opetus, hallinto ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen vievät vain työaikaa, eikä yliopisto juhlapuheista huolimatta palkitse niistä. Ylipäänsä ajattelemaan pysähtyminen ei ole Heiskalan mukaan kannatettavaa: uusien ideoiden kehittäminen ja niiden koettelu viivastaa julkaisutuotantoa ja tarjoaa tuotteliaammille kollegoille edun rekrytoinneissa. Myös esimerkiksi tulosten jakaminen mahdollisimman pieniin yksiköihin sekä samojen tulosten jakaminen eri otsikoilla ja vaihtelevilla johdannoilla ovat kannatettavia kikkoja, sillä ne nostavat nopeasti julkaisumääriä – hän suosittaa jopa julkaisemaan samat tulokset mahdollisimman monissa lehdissä, hieman editoituna. (*Acatiimi* 4/2019.)

Provosoivilla teeseillä kirjoittaja esittää oman näkemyksensä niistä odotuksista, joita tutkijoihin julkaisutehokkuuteen liittyen kohdistetaan. Teesejä ei esitetä otettavan kirjaimellisesti tosissaan – juttua kommentoineiden yliopistovaikuttajien mukaan ohjeita seuraamalla ei työllistyisi ainakaan yliopiston ulkopuolella, ja tutkimuskäytäntöjen osalta ohjeissa olisi paljon epäeettistä toimintaa. (*Acatiimi* 4/2019.) Kärjistämällä Heiskanen tekee näkyväksi sen, mitä äärimmäinen tehokkuuden

tavoittelu tutkimusarjessa käytännössä tarkoittaisi – jos tärkeintä on julkaista mahdollisimman paljon tietynlaisissa julkaisuissa, tällaisia toimenpiteitä se vaatii. Heiskalan teesejä ei pidä lukea vakavasti otettavana ohjelistana tutkijalle, vaan tarkastella sitä kommenttina tehokkuuden vaatimuksiin. Taustalla vaikuttaa inspiraation maailma, jossa arvokkaaksi määrittyy hallitsemattomuus ja yllättävyys – kaksi ominaisuutta, jotka Heiskalan satiirisella tehokkuuden maksimoinnilla menetetään.

Opiskelijoiden valmistumisen nopeuttaminen on yksi työryhmämuistioissa tehokkuuteen kytketyistä tavoitteista. Yhdessä *Acatiimi*-tekstissä kommentoidaan juuri tätä vaatimusta. Numerossa 6/2012 ilmestyneessä mielipidetekstissä Asko Karjalainen (Oulun ammatillisen opettajakorkeakoulun johtaja) ja Paavo Sippola (Oulun yliopiston eläkkeellä oleva kehitysjohtaja) näkevät, että opiskelija asetetaan yhteiskunnallisella tasolla vain toiminnan kohteeksi, ei aktiiviseksi toimijaksi itsessään. Vaikka opiskelijoita halutaan erilaisilla politiikkatoimilla ohjata toimimaan ”oikein”, ei opiskelijan opintopolkujen hallitseminen pakottavilla mekanismeilla ei välttämättä onnistu. Vastuu opiskelijan valmistumisesta on lopulta myös kouluttajalla: opiskelija ei voi ilman ohjausta vain omaksua tutkintoon sisällytettyjä sisältöjä.

Jotta keskustelussa ja toimenpiteissä päästäisiin kunnolla eteenpäin, tulisi valtakunnassa tehdä opiskelijoiden syyttämättäjäättämispäätös. Opetusta ja opiskelua tulee tarkastella kokonaisuutena. On selvää, että opiskelija tarvitsee opetusta ja ohjausta opiskelun ja oppimisen tueksi. Jokainen ymmärtää että opiskelija ei voi yksikseen oppia nykyisen tieteen sisältöjä, ei ainakaan missään kuviteltavissa olevassa ajassa. Opetuksen ja opettajien tärkein tehtävä on auttaa opiskelijaa omaksumaan ja ymmärtämään asiat siinä rajallisessa ajassa, joka opintoihin ja tutkintoon on varattu. (*Acatiimi* 6/2012.)

Kysymys opiskelijan valmistumisnopeudesta ei tässä argumentissa liity enää vain opiskelijan omaan motivaatioon, jota voisi yhä kovemmalla kepillä tai aiempaa makeammalla porkkanalla viilata timmimmäksi. Tehokkuuden edistäminen ja sen konkretisoituminen karttuvina opintopisteinä ja valmiina tutkintoina lähtee siis opetuksen laadun kehittämisestä ja opiskelijan ohjaamisesta, ei syyllistämisestä tai poliittisella ohjailulla. Yhtenä harvoista myönnytyksistä tämä argumentti löytää vastinparin muistioteksteistä, joissa opintojen sujuvoittaminen ja nopeampi valmistuminen kytketään opetuksen laatuun.

Tässä alaluvussa käyn läpi vielä lyhyesti sitä, millaisena tulevaisuuden rahoitusmallin tulisi aineistoni perusteella näyttää. Toistuvat toiveet aineistossa koskevat luottamuksen, vapauden ja vakauden lisäämistä.

6.6 Kansainvälisyyttä ei voi ripotella pullan päälle – kansainvälisyyden oikeuttaminen

Siinä missä työryhmämuistioiden mukaan kansainvälisyyden ohuus on yksi suomalaisen korkeakoulujärjestelmän selvistä heikkouksista. *Acatiimin* teksteissä ongelmaa ei ainakaan näillä sanoilla nimetä. Tarkasteluajanjaksollani kahdessa tekstissä todetaan, että kansainvälisyys on jo nykyisellään luonnollinen osa yliopistolaitosta eikä sitä tarvitsisi tuoda keinotekoisesti malliin. Esimerkiksi numerossa 9/2011 Professoriliiton silloinen puheenjohtaja Maarit Valo kommentoi vuonna 2013 voimaan astuvan rahoitusmallin valmistelua. Valo huomauttaa kansainvälisyyden olevan uudessa mallissa varsin näkyvä elementti ja kiinnittää huomionsa etenkin kansainvälisen henkilöstön rekrytointiin, jota hän pitää ”hämmentävän suorasukaisena rahoitusperusteena”.

Monimuotoinen yliopisto on tietysti itseisarvo, ja kulttuurinen diversiteetti on osa yliopistoyhteisön monimuotoisuutta — aivan samoin kuin se, että eri koulutus- ja tieteenaloilla työskentelee eri-ikäisiä miehiä ja naisia erilaisine ominaisuuksineen, arvoineen, taustoineen, koulutuksineen ja kokemuksineen. Kuitenkin Professoriliitto on antanut ensikomenttinsa mallista OKM:lle ja muistuttanut, että pätevyyden ja ansioiden tulee tietysti olla ensisijaisina perusteina esimerkiksi professoreita rekrytoitaessa. (*Acatiimi* 9/2011.)

Valon mukaan kansainvälisyyden tavoittelussa puhutaan usein ”kansainvälisestä henkilökunnasta” tai ”kansainvälisistä opiskelijoista”, joilla tarkoitetaan Suomeen toivottavia ulkomaalaisia. Hän toteaa suomalaistenkin olevan usein kansainvälisiä, ja myös Suomessa pidettävät kongressit ja julkaistavat kirjat voivat olla kansainvälisiä. (*Acatiimi* 9/2011.) Hän piti suomalaista yliopistoa jo varsin kansainvälinen, ja nyt esitetyt kansainvälistymispyrkimykset eivät välttämättä tuo mitään uutta. Rahoitusmallin kriteerit näyttäytyvät siis pyrkimyksenä tuoda yliopistoon uutena asiana jotain sellaista, joka ei tosiasiassa uutta ole. Valo siteeraa tekstissään liiton edellistä puheenjohtajaa, joka on aiemmassa kirjoituksessa verrannut hyvin toimivaa kansainvälisyyttä kunnolla leivottuun joulupullaan, johon sokeri on otettu mukaan jo taikinavaiheessa. Kansainvälisyyttä ei voi enää ripotella valmiin pullan päälle.

Yliopistomme ovatkin varsin kansainvälisiä, ja makeus on leivottu joulupullaan jo ajat sitten. On vaikea kuvitella suomalaisen yliopiston tieteenalaa, joka ei jo nyt olisi tieteenfilosofioiltaan, tietoperustaltaan ja metodeiltaan kansainvälinen. (*Acatiimi* 9/2011)

Samaan asiaan kiinnitti huomiota myös Tieteentekijöiden liiton silloinen puheenjohtaja Tapani Kaakkuriniemi. Numerossa 5/2012 julkaistussa pääkirjoituksessa Kaakkuriniemi näkee kansainvälisyyden olevan ”muotia” ja nimeää muotiintulon lähteeksi opetus- ja kulttuuriministeriön. Myös Kaakkuriniemi kritisoi kansainvälisyyden ymmärtämistä ulkomaalaisten rekrytoimisena:

päätös, joka voi hänen mukaansa johtaa siihen, että rekrytointipäätöksiä tehtäessä pestiin voi valita heikomman hakijan vain hänen taustansa vuoksi.

Nyt on nähty, kuinka tehtävän täyttöö valmistellut työryhmä on esittänyt suomalaista, mutta asiassa päätösvaltainen johtaja on valinnut heikommaksi arvioitun ulkomaalaisen hakijan. Ei kai sen näin pitänyt mennä? [--] OKM:n äsken hyväksymä yliopistojen rahoitusmalli osoittaa, että kansainvälisyys viehättää ja kiehtoo ministeriötä. Mutta onko kansainvälisyys vain ulkomaalaisten rekrytointia? Sitäkin, mutta myös paljon muuta. Ja tämä muu on juuri se alue, jossa meillä ollaan vaikeuksissa. Ei sitä paitsi pitäisi puhua kansainvälisistä tutkijoista/opettajista, koska he useimmiten ovat jonkin yhden valtion kansalaisia. Mieli ja kontaktikenttä toki voi olla kansainvälinen, mutta niinhän se voi olla suomalaisillakin. (*Acatiimi* 5/2012.)

Pääkirjoituksensa viimeisillä riveillä Kaakkuriniemi toteaa, ettei Suomessa kuitenkaan tarvitse vain tyytyä ”omaan sysisuomalaiseen yhteisöön”. Maailmalta voi ottaa oppia monessa asiassa, mutta myös siinä, miten rekrytoinnit ja monikulttuurisuuden voi hoitaa. Tätä hän ei kuitenkaan perustele enää enempää.

On avattava ikkunat paitsi Eurooppaan ja Amerikkaan, myös ainakin Aasiaan, ja sieltä voidaan ottaa opiksi, miten monikulttuurisuus hoidetaan asiallisesti ja rekrytoinnit tehdään avoimesti ja hygieenisesti. (*Acatiimi* 5/2012.)

Yliopistojen henkilöstöä edustavien ammattiliittojen on pidettävä jäsentensä puolta, jonka vuoksi huoli pätevempien suomalaisten syrjimisestä rekrytointitilanteessa on ymmärrettävä. Koska muistioteksteissä kansainvälisyyden edistäminen oli etenkin OKM2013-muistiossa korostettu, on kiinnostavaa, ettei vaade kansainvälisyyden kasvattamisesta saa samoihin aikoihin julkaistuissa pääkirjoituksissa innostunutta vastakaikua. Vastustusperusteista voi tunnistaa taas traditiota korostavaa kodin maailmaa. Yliopistojen toiminnan nähdään olevan jo perusolemukseltaan kansainvälisiä, eikä mallissa esitetyillä toimenpiteillä ainakaan ”aitoa” kansainvälisyyttä lisätä. Molemmista teksteistä välittyy ajatus kansainvälisyyden kasvattamisesta jonkinlaisena ministeriön oikkuna tai mielihaluuna, ulkopuolelta tulevana tavoitteella, jolla ei ole vastinetta todellisuudessa. Kansainvälisyyden rahoituksella koitetaan korjata jotain, joka ei varsinaisesti kaipaisi korjaamista.

Kansainvälistymispyrkimyksiä kommentoi myös Rod McConchie numerossa 2/2013 ilmestyneessä mielipidekirjoituksessa. Conchien mukaan kansainvälistymispyrkimykset näyttäytyvät tyhjänä. Tavoite konkretisoituu lähinnä muutaman ulkomaalaisen professorin palkkaamisena muutamaan laitokseen ja tiedekuntaan ja muutaman tutkijan kansainvälisenä kontaktina ja projektina. Muutoin ”suomalainen palomuuuri” on pysyvä ja pitää ulkopuolella kaikki ulkopuoliset. (*Acatiimi* 2/2013.) Conchien mukaan akateemisella uralla etenemistä on tarjolla vain suomalaisille, joista osa pärjää

tehtävässään huomattavan kehnosti. Heitä kuitenkin siedetään, kun vaihtoehtona olisi ulkomaalaisen palkkaaminen pestiin.

Internationalization then is for the select few, the Finnish professoriate and those Finns on the make, and is meant in reality to nothing more than enhance the careers and reputations of those in power to the exclusion of everyone else. This is surely not the reputation an internationalizing university would want. [- -] Foreign teaching staff are simply meant to teach the lower-level courses, do lots of research and publish (did anyone notice the contradiction?) and put it all on *Tuhat* to ensure that the professoriate (including the spuds) is properly funded. Yeah, right. They are also meant never to complain about this institutionalized discrimination. Yeah, right again. (*Acatiimi* 2/2013.)

Conchien ehdottamat toimenpiteet ovat yksinkertaiset: annetaan jo Suomessa asuville ulkomaalaisille tehtävää, kannustusta ja palkitsemista. Se olisi aitoa kansainvälistymistä “nykyisen huiputuksen” sijaan. Kun tavoite yhdistetään palkitsemiseen, kansainvälistyminen etenee, Conchie toteaa. Conchien argumenttien voisi nähdä kytkeytyvän taas kodin maailmaan. “Nykyistä huiputusta” vastustetaan osoittamalla, että kansainvälisyys toteutuisi paremmin toteuttamalla sitä aktiivisemmin yliopiston nykyisessä toiminnassa, käytännössä antamalla lisää tilaa yliopiston perinteisessä hierarkiassa.

Vuosien 2011–2013 tekstejä kansainvälisyydestä leimaakin varsin kyyninen ymmärrys kansainvälistymisen edistämisestä. Kansainvälistymisen tavoite nähdään päälleliimattuna tai epäaitona. Conchien tekstin perusteella epäaitous syntyy siitä, ettei kansainvälisyyttä haluta todellisuudessa (eli palkkamalla enemmän kansainvälistä henkilökuntaa) edistää, Kaakkuriniemen ja Valon mukaan taas siitä, että kansainvälisyys on jo osa yliopistoja. Sitä ei siis tarvitsisi erikseen tuoda osaksi yliopistoja. Kodin maailmasta nousevissa vastustamisperusteissa pohja on yliopiston traditiossa ja nojaa syvään juurtuneiden toimintatapojen noudattamiseen. Niiden perusteella toimiminen nähdään “aidompana” kansainvälisyytenä kuin uuden mittariston mukanaan tuoma kansainvälisyys.

5.6 Millainen olisi *Acatiimin* aineiston pohjalta parempi rahoitusmalli?

Kuten tämän. aineiston ensimmäisessä alaluvussa totesin, *Acatiimin* aineistossa yliopistoille luvattua autonomiaa pidetään vain näennäisenä. Rahoitusmallilta toivotaan aitoa autonomiaa eli todellista mahdollisuutta päättää tekemisistään. Tämä toive sanallistetaan aineistossa luottamuksen lisäämisenä: ministeriön tulisi luottaa siihen, että yliopistot kyllä hoitavat tehtävänsä, vaikka niitä ei

valvottaisi niin ankarasti. Yliopistoihin kohdistettu luottamus toteutuisi käytännössä valvonnan, mittaamisen ja tuloksellisuuden höllentämisenä.

Numerossa 5/2014 yliopistonlehtori Seija Jalagin kirjoittaa kolumnissaan jatkuvan kilpailun ja mittaamisen seurauksista. Jalagin mukaan yliopistot ovat pelikentällä, jota johdetaan ministeriön pelisäännöillä, tavoitteena saavuttaa SM-titteli. Akateemisessa SM-taistossa ei parhaiten pärjääville tarjoa katsojajoukkojen tuomia lipputuloloja ja fanituotemyyntiä, vaan ainoastaan “vaihtuvankokoinen siivu ennakolta sovitusta kakusta” – ja joku vastustajista saa vuorostaan pienemmän palasen. (*Acatiimi* 5/2014.) Hän esittää vaihtoehtona nykyhetkelle: mittaamisen ja keskinäisen kilpailun sijaan yliopistot voisivat keskittyä kasvattamaan kuntoa kansainvälisiin mittelöihin. Tällöin yliopisto voisi keskittyä tekemään työtä tieteen ja yhteiskunnan hyväksi.

Jos ministeriö yhtäkkiä päättäisikin luottaa autonomisten (!) yliopistojen ja niiden työmurahaisten kykyyn puhalttaa yhteen hiileen. Monet meistä tekevät tätä työtä edelleen tieteen, siis myös ihmisten ja Suomen, hyväksi. (*Acatiimi* 5/2014.)

Samaa vapauden lisäystä ehdottaa myös emeritusprofessori Pekka Pihlanto numeron 2/2014 mielipidetekstissä. Hänen mukaansa yliopistoon on tuotu ulkopuolisten taholta sellaisia tapoja, jotka eivät toimi tässä ympäristössä. Pihlannon mukaan hallintoa pitäisi keventää, “mittareilla keikailu” ja “kaikenlainen hiostaminen” lopettaa ja antaa rauha ajattelulle ja toiminnalle. Luova opetus- ja tutkimustyö vaativat hänen mukaansa ajattelun ja toiminnan vapautta, luottamusta sekä työrauhaa. (*Acatiimi* 2/2014.)

Numerossa 8/2015 yliopistojen ohjausjärjestelmää liiallisesta säätelystä moittineen Petri Mäntysaaren mukaan tarpeellinen korjausliike syntyisi “turhan byrokratian purkamistalkoista” ja sääntelyn vähentämisestä. Perustelu yhdistelee teollisuuden ja inspiraation maailman argumentteja: jos sääntelyä ja ohjausta vähennetään, yliopistot voivat toimia luovemmin ja uutta tuottavammin, mutta toisaalta ne voivat saavuttaa sen minkä arvostettu, kaikenlaisissa rankingeissa pärjäävä esikuvakin.

OKM:n pitäisi tehdä vähemmän ja antaa yliopistosektorin keskittyä siihen, mitä se osaa parhaiten. Kunnianhimon tasoa olisi toisin sanoen nostettava nimenomaan OKM:n menettelytapojen osalta. [--] Yliopistosektorin kansainvälisen tason nostamiseen ei ole mitään ihmeellisiä lääkkeitä. Tehdään se, mikä edistää uutta luovaa perustutkimusta. Periaatteessa täällä pystyttäisiin samaan kuin Cambridgessakin. Siihen tarvittaisiin riittävä ja vakaa perusrahoitus, pitkäaikaiset työsuhteet, vapaat kädet, yliopistosektorin sisäinen kilpailu tutkimuksen tuloksista eikä rahoituksesta sekä monimuotoiset rakenteet – eli niitä pirstaleita ja päällekkäisyyksiä. (*Acatiimi* 8/2015.)

Vapauden ohella ministeriöltä vaaditaan lisää luottamusta. Esimerkiksi vuoden 2019 ensimmäisessä numerossa Tieteentekijöiden liiton nykyinen puheenjohtaja Maija S. Peltola kirjoittaa tiedevaaliteemasta eli toiveista, joita julkaisijaliitot esittävät eduskuntavaaliehdokkaille. Tiedevaaliteema esittää nykyhetkelle samanlaisen kysymyksen kuin Jalaginin kolumnissa: nyt mitataan tutkintoja, julkaisuja ja ulkopuolista rahoitusta. Mutta entä jos ei mitattaisikaan, entä jos yliopistoihin luotettaisiin? (*Acatiimi* 1/2019.) Peltola perustelee luottamusvaatimusta sillä, että yliopistot sen arvoisia. Ne eivät siis käyttäisi saamaansa vapautta väärin tai huikennellen – ne ovat siis annetun luottamuksen arvoisia. Argumentilla vedotaan kansalaisuuden maailmoihin, korostaen yliopistojen halua käyttää saamansa rahan yhteiskunnan hyväksi.

Yliopistot eivät ole villejä kortteja, vaan vastuullisia, moniäänisesti harkitsevia ja strategisesti ajattelevia yhteisöjä, jotka käyttäisivät vapauttaan kouluttaakseen tulevaisuuden osaajia, julkaistakseen viheliäisiin ongelmiin pureutuvia tutkimustuloksia ja hakeakseen lisärahoitusta suuriin hankkeisiin, joissa etsitään vastauksia suomalaisen (sic) yhteiskunnan ja koko maailman ongelmiin. Riski siihen, että tekisimme jotakin muuta ei ole kovin korkea, sillä näitä asioita me osaamme parhaiten ja näihin me haluamme keskittyä – ilman jatkuvaa mittaamista ja raportointia. (*Acatiimi* 1/2019.)

Yliopistot ovat Peltolan mukaan mukana tuottamassa uutta, arvokasta tietoa maailmaan. Nykytilanteessa yliopistot eivät kuitenkaan pysty palvelemaan yhteiskuntaa niin hyvin kuin ne itse haluavat – ja juuri ihmiskunnan auttamista ne haluaisivat.

Raha ei tuo onnea, mutta ei myöskään epäonnea. Nykyisillä resursseilla emme onnistu tehtävässämme, emme pysty täysimääräisesti tarjoamaan osaamistamme yhteiskunnan avuksi, emme kykene ratkaisemaan jatkuvan oppimisen haastetta, vaikka haluaisimme. (*Acatiimi* 1/2019.)

Yliopistoihin luottaminen konkretisoituisi Peltolan mukaan niinä asioina, joita yliopistojen odotetaan maailmalle tuottavan – uutena tietona, osaajina ja ammattilaisina, innovaatioina. Yhteiskunnallinen palvelutehtävä kietoutuu siis argumenttiin hyödyn tuottamisesta.

Miten voimme ratkaista ilmastonmuutokseen, vihapuheeseen, puhtaan veden vähyyteen tai vaikkapa pandemioihin kytkeytyvät ongelmat ilman tiedettä? Luotammeko mielipiteisiin ja heittoihin kuin ne olisivat tietoa? Teemmekö päätökset mutulla vai tutkittuun tietoon perustuen? Tiede on tuonut meille sen, mitä nyt pidämme arkisena ja tavallisena, kännykät, navigaattorit, hammasimplantit, opettajankoulutusjärjestelmän, lentokoneet, rehun. Mielipiteiden tuomia listoja ei kehtaa edes paperille printata. Yliopistot ovat vapaan tieteen koteja, joissa etsitään ja löydetään. [--] Kaipaamme vain luottamusta, vakautta ja työrauhaa, jotta voimme keskittyä siihen, mitä osaamme parhaiten, ja lopulta kysymys kuuluu: Mitä jos tiedettä ei olisi? (*Acatiimi* 1/2019.)

Luottamuksen, vapauden ja vakauden retoriikka perustuu vahvasti inspiraationaliselle maailmalle. Vahva sääntely, keskinäinen kilpailu ja jatkuva mittaaminen nähdään yliopistojen perustehtäviä

aktiivisesti haittaavina asioina. Argumenteissa rahoittajan ohjaus esitetään myös yliopistomaailmaan kuulumattomina, ulkopäin tuotuna ja niiden perusolemuksen rikkovina häiriötekijöinä. Vapauden lisääminen tuloksellisuuden vähentämisellä esitetään kansalaisuuden maailman mukaisena korjausliikkeenä, joka palauttaisi yliopiston työrauhan ja mahdollisuuden tehdä työtä niin tieteen kuin koko Suomen eteen. Vapauden ja vapauden lisäämisen vaatimuksissa vilahtelee vahvasti myös ajatus yliopistojen tuottamasta hyödystä. Jos molempia annosteltaisiin enemmän, hyötyäkin olisi odotettavissa enemmän. Hieman yllättävästi vapausvaatimuksissa vahva inspiraationaalisen maailman perustelu kytkeytyy siis teollisuuden maailmaan ajatuksella hyödyn lisäämisestä.

6.7 Rahoitusmalli 2021–2024 ja siihen reagointi *Acatiimissa*

Olen pääaineistossani tutkinut sitä, millaisia oikeutuksia yliopistojen rahoitusmallikeskustelussa on käytetty vuosina 2013–2020 voimassa olleista rahoitusmalleista. Nyt katseeni kääntyy hetkeksi tulevaisuuteen. Tässä viimeisessä analyysiluvussa tarkastelen lyhyesti uusinta, vuonna 2021 voimaan tulevaa rahoitusmallia (OKM2021) ja siihen reagointia lehtiaineistossa. Analyysini on aiempaa pintapuolisempaa ja kiinnittyy lähinnä siihen, miten muistiotekstit asemoituvat suhteessa mallin kritiikkiin.

Rahoitusmallin uudistus käynnistyi osana opetus- ja kulttuuriministeriön korkeakoulutuksen ja tutkimuksen vision toimeenpanotyötä. Toimeenpanon käynnistämiseksi asetettiin koordinoiva johtoryhmä, viisi temaattista valmisteluryhmää ja ryhmien työtä tukeva virkamiesryhmä. (OKM2021, 4.) “Mahdollistava ohjaus, resurssit ja rakenteet” -työryhmä valmisti esityksen sekä yliopistojen että ammattikorkeakoulujen rahoitusmallien kehittämiseksi. (OKM2021, 4.) Työryhmän ehdotus julkistettiin 24.10.2018 ja hyväksyttiin valtioneuvostossa 17.1. 2019. Molempien korkeakoulujen rahoitusmallit tulevat voimaan 1.1.2021 ja ne otetaan käyttöön sopimuskaudelle 2021–2024. Muistiotekstissä käsitellään sekä ammattikorkeakoulujen että yliopistojen rahoitusmallia, mutta itse keskityn vain yliopistoihin.

OKM2021-muistiossa mallille luetellaan samat tavoitteet kuin pääaineistossa. Tavoitteena on taas ohjausvaikutusten selkeys ja läpinäkyvyys sekä “riittävä vakaus” yksittäisen korkeakoulun rahoituksen kehittymisessä, kriteerien tulee olla selkeästi määriteltyjä ja läpinäkyviä ja pohjatietojen on oltava luotettavia. (OKM2021, 4.) Uusien mallien tulee edelleen perustua toiminnan laadun, vaikuttavuuden ja laajuuden huomioon ottamiseen. Muistion mukaan tuloksellisuudelle perustuva rahoitusohjaus on eri selvitysten mukaan osoittautunut “ohjausvoimaiseksi ja korkeakoulu- ja

tiedepoliittisia tavoitteita tukevaksi”. (OKM2021, 4.) Myös kolmeen pääosioon (koulutus, tutkimus, koulutus- ja tiedepolitiikka) perustuva pää rakenne pysyy samankaltaisena kuin vuosien 2017–2020 mallissa. Koulutusosioon tuli aiemmasta kolmen prosentin nosto (42 %) ja tutkimusosioon yhden prosentin nosto (34 %). (OKM2021, 17.) Koulutus- ja tiedepolitiikan osuus pieneni aiemmasta neljällä prosentilla (24 %), jakautuen strategiaperusteiseen rahoitukseen (15 %) ja valtakunnallisista tehtävistä (9 %). Merkittävin yksittäinen muutos koski tutkintojen painoarvon nostamista 19 prosentista 30 prosenttiin. (OKM2021, 18.)

Mallin muutosten perusteluissa näkyvät vahvasti korkeakouluvisiossa listatut tavoitteet ja tehokkuuden lisääminen. Esimerkiksi tutkintojen painoarvon kasvattamista perustellaan ehdotuksessa sillä, että tutkintorahoitustekijöihin esitetään lisättäväksi opintojen edistymistä ja opintoprosessien tehokkuutta tukevia kertoimia. Muistion mukaan tällaisille “kannustinuudistuksille” on selkeä tarve, yliopistolaissa määritellyssä tavoiteajassa tutkinnon suorittaa tällä hetkellä alle kolmannes kaikista tutkinnon suorittajista. (OKM2021, 21.) 55 opintopistettä suorittaneiden osuuden rahoitustekijän poistamista perustellaan tutkintojen tavoiteajat huomioon ottavan kertoimen sisällyttämisellä, minkä katsotaan muistiossa opintoprosessien sujuvuuden lisäksi luovan kannusteita nykyistä nopeammalle valmistumiselle. Myös tavoiteajassa suoritettut tutkinnot huomioidaan korkeammalla kertoimella rahoituslaskennassa. Tätä ratkaisua perustellaan korkeakouluvisioon tavoitteella tutkinnon suorittaneiden osuuden lisäämisestä, koulutustason nostamisesta ja “tehokkaammin toimivasta korkeakoulujärjestelmästä”. Tutkintojen osuuden kasvattamisella ja tavoiteaikoihin liittyvillä kertoimilla tavoitellaan siis opiskelijoiden valmistumisen nopeuttamista, jonka kuvataan olevan “yksilön ja yhteiskunnan kannalta tavoiteltavaa”. Silti ratkaisun ei muistiossa katsota vähentävän opintoprosessien tai opintojen laadun, opiskelijälähtöisyyden ja osaamisperusteisuuden merkitystä: koulutuksen laatu tukee opiskelumotivaatiota, opintojen etenemistä ja loppuunsaattamista. (OKM2021, 23.) Koulutuksellisenä tavoitteena korostuu siis vahvasti opintojen nopeuttaminen.

Laatu huomioidaan uudessa mallissa paitsi korkeakoulujen laadunvarmistustyön kautta, myös laadullisen työllistymisen ja opiskelijapalautteen rahoitustekijöinä. Strategiaperustaisen rahoitusosuuden nostoa perustellaan muistiossa korkeakouluihin osoitetulla luottamuksella “vastuullisina ja viisaina toimijoina, uudistajina ja ratkaisujen tuottajina”. (OKM2021, 37.) Muistiossa todetaan myös, että strategiaperusteisen rahoituksen pitkäjänteisessä kohdentamisessa otetaan “hallittu, luottamukseen perustuva riski” – tosin ministeriö varmistaa sopimuskauden aikana, että korkeakoulu on käynnistänyt tai edennyt sopimuksen mukaisissa toimenpiteissä. (OKM2021,

37.) Poikkeuksena aiemmasta kansainvälisyydelle ei ole omaa rahoitustekijää, sillä kansainvälisyyden edistäminen “ei voi rakentua yksittäisten rahoitusmallimittareiden varaan”. Lähtökohtana tulee olla nyt kansainvälistymisen ymmärtäminen korkeakoulujen toiminnan läpäisevänä toimintatapana. (OKM2021, 38.) Kansainvälisyyden tavoite siis säilyy edelleen osana mallia, mutta ilman omia rahoitustekijöitä – yliopistojen tulisi edistää kansainvälisyyttä osana perustoimintaansa, ei erikseen rahoitettavana erikoisalueenaan.

Ehdotukseen sisältyy myös osio korkeakoulujen ohjaus- ja sopimuskäytänteistä. Työryhmän esityksen mukaan sopimus- ja ohjauskäytänteitä tulisi kehittää saadun palautteen perusteella “avoimeen ja vuorovaikutteisiin suuntaan korkeakoulujen johdon, korkeakouluyhteisön ja sidosryhmien kanssa”. Samaten todetaan keskinäistä luottamusta vahvistavien toimien olevan tärkeitä. (OKM2021, 13.) Muistiossa todetaan, kuinka ministeriön ohjauskäytännöistä julkisuudessa on “korostetusti ollut esillä” rahoitusmalli. “Talousohjauksen ohjausvoiman” kuvataan olevan muihin ohjauselementteihin verrattuna olevan hyvin voimakas, mutta muistiossa todetaan ohjaustyötä tehtävän myös muita reittejä. (OKM2021, 13.) Esille nostetaan myös autonomia: ehdotuksen mukaan ministeriö ottaa ohjauksessaan huomioon korkeakoulujen taloudellisen ja hallinnollisen autonomian. Korkeakoulujen autonomian suhteessa valtioon ja ohjaavaan ministeriöön kuvataan muistiossa olevan yksi ohjauksen “ydinkysymyksistä”. (OKM2021, 14.) Ehdotuksessa huomioidaan, että autonomian vastinparina korkeakoulujen yhteiskunnallisen tilivelvollisuuden vaatimukset ovat kasvaneet. Muistion mukaan “[y]leinen näkemys on, että paras ohjausympäristö on sellainen, jossa korkeakouluilla on suhteellisen laaja autonomia yhdistettynä keskinäiseen kilpailuun ja ulkoiseen seurantaan”. (OKM2021, 14.)

Uuden rahoitusmallin perusteissa näyttäisi olevan jonkin verran vastaamista omassa *Acatiimi*-aineistossa esitettyyn kritiikkiin. Esimerkiksi voi nostaa usein toistuvan maininnan luottamuksen lisäämisestä rahoittajan ja korkeakoulujen välillä. Myös kansainvälisyyden sisällyttäminen osaksi koko korkeakoulujen toimintatapaa mukailee aineistossa esitettyä kritiikkiä kansainvälisyysmittareiden irrallisuudesta. Huomioitava on myös autonomian korostuminen, johon kytketään ajatukset luottamuksen, vuorovaikutuksen ja avoimuuden lisäämisestä. *Acatiimin* julkaisijaliitoista Opetusalan ammattijärjestö (OAJ) ja Tieteentekijöiden liitto jättivät työryhmän loppuraportista eriävän mielipiteen. *Acatiimin* uutisoinnin mukaan liittojen mukaan malli ei taannut rahoitukseen tarvittavaa vakautta. OAJ ja Tieteentekijöiden liitto katsoivat, että visiotyöskentelyssä olisi ollut mahdollisuus uudistaa rahoitusjärjestelmää nykyistä yksinkertaisemmaksi. Toisin kävi, ja malli vie järjestöjen mielestä tilannetta vain väärään suuntaan. (*Acatiimi* 7/2018.) Järjestöjen

epäilykset koskivat myös autonomiaa: liitot pitivät esitettyjä muutoksia ristiriidassa korkeakoulu-uudistuksesta tehdyn arvioinnin kanssa. *Acatiimin* mukaan henkilöstön näkökulmasta on epäuskottavaa väittää, että rahoitusmalli olisi vain rahanjakomalli, ja että korkeakoulut voivat käyttää rahat vapaasti oman harkintansa mukaan. (*Acatiimi* 7/2018.)

Samankaltainen autonomiakritiikki toistui myös *Acatiimin* numerossa 8/2018, jossa kerrottiin Jyväskylän yliopistossa 21.11.2018 järjestetystä, uutta rahoitusmallia käsittelevästä keskustelutapahtumasta. Tapahtumaan panelistina osallistunut professori Jussi Kivistö kommentoi jutussa, että “[v]oimakas tulosohejaus ja julkisen rahoituksen suuri osuus aiheuttavat yhdessä sen, että suomalaisen korkeakoulutuksen toiminnallinen autonomia on tosiasiasa pientä, vaikka se muodollisesti on korkealla tasolla”. *Acatiimin* raportoinnin perusteella Jyväskylän seminaarissa vallitsi “yhteisymmärrys siitä, että yliopistoille tarjotaan tässä näennäistä autonomiaa. — Minkä vuoksi kioskinpitäjä ei pyrkisi myymään sitä, mistä maksetaan, kiteytti Jussi Kivistö panelistien ja seminaarin osallistujien ajatukset.” (*Acatiimi* 8/2018.)

Autonomiakritiikin ohella myös kansainvälisyyskriteerien puute näkyi aineistossani yhdessä tekstissä. Numerossa 4/2019 julkaistussa pääkirjoituksessa Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Maija S. Peltola pohti, mitä rahoituksen myöntäminen tai myöntämättömyys tarkoittaa. Hän kiinnitti huomiota siihen, miten kansainvälistyminen ei enää näy niin vahvasti puheissa ja rahoitusmallissa kuin aiemmin, arvelleen sen tarkoittavan sitä, ettei kansainvälisyyttä pidetä enää yhtä tärkeänä tavoitteena kuin aiemmin. Kansainvälisyyden pienempi näkyminen mallissa katsotaan viestivän myös arvostuksesta – jos kansainvälisyydestä ei siis makseta ekstraa, siihen ei panostetakaan.

Mutta se, mikä puuttuu, on joskus yhtä merkittävää kuin se, mitä on. Mihin katosi kansainvälistyminen, asia joka on koko Suomen kannalta oleellisen tärkeää? Yliopistoissa kansainvälistyminen on varmasti jo niin syvään juurtunutta arkipäivää, että sen luulisi olevan suojassa. Mutta jos rahoitus ei kohene jollakin toiminnalla, se toiminta voidaan kokea toissijaiseksi. Lisäksi kyse on enemmän myös viestistä: mitä meiltä odotetaan? (*Acatiimi* 4/2019.)

Peltolan perusteet kansainvälistymiselle ovat inspiraation maailmasta. Moni kysymys yhdistää eri maiden tutkijoita, vastaukset löytyvät yhteistyöllä – siis samankaltaisista perusteista kuin aiempien vuosien työryhmämuistioissa.

Tiedeyhteisö on globaali, monet laajat kysymykset yhdistävät tutkijoita eri maista, vastaukset löytyvät yhteistyöllä. [- -] Rahoitusmallista riippumatta tähän on löydettävä aikaa: uusiin näkökulmiin ja tieteentekemisen rajattomuuteen. (*Acatiimi* 4/2019.)

Vaikka uuden mallin muistiosta voi tunnistaa ainakin retoriikan tasolla vastausta siihen kohdistettuun kritiikkiin, muutoksia ei nähty riittävinä lehtiaineistossa. Tieteentekijöiden liitto ja Professoriliitto julkaisivat 27.4.2019 oman ehdotuksensa rahoitusmalliksi³⁵. *Acatiimin* numerossa 3/2019 esitellyn ehdotuksen kuvattiin lisäävän rahoitukseen kaivattua vakautta ja omaehtoista profiloitumista kahdella uudella indikaattorilla, joiden nimeksi on annettu ”vakausrahoitus” ja ”profiloituminen”. Niiden yhteinen painoarvo olisi mallissa 24 prosenttia, ja niitä kutsutaan yhteisesti nimellä ”kehittämisrahoitus”. Tätä indikaattoria täydensi indikaattorikori ”profiloituminen”, jonka osuudeksi annettiin 4 prosenttia. Liittojen ehdotuksessa yliopistot ehdottavat koriin indikaattoreita, joiden joukosta ministeriö valitsee koriin sisällytettävät indikaattorit. Niistä taas kukin yliopisto valitsee, mitä mittaristoja siihen tulisi soveltaa. (*Acatiimi* 3/2019.) Autonomian näkökulmasta tärkeänä pidetään myös esitetyllä yliopistojen yritysysteistyön ennakoiva rahoitus, joka liittojen mukaan ”turvaa autonomian ja mahdollistaa pitkäaikaiset kehityshankkeet ja profiloitumisen”. Sen sijaan strategiaperusteinen rahoitus saisi osuudeksi vain 5 prosenttia. *Acatiimin* jutun kirjoittaneet, ehdotusta valmistelleeseen työryhmään kuuluneet Petri Koikkalainen (Tieteentekijöiden liitto) ja Petri Mäntysaari (Professoriliitto) katsoivat vaihtoehtoisen mallin lisäävän yliopistojen toiminnallista autonomiaa ja profiloitumisen mahdollisuuksia. Mallin kuvataan olevan käänne kohti nykyistä pitkäjänteisempää rahoitusta ja ”uudenlaista luottamusta” yliopistojen ja niiden tärkeimmän rahoittajan välillä. (*Acatiimi* 3/2019.) Pitkäjänteisyys, luottamus ja vakaus näkyvät mallissa käytännössä strategiarahan osuuden pienentämisenä, erillisenä kehittämisrahalla ja profiloitumisrahalla, jonka indikaattorit yliopistot voisivat siis itse valita. ”Todellinen” autonomia ja vakaus konkretisoituvat siis vasta rahoitusmalliin tehtynä rakenteellisenä muutoksena.

Kahdessa analyysiluvussa olen analysoinut suomalaisen rahoitusmallikeskustelun dynamiikkaa vuosina 2011–2019 oikeuttamisteorian näkökulmasta. Viimeisimmässä alaluvussa tarkastelin lyhyesti myös vuonna 2021 voimaan astuvaa rahoitusmallia ja sen saamaa vastaanottoa *Acatiimissa*. Tällä luvulla halusin selvittää, onko muistioteksteistä erotettavissa jonkinlaista vastausta tai reagointia mallista annettuun kritiikkiin.

Viimeisessä luvussa esitän työni johtopäätökset, pohdin niiden suhdetta aiempaan tutkimukseen ja esitän myös aiheita jatkotutkimukselle.

³⁵ Ehdotus löytyy myös Tieteentekijöiden liiton verkkosivuilta:
https://tieteentekijat.fi/assets/uploads/2020/01/Yliopistojen_rahoitusmalli_webversio.pdf

7 PÄÄTÄNTÖ

Tutkin pro gradu -työssäni suomalaisessa rahoitusmallikeskustelussa vuosina 2011–2019 käytettyjä oikeutuksia. Vuonna 2011 rahoitusmallin kokonaisuudistukselle asetettiin tavoitteeksi aiempaa laadukkaampi, kansainvälisempi, profiloituneempi, vaikuttavampi ja tehokkaampi yliopistolaitos. (OKM2013, 7.) Työssäni tarkastelin sitä, kuinka näitä vaatimuksia työryhmämuistioissa perustellaan ja kuinka vaatimuksiin reagoitiin *Acatiimi*-lehden teksteissä. Työni teoreettinen viitekehys nojaa pragmaattista sosiologiaa edustavien Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot’n julkisen oikeuttamisen teoriaan. Varsinaisena tutkimusmetodinani on laadullinen sisällönanalyysi.

Työni eteni kontekstualisoinnista kohti empiriaa. Koska tutkimusaiheeni ymmärtämiseksi on tärkeää ymmärtää myös yliopistojen ja niiden päärahoittajan suhdetta, luvussa 2 kuvasin suomalaisen yliopiston ja valtion keskinäisen suhteen keskeiset linjat Turun Akatemiasta 2010-luvulle. Luvussa 3 esittelin tutkimuksessani tarvittavaa käsitteistöä ja työni teoriataustan. Luvussa 4 kuvasin työssä käytetyn aineiston ja näytin, millä lailla teoriaa voi soveltaa juuri tämän aineiston tutkimiseen. Analyysiluvuissa kahta eri aineistoa käyttämällä kuvasin, millaisena malli ja sille asetetut tavoitteet hahmottuvat eri osapuolten välillä. Työryhmämuistiot edustavat institutionaalista, opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän ääntä, lehtitekstit taas kuvaavat yliopiston henkilöstön ja myös henkilöstöä edustavien ammattiyhdistysten ääntä.

Analyysissani havaitsin, että muistioissa mallin muutoksen perusteluita tuotetaan kielteistä tulevaisuuskuvaa rakentavalla muutos- ja uhkapuheella. Rahoitusmallin perustellaan tarvitsevan muutosta, koska suomalaisessa yliopistolaitoksessa on arviointien perusteella todettu olevan laadun heikkenemiseen viittaavia elementtejä. Nopeita ja välttämättömiä toimia legitimoivassa uhkapuheessa taustalla taas on taloustilanne, jonka esitetään vaativan tehokkuuden lisäämistä edistävien muutosten tekemistä myös yliopistojärjestelmään. Vaikka paikansin uhkapuheen lähteeksi juuri talouden, myös tutkimuksen laadun säilyttämiseen voi tulkita liittyvän uhkaa: pelkoa, että Suomi jää jälkeen muista maista, ei uudistu eikä kansainvälisty, ei pysty säilyttämään aiemmin vahvaa akateemista laatuaan, ei tuota osaajia oikeille aloille.

Lehtiaineistossa mallia koskevaa muutos- ja uhkapuhetta tuottivat rahoitusjärjestelmään kuuluva tulospainotteisuus ja kilpailullisuus. Kuten työryhmämuistioissa, myös *Acatiimin* aineistossa mallin muutostarpeiden oikeutuksessa näkyy usean eri maailman elementtejä. Boltanski ja Thévenot ovat todenneet oikeuttamisen maailmojen voivan omaksua osaksi itseään myös muiden, itselleen

vieraampien maailmojen arvoja silloin, kun maailma haluaa suojata itseään kritiikiltä. (Boltanski & Thévenot 1999, 25; Koskinen 2012, 314.) Sääntelyn vähentämistä oikeutetaan lehtiteksteissä vahvasti inspiraation maailman logiikalla, jonka mukaan luovuus vaatii irrottautumista ennakkoon asetetuista säännöistä, mittareista ja myös muiden mielipiteistä. Toisaalta sääntelyn vähentämistä perustellaan myös teollisuuden maailman perusteilla, käytännössä tehokkuuden kielellä. Esimerkiksi mallin tulospainotteisuutta vastustetaan talousperusteilla: yliopistojen ei ole järkevää toimia omien taloudellisten etujensa vastaisesti.

Omissa alaluvuissaan tarkastelin laadun, vaikuttavuuden, tehokkuuden, profiloitumisen ja kansainvälisyyden tavoitteita ja niihin vastaamista aineistossa. Havaitsin, että siinä missä muistioissa vaatimuksia perusteltiin pääasiassa suorituskykyä, hyötyä ja tehokkuutta korostavilla perusteluilla, niihin vastattiin *Acatiimin* aineistossa pääasiassa inspiraation ja kodin maailman perusteluilla. Havainnot vastasivat pääasiassa työhypoteesiani. Boltanski ja Thévenot ovat todenneet teollisen arvomaailman mukaisen ajattelun olevan nyky-yhteiskunnassa laajasti yleistynyt tapa käsittää asioiden ja yksilöiden suhteet. (Malmelin 2011, 72.) Siksi ennakko-oletuksenani oli, että teollisuuden arvot olisivat laajasti esillä myös tässä työssä, ja etenkin työryhmämuistioiden analyysissa. Inspiraation maailmaan kuuluvien arvojen ilmeneminen juuri *Acatiimin* aineistossa oli samaten odotettavissa, sillä ulkopuolelta tuleva vahva sääntely ei istu hyvin akateemisen työn perinteisiin. Tutkimuksen tekijän oikeus oman tutkimusintressinsä määrittelyyn on akateeminen traditio (Välikangas 2012, 92). Laajemmin tieteen ihanteisiin kuuluu sen riippumattomuus, itseohjautuvuus ja omien päämäärien asettaminen palvelemaan tietämiseen ja ymmärtämiseen tähtäävää tutkimusta. (Hallamaa 2000, 1.) Kysymykseen vapaudesta suhtaudutaan siksi vakavasti, ei vain käytännön tasolla, vaan myös koko toimintaa ohjaavana periaatteena.

Acatiimin aineiston perusteluissa painottuu inspiraation rinnalla myös traditioita ja jatkuvuutta arvostava kodin maailma. Tämäkin havainto on mielestäni linjassa yliopistokeskustelun ja yliopistoja koskevan tutkimuksen kanssa. Tulosohtauksen tulo sääntelyineen ja jatkuvine mittauksineen on koettu sopivan huonosti juuri yliopisto-organisaatioihin. Toisaalta Osmo Lampinen on (2003) kuvaillut korkeakoulujen luonnetta paradoksiseksi: toisaalta ne ovat organisaatioina uutta tietoa ja innovaatioita luovia, toisaalta ne itse muuttuvat hitaasti ja suhtautuvat esitettyihin uudistuksiin pääasiassa penseästi. “Konservatiivisuus omien rakenteiden säilyttämisessä sekä ulkoisten muospaineiden vastustamisessa on korkeakouluille yhtä luonteenomaista kuin uuden tiedon tuottaminenkin”, Lampinen toteaa (Lampinen 2003, 6).

Yksittäisten tavoitteiden oikeuttamisessa kiinnostavaa oli tarkastella niiden kytkeytymistä toisiinsa. Esimerkiksi profiloitumisen edistämistä perustellaan muistioaineistossa sillä, että se edistää niin laatua kuin tehokkuuttakin, laatu puolestaan saa vahvistusta perusteilleen tehokkuudesta ja kansainvälisyydestä. Havaintoni ovat samansuuntaisia kuin Jarmo Kallungin, Soile Korisevan ja Henri Saarelan (2015, 117–133) suomalaista yliopistopolitiikkaa ohjaavien perusteluiden analyysissa. Kallunki ja kumppanit tutkivat artikkelissaan koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmia vuosilta 1987–2016 ja havaitsivat aineistonsa perusteella hyvin samanlaisia kytköksiä kuin omassa työssäni: talouspolitiikka toimii perusteluna yliopistojen resursoinnista puhuttaessa, kansainvälisyys asettaa vaatimuksia yliopistoille mutta luo myös mahdollisuuksia, laatu perustelee kansainvälistämistä ja tehokkuus ilmenee yleensä opintoaikojen lyhentämisenä ja läpäisyn tehostamisena. (Kallunki et al., 121–122.)

Oman työni kenties kiinnostavin huomio koskee eri aineistojen välillä vallitsevaa, toistaiseksi ratkaisematonta kiistaa yliopistojen autonomian toteutumisesta. Yliopistojen ei ole pakko järjestää sisäistä rahanjakoaan rahoitusmallin perusteella, mutta siitä huolimatta näin käytännössä toimitaan. (Kallio 2014.) Tästä autonomian ristiriitaisesta tulkinnasta muodostuu aineistoni merkittävin konflikti. Siinä missä muistioissa korostetaan yliopistoilla olevan todellinen mahdollisuus päättää omasta toiminnastaan, *Acatiimin* aineistossa tämä kielletään lähes yksimielisesti. Erimielisyys autonomian toteutumisesta ei nouse nyt esille ensimmäistä kertaa. Yliopistojen kokemuksia autonomian toteutumisesta uuden yliopistolain aikana on selvitetty muun muassa vaikutusarvioinneissa vuosina 2011–2012 ja 2015–2016. Jälkimmäisessä ilmaistut huolet toistuvat myös *Acatiimin* aineistossa: ministeriön ohjaus koetaan liian yksityiskohtaiseksi, vaaditun raportoinnin määrän ja yksityiskohtaisuuden nähdään kasvaneen kohtuuttomaksi ja strategisen rahoituksen jakoperusteiden läpinäkyvyyttä kritisoidaan laajasti. (Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi 2016, 31.) “–Opetusministeriö on todennut yliopistoille, että teillä on autonomia, meillä on rahat. Tästä voi päätellä vaikutuksen”, totesi Vaasan yliopiston rehtori Jari Kuusisto *Ylen* haastattelussa (16.5.2018), summaten kattavasti asenteet myös omassa lehtiaineistossani.

Kiinnostavaa on, että yliopistojen itsehallintoa koskevissa perusteluissa vaikuttaa siltä, että ministeriö ja yliopistot puhuvat joko eri kielellä tai ainakin aivan eri asioista. *Acatiimin* aineisto osoittaa, ettei ongelma ole siinä, etteikö autonomiaa olisi retorisesti tai juridisesti huomioitu mallissa tai sen kehittämisessä. Ristiriita on rakenteellinen: niin kauan kuin merkittävä osuus valtion rahoituksesta on sidottu sovittujen tulostavoitteiden täyttämiseen, ei yliopistoilla voi olla niiden omasta

näkökulmasta katsottuna “aitoa” autonomiaa. Ero konkretisoituu esimerkiksi käsityksessä strategiarahoituksen roolista. Tieteentekijöiden liiton ja Professoriliiton esittämässä rahoitusmalliehdotuksessa (2019) yliopistojen strategisen kehittämisen katsotaan kuuluvan niille itselleen. Kehittämisen sitomisen harkinnanvaraiseen, neuvoteltavaan rahoitukseen katsotaan vain lisäävän riippuvuutta rahoituksen jakajaan ja tämän esittämiin toiveisiin. (*Acatiimi* 3/2019.) OKM2021-muistiossa taas strategiarahoitus on keino lisätä “luottamusta” ja antaa yliopistoille lisää liekaa päättää asioistaan itse.

Lehtitekstien analysointi näyttää autonomian lisäämisen perusteluissa ilmenevän odotettavasti inspiraation maailman logiikkaa. Odottamatonta on se, että autonomian kasvattamisen vaatimusta perustellaan myös teollisuuden maailman logiikalla ja tehokkuuden kielellä – autonomian lisäämisen esitetään konkretisoituvan henkilöstön tehokkaampana työskentelynä. Tulkitsen tässä pyrkimyksen puhua kielellä, jonka oletetaan olevan rahoittajalle mieluisaa kuultavaa – jos yliopistoilta halutaan tehokkuutta, tässä on keino sen edistämiseksi.

Julkisen oikeuttamisen teoriassa kiinnostavaa on se, ettei se ole ainoastaan teoria mielettöminä päivästä toiseen jatkuvista konflikteista, vaan sen avulla voidaan tarkastella myös yhteisymmärryksen hakemista. Eri aineistojen välillä voi tunnistaa yhteisymmärrystä esimerkiksi siinä, että opiskelijoiden nopeamman valmistumisen tavoitteen nähdään kytkeytyvän opetuksen laatuun. Kenties kiinnostavin oliivipuun oksan ojennus liittyy taas autonomiaan. OKM2021-muistiossa kuvataan ministeriön halua kuulla ja huomioida korkeakoulujen toiveita aiempaa enemmän. Esimerkiksi OKM2021-muistiossa todetaan, että “[o]hjauksen ja asetettavien tavoitteiden on tarkennettava valtioneuvoston yleistä tavoitteenasettelua lähemmäksi korkeakoulujen toimintaa”, ja että korkeakouluilla on oltava “tosiasiallinen mahdollisuus” vaikuttaa tavoitteen saavuttamiseen. (OKM2021, 14.) Kuulluksi tulemisen korostuksessa voi tunnistaa kollektiivista ajattelutapaa korostavan kansalaisuuden arvomaailman toimintatapoja: rahoittaja vastaa luottamuskutsuun ja kutsuu korkeakoulut mukaan itseään koskevaan päätöksentekoon.

Autonomiaa koskevaan konfliktiin on vaikeaa nähdä päätöstä, jollei ministeriössä tapahdu yhtäkkinen käänös tuloksellisuuden suhteen. Kun muistioissa puhutaan ohjauksen tavoitteista, suunnittelusta ja osallistamisesta, *Acatiimin* aineistossa puhutaan käytännöstä, toimenpiteistä ja tuloksista – siis siitä, kuinka iso prosentti rahoituksesta maksetaan tuloksen perusteella. On myös yhtä lailla todennäköistä, etteivät yliopistot luovu autonomiavaateistaan niin kauan kuin autonomiaa pidetään yhtenä tieteen tekemiseen kuuluvista ihanteista. Autonomiaa koskevat huomiot ovat linjassa

aiemman tutkimuksen ja yliopistopoliittisen keskustelun kanssa: esimerkiksi tutkijat Veera Kaleva ja Hanna Kuusela ovat todenneet (26.2.2020, Ilmiomedia.fi) rahoitusmallin ohjaavan tavalla, joka asettaa kyseenalaiseksi tieteen vapauden yliopistoissa.

Tämä pro gradu -työ tuottaa yliopistojen rahoitusmallista uutta tietoa osoittamalla yhteyksiä ja kytköksiä yliopistoille asetettujen koulutus- ja tutkimuspoliittisten tavoitteiden välillä. Työni vahvistaa Kallungin ja kumppaneiden (2015) havaintoa siitä, että yhden tavoitteen edistämisen avulla voidaan perustella monia muitakin asioita – muun muassa laadulla voi perustella kansainvälisyyttä ja tehokkuutta. Työni valaisee myös sitä, miksi vuonna 2020 yliopistolaitoksen tulisi valtion mielestä olla juuri laadukas, vaikuttava, tehokas, profiloitunut ja kansainvälinen. Näytän myös, että rahoitusmallia koskevien tavoitteiden perusteluissa voidaan yhdistellä arvomaailmoja luovilla tavoilla: esimerkiksi tehokkuuden vaatimusta voi vastustaa argumentilla tehokkuuden lisäämisestä. Samalla se vahvistaa entisestään käsitystä siitä, että kysymystä yliopistojen autonomian toteutumisesta tulospainotteisen rahoitusmallin kanssa ei ole vielä ratkaistu.

Työni rajoitteet koskevat erityisesti muistioaineistoja koskevaa analyysia. Koska työryhmien muistiot sisältävät varsin vähän suoria perusteluja, niiden tulkinta vaatii erityistä herkistymistä aineistolle. Tekijyyden häivyttämistä ja niukkaa ja neutraalia ilmaisua suosiva ”suunnitteluproosa” (Summa 1989, 179) on mielipiteellistä tekstiä vaikeammin tulkittavissa. Tulkintojen muodostamiseen vaikuttaa myös se, että rahoitusmallia koskevien päätösten taustalla vaikuttavat myös hallitusohjelmat ja koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmat – muistioiden perusteluja ei siis voi palauttaa yksittäisten kirjoittajien mielihaluihin. Olen huomioinut tämän analyysissäni arvioimalla tekemiäni tulkintoja jatkuvalla kriittisellä katseella, perustamalla väitteeni tarkasti tekstiin ja kirjoittamalla analyysiin auki myös eri oikeutusten tunnistamisessa ilmenneet epävarmuuteni. Toisaalta julkisen oikeuttamisen teoriaa tutkimuksessaan soveltavalla on aina tunnistettava myös se, että maailmajaottelun voi tehdä myös toisin. Koska oma aineistoni on julkinen ja saatavilla verkossa, aiheesta kiinnostunut voi kokeilla, millaisia tulkintoja hän tekisi samoilla lähteillä.

On hyvä muistaa, että perustelemattomuudessa voi olla kyse myös vallasta. Karoliina Malmelin (2011, 200) on todennut legitimaation olevan prosessi, jolla valta-asemia ylläpidetään. Malmelinin mukaan se taho, jonka arvomaailma on laajimmin hyväksytty, ei joudu jatkuvasti oikeuttamaan omaa toimintaansa. Olen esittänyt esimerkiksi tehokkuuden analyysin kohdalla tulkinnan, jonka mukaan tehokkuuden edistämistä ei muistioissa erikseen perustella siksi, että tehokkuuseetos on kovasta

vastarinnasta huolimatta jo tuotu osaksi akateemisen maailman käytäntöjä. Perustelujen perään kysyminen on kuitenkin tärkeää, sillä mallilla on yliopistojen toimintaan konkreettisia vaikutuksia. Tämän huomasin haastatellessani Oulun yliopiston hallituksen puheenjohtajaa Sakari Kalloa koulutuksesta vastaavan vararehtorin valinnasta. Kallon mukaan vuonna 2021 voimaan tulevan rahoitusmallin koulutuspainotteisuuden oli vaikutusta siihen, että uudelta vararehtorilta odotettiin muutosjohtajuutta.³⁶ Malli vaikuttaa siis jo rekrytointipäätöksissäkin.

Jatkotutkimuksen aiheita löytyy korkeakoulua vaihtamalla. Tämä työ keskittyy yliopistojen rahoitusmalliin, mutta rahoittajan toiveet puhututtavat myös duaalimallin toisella puolella. Millaisia perusteluita ammattikorkeakoulujen rahoitusmalleissa on hyödynnetty? Ovatko ammattikorkeakouluille asetetut, mallilla edistettävät kehittämistavoitteet kuinka erilaisia yliopistojen vaatimuksista? Millaisena jäsenyyttä ammattikorkeakoulujen ja ministeriön suhde? Toisaalta samalla aikarajauksella olisi kiinnostava tarkastella myös sitä, olisivatko tulokset kuinka erilaisia, jos lehtitekstiaineisto kattaisi *Acatiimin* ohella (tai sen sijaan) esimerkiksi blogitekstejä ja laajalevikkisempien sanoma- ja aikakauslehtien tekstejä. Tässä työssä katse on kiinnittynyt teksteihin, joita tuotetaan pitkälti akateemisen maailman sisällä toisille samaan yhteisöön kuuluville. Muuttuuko oikeuttaminen silloin, jos sitä tehdäänkin suuremmalle yleisölle?

Tämä työ käsittelee rahaa, mutta siinä puhutaan loppujen lopuksi vähän konkreettisista summista ja prosenttimääristä. Tämä on ollut minulta tietoinen valinta. Summien sijaan olen halunnut keskittyä siihen, millä perusteilla ne jaetaan. Näen, että yliopistojen rahoituksen valtaan liittyvissä kysymyksissä riittää vielä selvittävää.

Läpi tämän tutkielman kirjoittamisen mukanani on kulkenut Irwin Goodmanin kappale *Raha ratkaisee*. Vexi Salmen kirjoittamassa sanoituksessa luetellaan asioita, joita rahan katsotaan ratkaisevan: oikealla hetkellä sujautettu seteli mahdollistaa pääsyn täyteen ravintolaan, mittaa kumarruksen syvyyden, vie järjen, takaa menestyksen, korvaa rakkauden. Rahan ratkaisevuudesta käydään myös neljän sanan mittainen dialogi: *Onko niin? Niin on*.

Keskustelu yliopistojen ja ministeriön suhteesta usein pelkistyy ja päättyy näihin neljään sanaan. Toivon oman työni lisäävän rahakeskusteluun ainakin kolme uutta sanaa – kysymyksen *miksi näin on?*

³⁶ oulunylioppilaslehti.fi, 22.5.2020.

8 LÄHTEET

Kirjallisuus

Alasuutari, P. (1996). *Toinen tasavalta: Suomi 1946-1994*. Tampere: Vastapaino.

Arminen, H., Hujala, M., Hynninen, T. (2019). Opiskelijapalaute yliopisto-opetuksen laadun mittarina: mitä opiskelijoiden opintojaksopalautteesta voidaan päätellä? *Yliopistopedagogiikka-lehti* 30.8.2019. Haettu osoitteesta <https://lehti.yliopistopedagogiikka.fi/2019/08/30/opiskelijapalaute-laadun-mittarina/>

Auranen, O. (2014). *Rahoituskilpailun, politiikkaohjauksen ja mikrotason tekijöiden vaikutus yliopistotutkimuksen tuloksellisuuteen*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Autero, A. (2013). Tuloksellisuuden arvioinnin monitulkintaisuus. Tapaus: suomalainen paloturvallisuuspolitiikka. Teoksessa: Oulasvirta, L., Kihn, L-A., Mänttari, P., Wacker, J. (toim.), *Näkökulmia arviointiin ja valvontaan* (s. 38–53), Tampere: Tampere University Press.

Berger, P. L., Luckmann, T. & Raiskila, V. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.

Björn, I., Saarti, J., Pöllänen, P. (2017). ”Päätettiin turvata yliopistojen rahoituksen pitkäjänteisyys.” Opetusministereiden poliittinen puhe ja yliopistolaitoksen uudistamisen retoriikka 2005–2015. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(1), 76–85.

Boltanski, L., Thévenot, L. (2006). *On Justification. Economies of Worth*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.

Boltanski, L., Thévenot, L. (1999). The Sociology of Critical Capacity. *European Journal of Social Theory* 2(3), 359–377.

Dougherty, K., Jones, S., Lahr, H., & Natow, R., & Pheatt, L., Reddy, V. (2014). Performance Funding for Higher Education: Forms, Origins, Impacts, and Futures. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 655(1), 163–184.

Eranti, V. (2014). Oma etu ja yhteinen hyvä paikallisessa kiistassa tilasta. *Sosiologia* 51(1). 21–38.

Geuna, A., Martin, B. (2003). University Research Evaluation and Funding: An International Comparison. *Minerva* 41(4), 277–304.

Hallamaa, J. (2002). Tieteen etiikka: ei mitään sensaatioiden siveysoppia. *Tieteessä tapahtuu* 20(4).

Hazelkorn, E. (2011). *Ranking and the Reshaping of Higher Education: The battle for World Class Excellence*. Houndsmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan

Hämäläinen, T. (2019). Sokrateen vaikutus oikeuksien kehityshistoriaan. Teoksessa: Aalto-Heinilä, M., Kurki, V. (toim.), *Mitä oikeudet ovat?: Filosofian ja oikeustieteen näkökulmia* (s. 33–48). Helsinki: Gaudeamus.

Hölttä, S., Kivistö, J. (2009). Yliopistojen rahoitusmallit ja kansalaisyhteiskunta – monitulkintaisia näkökulmia. Teoksessa: Vakkuri, J. (toim.), *Paras mahdollinen julkishallinto?* (s. 186–205). Helsinki: Gaudeamus.

- Jongbloed, B., Vossensteyn, H. (2001). Keeping Up Performances: An International Survey of Performance-Based Funding In Higher Education. *Journal of Higher Education Policy and Management* 23(2), 127–145.
- Jongbloed, B. (2004). *Funding higher education: options, trade-offs and dilemmas. Paper for Fulbright Brainstorms 2004 - New Trends in Higher Education.* 1–11.
- Kallio, K.M. (2014). *Ketä kiinnostaa tuottaa tutkintoja ja julkaisuja liukuhihnaperiaatteella...?: suoritusmittauksen vaikutukset tulosohjattujen yliopistojen tutkimus- ja opetushenkilökunnan työhön.* Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Kallunki, J. (2015). *Yliopistojen rahoitusmallipolitiikka Suomessa 1995–2010: Diskurssianalyysi politikoinnin säännönmukaisuuksista rahoitusmallien kehittämistyöryhmien muistioissa.* Käyttätymistieteiden alan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kallunki, J., Koriseva, S., Saarela, H. (2015). Suomalaista yliopistopolitiikkaa ohjaavat perustelut tuloksellisuuden aikakaudella. *Kasvatus & Aika* 9(3), 117–133.
- Kankaanpää, J. (2013). *Kohti yritysmäistä hyöty-yliopistoa: valtiovallan tahto Suomessa vuosina 1985-2006 ja kokemukset kolmessa yliopistossa.* Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Karvonen, E., Saarti, J. & Kortelainen, T. (2014). *Julkaise tai tuhoudu!: Johdatus tieteelliseen viestintään.* Tampere: Vastapaino.
- Kauko, J. (2011). *Korkeakoulupolitiikan dynamiikat Suomessa.* Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kauppinen, I. (2015). Luc Boltanski – kritiikin sosiologian ja kriittisen sosiologian välimaastossa. Teoksessa Pyykkönen, M., Kauppinen, I. (toim.): *1900-luvun ranskalainen yhteiskuntateoria* (s. 315-338). Tallinna: Gaudeamus.
- Kivinen, O., Rinne, R., Ketonen, K. (1993). *Yliopiston huomen.* Tampere: Hanki ja jää.
- Kivinen, O.; Lindberg, M.; Hedman, J. (2011). *Tuloksellisuus, kansainvälinen rankingmenestys ja yliopistojen profiloituminen. Vertailussa Aarhusin, Groningenin, Zürichin ja Turun yliopistot.* Turun yliopisto: Turku.
- Kivistö, J. (2009). Tehottomat lintsarit? Valtion ja yliopiston suhde agenttiteorian näkökulmasta. Teoksessa Vakkuri, J. (toim.), *Paras mahdollinen julkishallinto?* (s. 51–72). Helsinki: Gaudeamus.
- Kirkinen, S. (2008). *Yliopistojen rahoitusmallien kansainvälinen vertailu.* Kansantaloustieteen alan pro gradu -työ. Oulu: Oulun yliopisto.
- Koski, L. (1993): *Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä: Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset.* Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto
- Koski, L. (1996). Tulosjohtaminen ja toiminnan arviointi yliopistoa pelastamassa. Teoksessa Helenius, B., Hämäläinen, E., Tuunanen, J. (toim.), *Kohti McDonald's – yliopistoa? Näkökulmia suomalaiseen korkeakoulu- ja tiedepolitiikkaan* (s.177–206). Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Koskinen, J. (2010): *Oikeuttamisen logiikat akateemisen työajan kohdentamisjärjestelmän perusteluissa ja kritiikissä.* Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Koskinen, J. (2012). *Oikeuttamisen maailmat yliopistojen työajan kohdentamisjärjestelmän perusteluissa ja kritiikissä.* Sosiologia 4/2012, 307–320.

- Kuusela, H., Harju, A., Kaleva, V., Poutanen, M., Raipola, J., Tervasmäki, T., Tomperi, T. (2019). Kenen yliopisto? Tampereen yliopiston henkilöstön näkemyksiä yliopistojen johtamisjärjestelmistä ja itsehallinnosta. Comet, Tampereen yliopisto.
- Lampinen, O. (1998). *Suomen koulutusjärjestelmän kehitys*. Tampere: Gaudeamus.
- Lehtonen, T.-K., & Lonkila, M. (2008). Laurent Thévenot – yhteiselon oikeutukset ja kritiikit. *Sociologia* 45(4), 342-346.
- Luhtakallio, E., Ylä-Anttila, T. (2011). Julkisen oikeuttamisen analyysi sosiologisenä tutkimusmenetelmänä. *Sociologia* 48(1), 34–51.
- Malmelin, K. (2011). *Arvojen markkinat: oikeuttavat arvomaailmat suomalaisten suuryritysten yritys vastuupuheessa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nevala, A. & Rinne, R. (2012). Korkeakoulutuksen muodonmuutos. Teoksessa: Kettunen, P. & Simola, H. (toim.), *Tiedon ja osaamisen Suomi: kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle* (s. 203–228). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nokkala, T. (2007). *Constructing the Ideal University - The internationalisation of higher education in the competitive knowledge society*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Näppilä, T. (2018). Yliopistojen uusi rahoitusmalli: tiedontuotannon mallien ja yliopistollisen työn kautta tarkasteltuna. *Tiedepolitiikka* 43(1), 32-44.
- Palonen, K. (2018). Max Weber (1864–2014). Teoksessa Kauppi, N., Palonen, K. (toim.), *Max Weberin lukutapoja* (s.111–127). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rekilä, Eila. (2006). *Kenen yliopisto? Tutkimus yliopistojen valtionohjauksesta, markkinaohjautuvuudesta ja itseohjautuvuudesta suomalaisessa yliopistojärjestelmässä*. Väitöskirja. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Simola, H., Lehto, R., Jauhiainen, A. & Laiho, A. (2012). *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa: Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Salminen, J. (2016). Poliittiset ja moraaliset ulottuvuudet kaupunkitilassa – Oikeuttaminen yksityisautotonta Tampereen Hämeenkatua koskevassa kiistassa. *Alue ja ympäristö*, 45(1), 15–26.
- Summa, H. (1989). *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Väitöskirja. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Suomen eduskunta, Perna, V., Tiitta, A. (2007). *Suomen eduskunta 100 vuotta: 9, Sivistyksen ja tiedon Suomi*. Helsinki: Edita.
- Patomäki, H. (2005): *Yliopisto Oyj: tulosjohtamisen ongelmat – ja vaihtoehto*. Gaudeamus, Helsinki.
- Saari, T. (2007). *Quality on the move: discursive construction of higher education policy from the perspective of quality*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Saari, T. (2009). Laatu korkeakoulupolitiikan sairautena ja lääkkeenä. *Tiedepolitiikka* 34(1), 133–138.
- Seuri, A. & Vartiainen, H. (2018). *Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys. Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/2018, 100–131.

- Silvonen, J. (1996). Nopeammin, nopeammin ... opiskelu ja korkeakoulupolitiikka. Teoksessa: Helenius, B. & Hämäläinen, E. & Tuunainen, J. (toim.) *Kohti McDonalds yliopistoa?* (s. 73-118). Jyväskylä: Tammi.
- Simmons, A. (1999). Justification and Legitimacy. *Ethics* 109(4), 739–771.
- Sipilä, J. (2007). *Valta yliopistossa*. Tampere: Vastapaino.
- Sivula, A., Suominen, J., Reunanen, M. (2015.) “A1 alkuperäisartikkeli tieteellisessä aikakauslehdessä”. Uusien julkaisukäytänteiden omaksuminen ihmistieteissä 2000-luvulla. *Kasvatus & Aika* 9(3), 149–171.
- Sorsa, V–P, Eskelinen, T. (2011). Julkisen oikeuttamisen analyysi, moraaliset arvostelmat ja kiista vallankäytön kohteena. *Sociologia* 48(3), 253–258.
- Stähle, P. (2012.) Yliopisto – tietämyksen edelläkävijä? Teoksessa Stähle, P. & Ainamo, A. (toim.). *Innostava yliopisto: Kohti uudistavaa yliopistojohtamista* (s. 14–25.). Helsinki: Gaudeamus.
- Thévenot, L. (2011). Oikeutettavuuden rajat: yhteiselämää koossapitävät sidokset ja niiden väärinkäyttö. *Sociologia* 48(1), 7–21.
- Treuthardt, L. (2004.) *Tulosohjauksen yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa: tarkastelunäkökulmina muoti ja seurustelu*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Treuthardt, L. (2005). Tulosohjaus yliopistossa – muotia ja seurustelua. Teoksessa *Tulosohjattua autonomiaa – akateemisen työn muuttuvat käytännöt*. Toim. Aittola, H., Ylijoki, O-H. Helsinki: Gaudeamus.
- Ursin, J. (2007). Yliopistot laadun arvioijina: Akateemisia käsityksiä laadusta ja laadunvarmistuksesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Haettu osoitteesta <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/37601>
- Wæraas, A. (2018). On Weber: Legitimacy and Legitimation in Public Relations. Teoksessa Ihlen, Ø, Fredriksson, M. (toim.): *Public Relations and Social Theory – Key Figures and Concepts*. New York: NY: Routledge.
- Wagner, P. (1999) After Justification – Repertoires of Evaluation and the Sociology of Modernity. *European Journal of Social Theory* 2(3), 341–357.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology, 2. Vol. 2*. Berkeley: University of California Press.
- Välikangas, L. (2012). *Kohti yliopistojohtamisen innovaatioita*. Teoksessa Stähle, P. & Ainamo, A. (toim.). *Innostava yliopisto: Kohti uudistavaa yliopistojohtamista* (s. 78–96.). Helsinki: Gaudeamus.
- Yliaska, V. (2014.) *Tehokkuuden toiveuni – uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Riika: Into Kustannus.
- Ministeriöiden ja valtioneuvoston julkaisut*
- Lampinen, O. (2003). *Suomalaisen korkeakoulutuksen uudistaminen: Reformeja ja innovaatioita*. Opetusministeriön julkaisuja 2003:25. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-521-1>
- Mikkola, E., Nurmisto, M., Saarnivaara, V-P (2017). *Korkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja elinkeinoelämän yhteistyö – miten erilainen oikeusasema vaikuttaa?* Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 34/2017. Haettu osoitteesta https://tietokayttoon.fi/documents/10616/3866814/34_ekty-loppuraportti-1-osakokonaisuus-2017-03-09.pdf/869be350-204f-4f58-8687-ca0d6f5272cb?version=1.0

Niiniluoto, I. (2015). Yliopistot ja ammattikorkeakoulut yhteiskunnallisina vaikuttajina: yhteenveto. Teoksessa *Vastuullinen ja vaikuttava – Tulokulmia korkeakoulujen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen* (s. 13–32). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:13. Haettu osoitteesta <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75117/okm13.pdf>

Tutkimus- ja innovaatiopoliittinen linjaus 2011–2015, Tutkimus- ja innovaationeuvosto. Haettu osoitteesta https://www.aka.fi/globalassets/awanhat/documents/tiedostot/julkaisut/tin_linjaus2011_2015.pdf

Uudistava Suomi: tutkimus- ja innovaatiopolitiikan suunta 2015–2020, Tutkimus- ja innovaationeuvosto. Haettu osoitteesta <https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/4102189/Linjaus2015-2020.pdf/44fa726b-8dcc-418a-b169-edecb98c35c9/Linjaus2015-2020.pdf.pdf>

Tuloksellisuustarkastuskertomus: Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjausjärjestelmä. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 4/2016. Haettu osoitteesta <https://www.vtv.fi/app/uploads/2018/06/15090650/opetus-ja-kulttuuriministerion-ohjausjarjestelma-4-2016.pdf>

Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:30. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-420-7>

Uutisartikkelit

Hyypiö, A. (22.5.2020). Oulun yliopiston hallitus valitsi koulutusvararehtoriksi Heurekan toimitusjohtajan Tapio Koivun – paikkaa haki kahdeksan, Helka-Liisa Hentilä haki jatkokautta. *Oulun ylioppilaslehti*. Haettu osoitteesta: <https://www.oulunylioppilaslehti.fi/yliopiston-hallitus-valitsi-koulutusvararehtoriksi-heurekan-toimitusjohtajan-tapio-koivun-helka-liisa-hentila-haki-jatkokautta/>

Kaarakka, O. (29.9.2017). Rangaistuksen vai rankaisijan oikeutus? *Haaste* 3/2017. Haettu osoitteesta <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste32017/rangaistuksenvairankaisijanoikeutus.html>

Lonkila, M., Lehtonen, T-K. (25.4.2013). Laurent Thévenot ja oikeuttamisteoria. *Alusta!*-verkkolehti. Haettu osoitteesta <https://alusta.uta.fi/2013/04/25/laurent-thevenot-ja-oikeuttamisteoria/>

Kaleva, V., Kuusela, H. (26.2.2020). Ei tiedettä ilman vapautta eikä vapautta ilman demokratiaa. *Ilmiomedia.fi*. Haettu osoitteesta <https://ilmiomedia.fi/artikkelit/ei-tiedetta-ilman-vapautta-eika-vapautta-ilman-demokratiaa/>

Sipola, T. (16.5.2018.). Ylen kysely paljasti ongelmia yliopistojen rahoituksessa: "Teillä on autonomia, meillä on rahat". *Yle.fi*. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-10148873>

Muut aineistot

Grahn-Laasonen, Sanni (2015). Avoin kirje yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen johdolle. Haettu osoitteesta https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/opetus-ja-kulttuuriministeri-sanni-grahn-laasonen-avoin-kirje-yliopistojen-ja-ammattikorkeakoulujen-johdolle

Kivistö-Rahnasto, J., Niemelä, T., Peltola, M., Moisio, J. (2019): *Kohti vakautta, vapautta ja vastuuta – Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi*. Haettu osoitteesta https://tieteentekijat.fi/assets/uploads/2020/01/Yliopistojen_rahoitusmalli_webversio.pdf

Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö (OTUS 2019). *Yliopistojen valtionperusrahoitus ja täydentävä rahoitus*. Haettu osoitteesta <https://syl.fi/wp-content/uploads/2019/03/Selvitys-koulutusleikkauksista-2011-19.pdf>

Professoriliiton lausunto yliopistojen rahoitusmallia koskevista asetusmuutoksista (OKM/68/040/2014).
Haettu osoitteesta http://professoriliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/26daf61f460173a955250dee11e8bb1b/1591344184/application/pdf/495535/PRL_n%20lausunto%20yliopistojen%20rahoitusmallia%20koskevistä%20astusmuutoksista%2006042016.pdf

Yliopistolaki 558/2009. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090558>

Asetus yliopistojen perusrahoituksen laskentakriteereistä (A 182/2012). Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120182>

Asetus yliopistoista annetun valtioneuvoston asetuksen muuttamisesta (A 181/2012). Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120181>

Asetus yliopistojen perusrahoituksen laskentakriteereistä asetuksen muuttamisesta (A 526/2014). Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140526>

Asetus yliopistojen perusrahoituksen laskentakriteereistä (A 331/2016). Finlex.
<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160331>

LIITE 1

Työryhmien kokoonpanot vuosina 2013–2020 käytössä olleissa rahoitusmalleissa

OKM2013

Puheenjohtaja johtaja Anita Lehikoinen opetus- ja kulttuuriministeriöstä, sihteerit opetusneuvos Tomi Halonen ja opetusneuvos Ulla Mäkeläinen

Muut jäsenet

Heikki Mannila, Aalto-yliopiston vararehtori, 1.3.2012 alkaen Suomen Akatemian pääjohtaja
Hannu Sirén, johtaja opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Ulla-Maija Forsberg, Helsingin yliopiston vararehtori
Ari Saarinen, korkeakouluneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Tapio Reponen, Turun yliopiston vararehtori
Jorma Karhu, opetusneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Olli Silvén, Oulun yliopiston vararehtori
Erja Heikkinen, opetusneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä (korvasi Leena Vestalan 1.5.2011 alkaen)
Pirjo Rauhala, projektipäällikkö Tampereen yliopistosta
Liisa Savunen, Suomen yliopistot Unifi ry:n toiminnanjohtaja
Eerikki Nurmi, hallitusneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä (työryhmän lainsäädännöllinen asiantuntija)

OKM2015

Puheenjohtaja korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osaston ylijohtaja Anita Lehikoinen, sihteeri opetusneuvos Tomi Halonen

Muut jäsenet

Heikki Mannila, Suomen Akatemian pääjohtaja
Ulla-Maija Forsberg, Helsingin yliopiston vararehtori
Olli Silvén, Helsingin yliopiston vararehtori
Kalle-Antti Suominen, Turun yliopiston vararehtori
Pirjo Rauhala, suunnittelupäällikkö Tampereen yliopistosta
Liisa Savunen, Suomen yliopistot Unifi ry:n toiminnanjohtaja
Hannu Sirén, johtaja opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Riitta Maijala, johtaja opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Ari Saarinen, korkeakouluneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Jorma Karhu, opetusneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Ulla Mäkeläinen, opetusneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä (työryhmän lainsäädännöllinen asiantuntija)

OKM2017

Puheenjohtaja korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osaston ylijohtaja Tapio Kosunen, sihteerit opetusneuvos Tomi Halonen, opetusneuvos Maarit Palonen ja opetusneuvos Jukka Haapamäki

Muut jäsenet

Kaija Holli, Tampereen yliopiston rehtori
Jukka Kola, Helsingin yliopiston rehtori
Jorma Mattinen, Åbo akademian professori
Jukka Mönkkönen, Itä-Suomen yliopiston rehtori
Tuula Teeri, Aalto-yliopiston rehtori
Leena Wahlfors, Suomen yliopistot Unifi ry:n toiminnanjohtaja
Heikki Mannila, Suomen Akatemian pääjohtaja
Hannu Sirén, johtaja opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Erja Heikkinen, johtaja opetus- ja kulttuuriministeriöstä (korvasi johtaja Riitta Maijalan 15.9.2015 alkaen)
Jorma Karhu, opetusneuvos opetus- ja kulttuuriministeriöstä
Immo Aakkula, hallitusneuvos

Työryhmien jäsenten työnantajat ja tehtäväkuvaukset on tässä liitteessä nimetty sen mukaan, mikä heidän työtilanteensa on ollut työryhmyöskentelyn aikana.

LIITE 2

Tutkielman aineisto

Työryhmämuistiot

Laadukas, kansainvälinen, profiloitunut ja vaikuttava yliopisto – ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi vuodesta 2013 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:26. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75464/tr26.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 29.1.2020.

Vahvemmat kannusteet koulutuksen ja tutkimuksen laadun vahvistamiselle Ehdotus yliopistojen rahoitusmallin tarkistamiseksi vuodesta 2015 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:7. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu osoitteesta <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75264/tr07.pdf>. Luettu 29.1.2020.

Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:19. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu osoitteesta <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75157/tr19.pdf>. Luettu 30.1.2020.

Luovuutta, dynamiikkaa ja toimintamahdollisuuksia: ehdotus ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen rahoitusmalleiksi vuodesta 2021 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:35. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu osoitteesta <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161252/okm35.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 20.5.2020.

Acatiimin aineistot

Acatiimi 9/2011

Professoriliiton puheenjohtaja Maarit Valo: *Kansainvälinen yliopisto – eli taas leivotaan joulupullaa.* Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/9_2011/09_11_01.php. Luettu 2.3.2020.

Kirsti Sintonen: *Rahoitusmalli siirtää fokuksen tavoitteista tuloksiin*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/9_2011/09_11_03.php. Luettu 2.3.2020.

Acatiimi 1/2012

Yliopistojen opetusalan liitto YLL:n puheenjohtaja Tuula Hirvonen: *Rahoitusmalli ei saa eriyttää koulutusta ja tutkimusta*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/1_2012/01_12_01.php. Luettu 2.3.2020.

Acatiimi 3/2012

Kirsti Sintonen: *Sopivatko hiihtosäännöt kymmenotteluun?*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/3_2012/03_12_10.php. Luettu 2.3.2020.

Acatiimi 4/2012

Kirsti Sintonen: *Julkaisujen painoarvoihin vähäinen muutos*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/4_2012/04_12_03.php. Luettu 3.3.2020.

Kirsti Sintonen: *Tehdas- vai sivistysyliopisto?*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/4_2012/04_12_08.php. Luettu 4.3.2020.

Acatiimi 5/2012

Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Tapani Kaakkuriniemi: *Ongelmana kansainvälisyys* Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2012/05_12_01.php. Luettu 4.3.2020.

Kirsti Sintonen: *Laatuloikka vaatii luopumista*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2012/05_12_12.php. Luettu 4.3.2020.

Acatiimi 6/2012

Antti Fredriksson ja Matti Niinikoski: *Yliopistot valmistautuvat uuden rahoitusmallin muutokseen*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/6_2012/06_12_06.php. Luettu 10.3.2020.

Asko Karjalainen ja Paavo Sippola: *Tarvitaan opiskelijoiden syyttämättäjäättämispäätös*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/6_2012/06_12_13.php. Luettu 10.3.2020.

Acatiimi 8/2012

Olli Silvén: *Rahanjakoon opiskelijapalautteen perusteella*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/8_2012/08_12_14.php. Luettu 10.3.2020.

Acatiimi 1/2013

Katri Pajusola: *Mittaamisen hurmosta*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/1_2013/01_13_03.php. Luettu 10.3.2020.

Erkki Karvonen: *Yliopistoja muovataan Shanghaiin listan ehdoilla*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/1_2013/01_13_12.php. Luettu 10.3.2020.

Acatiimi 2/2013

Jukka Pullinen: *Pakottava ja mahdollistava ohjaus yliopistoissa*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2013/02_13_12.php. Luettu 10.3.2020.

Otto Auranen: *Rahoitusmallin ohjausvaikutus on epäselvä*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2013/02_13_15.php. Luettu 10.3.2020.

Rod McConchie: *Internationalize? Yeah, right*

Haettu osoitteesta https://www.acatiimi.fi/2_2013/02_13_15.php. Luettu 10.3.2020.

Acatiimi 4/2013

Kirsti Sintonen: *Nopeammin, enemmän, halvemmalla!*

Haettu osoitteesta https://www.acatiimi.fi/4_2013/04_13_15.php. Luettu 10.3.2020.

Acatiimi 9/2013

Kirsti Sintonen: *Oikein vai kriittisesti ajateltu?*

Haettu osoitteesta https://www.acatiimi.fi/9_2013/09_13_16.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 2/2014

Krista Varantola: *Kenen integriteetti, kenen vastuu?*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2014/02_14_14.php. Luettu 11.3.2020.

Pekka Pihlanto: *Byrokratia kukoistaa yliopistoissa*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2014/02_14_14.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 5/2014

Seija Jalagin: *AC Yliopisto*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2014/05_14_10.php. Luettu 11.3.2020.

Tapani Kaakkuriniemi: *Tutkija, rahan hankkija ja opettaja,*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2014/05_14_01.php. Luettu 11.3.2020.

Mia Hemming: *Motivaatio kantaa tutkijaa*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2014/05_14_11t.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 6/2014

Uutinen: *Rahoitusmalli uudistuu vuonna 2015*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/6_2014/06_14_08.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 9/2014

Katri Pajusola: *Hukumme julkaisutulvaan!*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/9_2014/09_14_07.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 2/2015

Keijo Koskinen: *Kolmannesta tehtävästä ensimmäiseksi*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2015/02_15_20.php. Luettu 11.3.2020.

Kirsti Sintonen: *Profilointien tulee olla tekijöiden käsissä*

Haettu osoitteesta https://www.acatiimi.fi/2_2015/02_15_15.php. Luettu 12.3.2020

Acatiimi 4/2015

Anna-Sofia Ruth ja Janne Pölönen: *Julkaisuindikaattorit eivät sovellu yksittäisen tutkijan arviointiin*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/4_2015/04_15_04.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 5/2015

Marika Viita: *Arviointikriteerit huolestuttavat kielitieteilijöitä*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2015/05_15_06.php. Luettu 11.3.2020.

Acatiimi 6/2015

Petri Mäntysaari: *Pohjoismainen yliopistomalli ja tutkimuksen vapaus*

Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/6_2015/06_15_12.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 8/2015

Petri Mäntysaari: *Yliopistomallilla innovaatioita ...tai sitten ei*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/8_2015/08_15_13.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 2/2016

Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Petri Koikkalainen: *Hakemisen paineissa*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2016/02_16_01.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 6/2016

Terhi Ainiala: *Kuinka mitata opetuksen laatua?*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/6_2016/12.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 2/2017

Seija Jalagin: *Uhanalainen laji*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2017/5.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 2/2018

Karl-Erik Michelsen: *Tiede on yliopiston tärkein tehtävä*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2018/5.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 5/2018

Professoriliiton puheenjohtaja Jouni Kivistö-Rahnasto: *Työvoimapolitiikasta tiedepolitiikkaan*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2018/1.php. Luettu 13.3.2020.

Leena Wahlroos ja Janne Pölönen: *Julkaisufoorumi-luokitus ja vastuullinen tutkimusmetriikka*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/5_2018/16.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 6/2018

YLL:n puheenjohtaja Santeri Palviainen: *Luottamusta kohti*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/6_2018/1.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 7/2018

Kirsti Sintonen: *Korkeakoulujen rahoitus kaipaa vakautta – ei tempoilua*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/7_2018/3.php. Luettu 13.3.2020.

Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Petri Koikkalainen: *Viisaskin voi mennä tulospuun*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/7_2018/1.php. Luettu 12.3.2020.

Acatiimi 8/2018

Reetta Muhonen, Terhi Nokkala, Taina Saarinen ja Taru Siekkinen: *Rahoitusmalli vie osaoptimointiin*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/8_2018/13.php. Luettu 2.3.2020.

Kirsti Sintonen: *Yliopistojen rahat & rajat*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/8_2018/12.php. Luettu 2.3.2020.

Arja-Leena Paavola: *Tulevaisuuden yliopisto on jatkuvassa muutoksessa*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/8_2018/18.php. Luettu 2.3.2020.

Acatiimi 1/2019

Kirsti Sintonen: *Henkilöstöjärjestöt kaipaavat rahoitusmalliin lisää vakautta*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/1_2019/16.php. Luettu 13.3.2020.

Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Maija S. Peltola: *Tiedevaalit – luottamus, vakaus ja työrauha*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/2_2019/1.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 3/2019

Petri Koikkalainen ja Petri Mäntysaari: *Kohti vakautta, vapautta ja vastuuta*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/3_2019/10.php. Luettu 13.3.2020.

Acatiimi 4/2019

Tieteentekijöiden liiton puheenjohtaja Maija S. Peltola: *Kohti hyvinvointia ja kansainvälisyyttä?*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/4_2019/1.php. Luettu 11.3.2020.

Uutinen: *Yliopisto- ja tiedepolitiikan varjohallitusohjelma*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/4_2019/14.php. Luettu 13.3.2020.

Hannu Kaskinen: *Nuori tutkija, näin menestyt!*
Haettu osoitteesta http://www.acatiimi.fi/4_2019/17.php. Luettu 13.3.2020.